

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Právní formy perzekuce československých občanů v době Protektorátu
Čechy a Morava 1939 - 1945

Zpracovala: Zuzana Krýlová

Konzultant: Prof.JUDr.PhDr. Karolina Adamová, DSc.

Místo a rok zpracování: Praha, 2012

OBSAH

Předmluva	5
Kapitola I	
1.Úvod- protektorát, jako instrument pro podřízení obyvatel okupovaných zemí nacistické válečné mašinerii a jejich perzekuci	6
Kapitola II	
2.Právní dualismus : říšská normotvorba a tzv. autonomní normotvorba; zásada priority říšské normotvorby	12
2.1. Rozdílné periody normotvorby a aplikace práva v protektorátu a jeho institucionálního zajištění v závislosti na proměnách okupační politiky :	
Vojenská okupační správa od 15.března do 15.dubna 1939	
<i>Institucionální zajištění vojenské okupační správy.....</i>	<i>15</i>
<i>Opatření vojenské okupační správy</i>	<i>19</i>
Formální kontinuita s tzv. druhou republikou od 15.dubna 1939 do konce r.1940.....	21
Normotvorná pravomoc tzv. autonomních orgánů odvozena od říšského zmocnění, od 1941 do února 1942	24
Heydrichova správní reforma, od února 1942 do počátku 1943	28
Totální válka, od počátku roku 1943 do konce protektorátu	33
Kapitola III	
3.Právní formy dualismu	37
3.1. Formy Říšské normotvorby upravující život v protektorátu :	
3.1.1. Normotvorba orgánů říše zmocněných pro vydávání předpisů pro celou říši	
Nařízení (Verordnung) a výnosy (Erlass) vůdce	41
Říšské zákony (Reichsgesetze)	43
Nařízení ministerské rady pro obranu říše	43
Nařízení říšských ministrů	44
3.1.2. Normotvorba orgánů Říše zmocněných pro vydávání předpisů v protektorátu	
Nařízení říšského protektora	44
Nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu K.H.Franka od srpna 1943 – 1945	46

Nařízení vrchních zemských radů (Oberlandratů).....	46
Rozhodnutí říšských úřadů působících v protektorátu.....	48
3.2. Formy tzv. autonomní normotvorby protektorátních orgánů	
Dekrety státního presidenta	48
Nařízení vlády, opatření vlády a jednotlivých ministrů.....	49
Normotvorba zemských a krajských úřadů.....	51
KAPITOLA IV	
4. Diskriminační a perzekuční obsah normotvorby upravující život v protektorátu	
4.1. V oblasti lidsko - právní	52
Osoby s německou státní příslušností - výsadní postavení	52
Osoby s protektorátní příslušností – jako objekt zastrašování a perzekuce	53
<i>Konečné řešení české otázky.....</i>	<i>55</i>
Osoby podléhající rasovým předpisům, zbavené základních lidských práv, jako objekt teroru a likvidace.....	58
<i>Židé</i>	<i>58</i>
<i>Romové</i>	<i>63</i>
4.1.1. Rasistické zákonodárství.....	66
4.2. V oblasti hospodářské.....	71
<i>Přechod z mírového hospodářství na válečné</i>	<i>71</i>
<i>Korporativismus.....</i>	<i>74</i>
<i>Pronikání německého kapitálu do průmyslu.....</i>	<i>74</i>
<i>Systém nucených odvodů v zemědělství</i>	<i>75</i>
<i>Vylvlastňování půdy (arizace, zřizování vojenských objektů a prostorů)</i>	<i>76</i>
<i>Absolutní podřízení hospodářství země potřebám totální války (1943-45)</i>	<i>77</i>
<i>Totální nasazení (Totaleinsatz) na pracovní frontě</i>	<i>78</i>
<i>Správní trestání.....</i>	<i>81</i>
4.3. V oblasti školství a kultury	
<i>Školství.....</i>	<i>81</i>
<i>Kultura.....</i>	<i>86</i>
4.4.V oblasti soukromého práva	
<i>Zásahy do vlastnického právo, smluvní svobody, dědického práva, rasové aspekty v právu rodinném, pracovním</i>	<i>88</i>
4.5. V oblasti trestního práva, soudnictví a bezpečnostních složek	
4.5.1. Trestní právo jako zastrašující instrument k udržení okupační moci	

<i>Aplikace německého trestního práva</i>	93
4.5.2. Soudy	95
<i>Stanné právo</i>	98
4.5.3. Opatření německé bezpečnostní policie	100
4.5.4. Pankrácká sekyrárna	102
KAPITOLA V	
5. Závěr	105
Poznámkový aparát.....	109
Použité prameny a literatura	125
Resumé	126

Předmluva

Období Protektorátu Čechy a Morava je v odborné literatuře velmi bohatě zpracováno a věnují se mu již generace historiků, právníků, filosofů... Bezesporu pozitivním pro toto bádání je jeho kontinuita, kdy i po zásadních společenských přeměnách zůstává pohled na to dramatické období našich dějin v podstatných rysech nezměněn, i když s různými akcenty většinou v hodnocení významu různých odbojových hnutí, diferencování činnosti tzv. autonomních orgánů z hlediska jednotlivých etap vývoje protektorátu i v daleko otevřenějším pohledu na problematiku kolaborace s nacisty apod. Vzhledem k šíři a hloubce badatelského poznání protektorátu je obtíženo v rámci diplomové práce přinést v tomto směru nové poznatky, mojí ambicí je proto alespoň přehledné zpracování problematiky právních forem perzekuce čs. občanů v době protektorátu, přičemž ji pojímám v celé její šíři, jak se promítla do všech oblastí života společnosti, a neomezuji se pouze na normy zakotvující přímé násilí a rasistické principy, které jsou jejím vrcholem. Pozornost věnuji nejen jejich obsahu, formě a institucionálnímu zajištění, ale i konkrétním historickým okolnostem, tj. materiálním pramenům práva, s nimiž lze logiku vývoje perzekuční normotvorby v protektorátu snadněji osvětlit. Tento širší záběr se odrazil i v rozsahu diplomové práce. Své poznatky jsem čerpala z příslušných dobových sbírek zákonů a nařízení, edic dokumentů a odborné a memoárové literatury, které uvádím v pramenech diplomové práce.

Velmi cenou byla pro mě odborná pomoc mé konzultantky Prof.PhDr.JUDr. Karoliny Adamové, DSc., za což jí patří mé velké poděkování.

Zuzana Krýlová

Právní formy perzekuce čs. občanů v době Protektorátu Čechy a Morava 1939-45

KAPITOLA I

1.Úvod - *Protektorát Čechy a Morava 1939-45, jako instrument pro podřízení obyvatel okupovaných zemí potřebám nacistické válečné mašinerie a jejich perzekuci. Normotvorba upravující život v protektorátu jako legální (do zákonné formy oděné) neprávo.*

Ve svém základním díle Mýtus 20. století charakterizoval přední ideolog NSDAP Alfred Rosenberg Čechy značně nevybíravým způsobem: *„Divokost spolu se zbabělostí je až doposud znakem češství, Haškův Švejk jest skutečným národním hrdinou tohoto neschopného národa....V tomto velkém existenčním boji, v němž jde o čest, svobodu i chléb tak tvůrčího národa, jakým je národ německý, nemůže být brán ohled na neschopné a namyšlené Poláky, Čechy a jiné takové národy bez veškerých hodnot. Musí být zatlačeny na východ, aby byla uvolněna půda pro obdělávání pracovitou rukou germánského sedláka. Jenom tím je dána možnost ulehčení německému národu, který je tak stísněn na nedostatečném prostoru a tím je ovšem také dána možnost vzniku nové kulturní epochy bílého člověka.“(1)*

Přestože se uzavřením Mnichovské dohody definitivně zhroutil nacisty nenáviděný versailleský systém a Německo dostalo od západních velmocí ve střední Evropě prakticky volnou ruku, byly samotné územní zisky realizované jejím prostřednictvím na úkor Československa pro Hitlera zjevným zklamáním.

Hitler, který se zabýval otázkou ovládnutí českomoravského prostoru od počátku třicátých let v rámci své vize tisícileté Velkoněmecké říše, jejíž měly být Čechy a Morava integrální součástí, měl skutečně jen málo důvodů k radosti. Připojení sudetoněmecké oblasti k říši nejenže nevedlo k požadovanému růstu a rozmachu německého hospodářství, ale neobsazené zbytky českých zemí nadále vnikaly hluboko do „velkoněmeckého prostoru“, čímž zabraňovaly vzniku uceleného operačního a týlového zázemí. Toto „týlové zázemí“ mělo přitom pro uskutečňování agresivních záměrů nacistů mimořádný význam, neboť na počátku 30. let minulého století představovalo Československo největšího světového exportéra zbraní s velkým průmyslovým potenciálem. Bylo proto pouze otázkou

času nebo – lépe řečeno – příznivé mezinárodní situace, kdy dojde k obsazení i zbytku českých zemí německou brannou mocí.

Ráno 15. března 1939 panovalo na celém území Čech a Moravy mimořádně nevlídné počasí. Teploměr ukazoval 0°C. V 5.30 hodin ohlásil rozhlas nařízení Hlavního štábu MNO, které informovalo všechna posádková velitelství o tom, že v 6.00 hodin německé vojsko zahájí obsazování republiky a že jakýkoliv pokus o odpor bude marný. Ještě téhož dne večer přijel na Pražský hrad Hitler. s spolu s říšským ministrem vnitra W.Frickem, ministrem zahraničí J.Ribbentropem, šéfem říšské kanceláře H.H. Lammersem, a státním sekretářem v říšském ministerstvu vnitra W. Stuckartem a jinými.(2) Hitlerův příjezd se neodehrál triumfálně, ale s maximálním možným utajením. Když se Hitler zabydlel, uspořádal malou oslavu. Při této příležitosti porušil své vegetariánské a abstinentské zásady a k večernímu občerstvení měl pražskou šunku a plzeňské pivo.(3)

Teprve nastávající noc ukázala, jaký byl skutečný důvod Hitlerova náhlého a nečekaného příjezdu do Prahy. Výsledkem jeho porady s Ribbentropem a Stuckartem, která probíhala do pozdních nočních hodin, se stal Výnos vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. (*Erlass des Führers und Reichskanzlers vom 16. März 1939 über das Protektorat Böhmen und Mähren*). (4)

Vznikem Protektorátu Čechy a Morava stoupla kapacita výroby zbraní a munice v Třetí říši o neuvěřitelných 26 %. Český zbrojní průmysl mohl krýt potřeby armády o síle 40 – 45 divizí a celkovém počtu 1,5 mil. mužů. Všechny protektorátní zbrojní továrny a kovoprůmyslové závody (i s průmyslem pomocným) zapojené do organizace válečné říšské zbrojní výroby byly v polovině roku 1941 plně vytíženy a z 90 % se podílely na výrobě buď pro brannou moc nebo pro SS. Pracovalo se na tři směny, zvyšovalo se pracovní tempo a docházelo i k rozšiřování továrních objektů větších a středních závodů. Pro nejdůležitější odvětví válečné výroby byly zakládány zcela nové stavby. Důležitost protektorátního zbrojního a pomocného kovoprůmyslu stoupla v očích Berlína po bombardování německých západních a severozápadních průmyslových oblastí.

Podle názoru německého vojenského velení představovalo území Protektorátu Čechy a Morava z hlediska leteckých i pozemních nepřátelských operací vůbec nejchráněnější průmyslovou oblast německého prostoru. Protektorátní válečná výroba měla svého maxima dosáhnout v červnu 1941. (5)

Skutečnost, že Češi přežili období protektorátu s relativně malými ztrátami a nebylo s nimi zacházeno např. jako se židy či Poláky, není ovšem náhodná. Od smutného osudu obou jmenovaných národů je zachránilo to, že Třetí říše neměla dostatečný počet kvalifikovaných pracovních sil, jež by v protektorátním průmyslu mohly obratem nahradit zkušené české dělníky. Ti se proto stali pro Berlín nepostradatelnými a prioritním úkolem říšských i zastupujících říšských protektorů nebylo proto nic jiného, než za každou cenu udržet v Čechách a na Moravě klid a pořádek. Této tezi plně odpovídají mimořádně brutální a razantní opatření podniknutá v reakci na narušení zaběhnutých pořádků, ať již šlo např. o protesty z podzimu 1939, atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha či podporu příslušníků parašutistických skupin a partyzánů.

Jestliže obecně beze zbytku platí, že Protektorát Čechy a Morava 1939-45 byl nástrojem pro podřízení lidských a ekonomických zdrojů okupovaných zemí potřebám nacistické válečné mašinerie, pak konkrétní institucionální a právní zajištění tohoto hlavního cíle okupační moci prošlo vývojem, diktovaným především proměnlivým postavením německých armád na světových bojištích, případně konkurenčním bojem nacistických mocenských složek, ať už protektorátních či říšských. V nacistické okupační politice můžeme rozlišit tři rozdílná období: neurathovské, heydrichovské a frankovské. Navzájem se od sebe lišila prioritami danými především globální situací na frontách a také i poměry panujícími uvnitř protektorátu. Společné měly tyto tři periody hlavně celkově pragmatickou orientaci nacistických přístupů, jež Němcům umožňovala najít nejvýhodnější poměr mezi uplatňovaným terorem a „politickými“ prostředky vládnutí.(6)

Počáteční snaha nacistů dále nevyostřovat mezinárodně politickou situaci spolu se skutečností, že území Čech a Moravy představovalo oblast přímé německé expanze, předurčené k zapojení do Třetí říše, byly příčinou toho, proč náleželo protektorátu mezi ostatními nacistickými okupačními režimy zvláštní místo a proč mu byla „propůjčena“ autonomie. Už samotný termín „propůjčení“ používaný soudobou propagandou naznačoval, že se jedná jen o dočasné uspořádání, které může být kdykoliv podle potřeb okupační moci změněno.

Teprve po vítězství nad Francií v létě 1940 se nacisté považovali za natolik silné, aby k řešení českého problému přistoupili komplexně a zcela bez skrupulí. Mezinárodní ohledy byly již dávno pryč a s nimi i někdejší úvahy z počátku okupace o uspořádání středoevropského prostoru mezinárodní dohodou. Opojení

snadným válečným úspěchem přímo nahrávalo radikálním a nemilosrdným řešením. V takové atmosféře pak vznikají v pozdních letních měsících 1940 dvě memoranda k této otázce: Neurathovo a Frankovo.(7)

Jejich východiska byla v podstatě stejná: „úplná germanizace prostoru a lidí“ popřípadě „zvláštní zacházení (*Sonderbehandlung*)(8) pro vrstvy inteligence nepřátelské říši.

Heydrich pak na výše uvedená memoranda navázal v přísně tajných projevech, které v říjnu 1941 a únoru 1942 pronesl v Černínském paláci k představitelům okupační správy. Jeho taktika měla být výslednicí třech určujících momentů: přípravy konečného řešení českého problému, potlačení hnutí odporu a zajištění hladkého chodu hospodářství. Jako hlavní prioritu, jíž nesmí ohrozit nic z toho, co se musí stát v přítomnosti, Heydrich vyzvedl požadavek, aby „tento prostor“ byl „jednou definitivně osídlen Němci“, neboť „je srdcem říše“ a „Čech tady nemá už koneckonců co pohledávat“. Zdůraznil, že v době války je důležité, aby byl v tomto prostoru klid, což je nezbytné pro jeho „konečné získání“ a také proto, aby český dělník „nasadil pro německé válečné úsilí plně svou pracovní sílu“. Veškeré německé počínání zde přitom mělo být usměrňováno tak, aby nevyvolalo české povstání. „*Potřebuji v tomto prostoru klid, aby dělník, český dělník, věnoval svou pracovní pili německému válečnému úsilí a abychom při zdejší obrovské existenci zbrojního průmyslu nezdržovali přísun a další zbrojní vývoj*“, prohlásil Heydrich.(9)

K účinnějšímu naplňování výše uvedených cílů měla posloužit i v roce 1942 Heydrichem prosazená správní reforma, které měla zásadním způsobem zefektivnit činnost okupačních úřadů na území protektorátu podle zásady „méně spravovat, více řídit“. Přinesla v praxi téměř úplnou likvidaci nejen dosud existující správní dvoj kolejnosti, ale i protektorátní autonomie vůbec, když hlavními vykonavateli vůle okupantů se paradoxně staly tzv. autonomní orgány, které měly podle původních představ okupační moci živořit na okraji protektorátního dění, ve stínu pravomocí říšského protektora případně dalších říšských orgánů, jen jako alibi nacistické agrese. Germanizované autonomní orgány se staly přímým vykonavatelem říšské vůle. V této podobě se protektorát již nijak podstatně nelišil od jiných okupovaných zemí, které říše spravovala přímo.

Přitom účinnost prosazování zájmů nacistů v normotvorbě neznamenala vždy vyloženě persekující obsah těchto norem, dokonce naopak, některá nařízení

mohla být sama o sobě hodnocena jako pozitivní, například kontrola zvyšování cen a na pracovní frontě zlepšení materiálních podmínek dělníků a rolníků.(10) Zde však nešlo jen o vlastní fungování ekonomiky, ale dlouhodobou strategii rozdělení porobeného národa a oslabení jeho schopnosti odporu. Výhledově mělo uspokojení materiálních potřeb Čechy neutralizovat a tak politicky usnadnit pozdější indoktrinaci těch, kteří byli vybráni pro asimilaci.

Český národ tak postavila nacistická poroba do nelehké situace. Nacisté se ve své okupační politice neomezili pouze na bezhlavé užívání teroru k udržení svého panství, ale repertoár jejich přístupů zahrnoval i další metody jako přesvědčování, zavražďování, taktizování a nakonec od počátku r. 1942 otevřenou sázkou na kolaboraci. Němci v protektorátu nepraktikovali politiku totální degradace jako např. v obsazených částech Sovětského svazu nebo v Polsku (výjimkou z toho bylo vyhlazování židovského a cikánského etnika). Každodenní život zde alespoň navenek vykazoval známky normality, přesto životní podmínky – zvláště po vypuknutí války – byly nad jakoukoli pochybnost těžké a plné odříkání. I když české obyvatelstvo nebylo přímo zasaženo válečnými hrůzami, ani – přes veškeré nedostatky přidělového systému – vystaveno hladu a dokonce mu zbylo i určité zdání národního života, bylo donuceno žít pod panstvím teroristického režimu. Ten odstranil veškerý řád lidských práv, popřel pojem práva a spravedlnosti, odnárodňoval, plnil národní bohatství, jakož i pronásledoval a vraždil všechny vlastenecky smýšlející Čechy.

Byla to diktatura, která nedávala nikomu jistotu, že to nebude právě on, kdo se zítra stane obětí nacistické represe, byla to taktika „lámání“ a „ohýbání“ v pojetí katana českého národa R.Heydricha.(11) V článku publikovaném v *Die Aktion*, teoretickém časopise nacistické strany, vysvětlil Heydrich dvě etapy protektorátní politiky: krátká „destruktivní“ fáze měla být následována „konstruktivním“ údobím. „Po nezbytném přísném zatýkání je snazší být spravedlivý a lidský“.(12)

Tyranská podstata normotvorby v protektorátu v celé její škále, od zdánlivě neutrální až po otevřeně perzekuční, se plasticky obnažuje na pozadí materiálních pramenů práva, tj. konkrétních historických okolností, které tuto normotvorbu a její institucionální zajištění určovaly. Sloužila pouze jako jeden z prostředků realizace dobovatelských cílů nacistické elity, k dokonalému ovládnutí a vytěžení všech dostupných lidských a materiálních zdrojů protektorátu. Otázkou proto je, zda vzhledem k jeho absolutní instrumentalizaci,

otevřeně proklamovanému rasismu, neskryvanému obhajování nerovnosti lidí, důslednému potlačení práv individua, jakož i opuštění těch nejzákladnějších právních principů a celkově teroristickému rázu, je ještě vůbec možné hovořit o právu.

Na základě spojnice mezi skutečnými zájmy nacistické moci a jejich promítnutím do právních pořádků na okupovaném území lze spolehlivě dojít k závěru, že normotvorba upravující život v protektorátu byla ve své podstatě legální, tj. do zákonné formy oděné neprávno, nebo i jinak zákonné bezpráví.(13)

KAPITOLA II

2.Právní dualismus : zásada priority říšské novotvorby před tzv. autonomní normotvorbou

2.1. Rozdílné periody novotvorby a aplikace práva v protektorátu a jeho institucionálního zajištění v závislosti na proměnách a modifikaci okupační politiky :

Právní dualismus

V protektorátu působily na základě Hitlerova výnosu z 16. března 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava orgány dvojího druhu: orgány autonomní (autonomní správy) a jím nadřízené orgány říšské, přitom postavení autonomních orgánů bylo upraveno jen říšskými předpisy. Z říšské výsosti byla odvozena také jejich právní autorita. Vedle početných norem byla činnost autonomních orgánů usměrňována bezprostředními příkazy německých míst, která pohlížela na tyto orgány jako na převodní páku své politiky. K organizačnímu zajištění této politiky bylo v Berlíně při ministerstvu vnitra zřízeno tzv. Ústřední místo, které koordinovalo opatření říšských úřadů vůči protektorátu (*Zentralstelle beim Reichsministerium des Innern*).⁽¹⁾

Dikce výnosu konstruovala protektorát jako omezeně svézákonný a samosprávný útvar (čl.3), který je součástí „Velkoněmecké říše.“ V zájmu obrany říše mohlo být o statutu části tohoto území, včetně hranic, rozhodnuto odchylně, ale nikdy se tak nestalo (čl.1). Bližší úprava autonomie a samosprávy - těchto tzv. „výsostných práv“- však chyběla a ani později nebyla dopracována. Výnos pouze konstatoval (čl.3, odst.3), že tato práva jsou vykonávána „vlastními orgány“, aniž uváděl, které má na mysli. Jen ze souvislosti (čl.4 a 5) je možno dovozovat, že tím byla míněna „vláda protektorátu“ a „hlava autonomní správy“ (jinde „hlava protektorátu“). Znění výnosu tak například výslovně nevylučovalo ani působení parlamentu, avšak na základě čl. 11 a 12 a s čl. 5 se zákonodárná a výkonná moc v protektorátu ocitla zcela pod kontrolou říše. Podle čl. 11 mohla totiž říše vydávat právní předpisy s platností pro protektorát, pokud to vyžadoval společný zájem. V případě společné potřeby, byla říše oprávněna převzít do vlastní správy správní obory a zřídit k tomu potřebné vlastní říšské úřady, případně činit opatření

potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku. Těmito ustanoveními se jakákoli možnost výkonu výsostných práv v rámci autonomie protektorátu stala bezpředmětnou a protektorát se stal pouze prostředkem, kterým nacisté realizovali své okupační záměry v Čechách a na Moravě.

Kompetence výše uvedených autonomních orgánů ve výnosu uvedených však nebyla vymezena a k právní transformaci druhorepublikových orgánů v „obdobné“ protektorátní orgány nedošlo. Jak uvádí Prof. Karel Malý v Dějinách Českého a Československého práva do roku 1945 (2), ve skutečnosti německá moc připouštěla okolnostem přiměřené využití orgánů a úřadů z tzv. druhé republiky, včetně dosavadního mechanismu jejich vazeb, čímž *via facti* zůstávala v užívání některá pravidla a zvyklosti plynoucí z ústavněprávní úpravy druhorepublikové, eventuelně ještě starší.

Výnos například neobsahoval nic o tom, kdo jmenuje nebo odvolává vládu protektorátu nebo její jednotlivé členy. Mlčky se zřejmě předpokládalo, že tak bude činit „hlava protektorátu“, avšak jak by byla obsazována funkce „hlavy protektorátu“, kdyby první držitel se úřadu vzdal nebo zemřel, výnos neřešil. Tyto a další nejasnosti a mezery textu výnosu však nedělaly jeho autorům větších starostí, neboť v poslední instanci mohla být každá otázka života protektorátu řešena bezprostředním uplatněním okupační moci ztělesněné říšským protektorem.

Úplnou závislost ústředních autonomních orgánů na německých institucích přesvědčivě dokresluje ustanovení výnosu o tom, že hlava protektorátu „potřebuje pro výkon svého úřadu důvěry Vůdce a říšského kancléře“, nebo že „členové vlády protektorátu jsou potvrzováni říšským protektorem“, tedy nejvyšším představitelem „říšských zájmů“ na půdě protektorátu. Pokud s E. Hácha jako hlava protektorátu označoval titulem „státní prezident“, nelze pro něj najít v Hitlerově výnosu oporu a lze ho považovat pouze ústupek z německé strany. Na závislém postavení Háchově nemohlo nic změnit ani přiznání takové ochrany a čestných práv, kterých se obvykle dostávalo hlavám států.

Kolísání v užívání termínu „státní“ a „protektorátní“ bylo odstraněno v oběžníku protektorátního ministerstva vnitra ze dne 16. května 1940.(3) Předsednictvo ministerské rady v něm sdělilo, že „pan říšský protektor v Čechách a na Moravě projevil přání, aby k označení ‚Protektorátu Čechy a Morava‘, jeho orgánů a zařízení nebylo v úředních dopisech a výnosech služebních míst používáno označení ‚stát‘ nebo ‚státní‘ a aby tato označení byla buď, pokud lze,

vypuštěna, nebo nahrazena označeními ‚Protektorát‘ nebo ‚protektorátní‘. Označení ‚státní prezident‘ pro hlavu autonomní správy Protektorátu Čechy a Morava nebylo tímto výnosem dotčeno.

Samotný národ byl prakticky úplně vyloučen z vlivu na vedení věcí veřejných. Národní shromáždění rozpustil prezident Hácha už 21. března 1939, aniž byly vypsány nové volby, a také samospráva byla v krátké době zcela paralyzována odstavením zastupitelských sborů a dosazováním jejich funkcionářů shora.

Dominantní postavení vyhradil Hitler „říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě“. Podléhal přímo vůdci a dostával pokyny pouze od něho.(4) Vystupoval jednak jako jeho zástupce, jednak jako zmocněnec říšské vlády. Ve svém dvojjediném postavení byl prakticky neomezeným pánem protektorátu. Nejvyšší říšské úřady, např. ministerstva, neměla vůči němu právo přímých pokynů. Všechny říšské služebny na území protektorátu mu byly podřízeny.

Postavení říšského protektora bylo kromě výnosu z 16. března 1939 dále upraveno říšskými normami, které nebyly v protektorátu publikovány. Důležité je zejména Hitlerovo nařízení ze dne 7. června 1939, jímž bylo protektorovi přiznáno oprávnění vydávat vlastní právní předpisy a měnit nebo rušit autonomní právní normy, včetně těch, které vznikaly v období trvání první a druhé republiky.(5)

Neustálými zásahy okupantů a výstavbou rozvětvené soustavy říšské správy a justice, které namnoze vytlačovaly autonomní orgány, jakož i rozsáhlým pronikáním vnitroněmeckého práva do protektorátního právního řádu, se rozsah „autonomie“ zužoval, jak protektor postupně přebíral přímou vládu nad dalšími a dalšími oblastmi veřejného života. Podle výnosu z 16. března 1939 to měly být pouze obrana a zahraniční záležitosti. Do léta roku 1941 přibýlo navíc už dvacet čtyři dalších oblastí: politická policie, občanství, židovské záležitosti, pracovní rozmístování, zahraniční obchod, vysílání, filmový průmysl, hospodaření s pohonnými hmotami a další.(6)

Omezování autonomní sféry vyvrcholilo jejím praktickým odbouráním v důsledku provedení Heydrichovy správní reformy. Zároveň s tím se pak měnil i její charakter: z autonomie národní se stávala autonomií územní pod mocí K.H.Franka.

Zřízení protektorátu se bezprostředně nedotklo dosavadní struktury nižších složek správní soustavy, tj. správy zemské, okresní a obecní samosprávy. Rychle se ale začaly měnit dosavadní principy jejich činnosti a mechanismus vztahů mezi

jejími součástmi, zejména v horizontální rovině. Programovým cílem bylo oslabení a posléze úplné odbourání volených zastupitelstev, jejichž náplň práce přešla postupně na byrokratickou složku příslušného stupně. Současně se tato správa dostávala pod kontrolu a nakonec bezprostřední řízení říšských správních orgánů.(7)

- období od 15. března do 15.dubna 1939 - vojenská okupační správa (Militärverwaltung)

Institucionální zajištění vojenské okupační správy

Již první den okupace byla podle předem důkladně připraveného a v praxi při nedávné anexi českého pohraničí i vyzkoušeného scénáře ustavena na obsazených územích tzv. vojenská správa (*Militärverwaltung*). Stalo se tak na základě Hitlerova rozkazu, kterým byla veškerá výkonná moc v nově získaných oblastech na jeden měsíc svěřena vrchnímu veliteli zasahujících jednotek generálu von Brauchitschovi, jenž ji potom přenesl na své podřízené. V Čechách se jí ujal velitel 3. armádní skupiny gen. Johannes A. Blaskowitz, na Moravě pak velitel 5. armádní skupiny gen. Wilhelm List. Šéfy civilní správy byli jmenováni říšský komisař pro sudetská území Konrad Henlein a říšský komisař pro sjednocení Rakouska s říší a župní vedoucí Vídně Josef Bürckel.(8)

Ještě 15. března 1939, v den okupace, vydal v rozhlase vrchní velitel německé armády k obyvatelstvu v Čechách a na Moravě svolání, v němž se mj. zdůrazňuje, že „veškerá veřejná správa pokračuje v práci, pokud se nic jiného nenařizuje. Toto platí také pro policii, poštu, železnici a veřejné závody. Všechn hospodářský život jde dále. Každý ať zůstane na svém místě a pokračuje ve své práci. Vzdávání se práce pokládá se za sabotáž. Nařízení německých vojenských úřadů se musí nepodmínečně uposlechnout a každý ať se řídí podle rozkazů vydaných ve prospěch celku i jednotlivců.“(9)

V souladu s tímto rozkazem velitelé nižších stupňů ve svých pokynech činnost vojenské okupační správy dále rozváděli. Měla být mj. vydána rozhodnutí podle vývoje a stanovilo se, že v případě obavy z útoků českého obyvatelstva na německé vojáky nebo jejich týlové spoje mohl velitel pluku nebo samostatného praporu, popřípadě šéf civilní správy, nechat zatknout německou policií rukojmí. Při tom se mělo rukojmím a českému obyvatelstvu dát na vědomí, že budou

zastřeleni v případě nepřátelského jednání ze strany civilního obyvatelstva. Pro zacházení se zatčenými osobami, které byly přistiženy při činu, tedy při spáchání „zločinu proti okupační moci nebo proti jejímu zařízení, zejména při sabotážích nebo jednáních se zbraní v ruce“ platila zásada, že mají být okamžitě zneškodněni. (10)

Aby okupace proběhla v klidu, bez jitření citů obyvatelstva, nařídil Blaskowitz svým vojákům, aby s čs. důstojníky jednali s úctou a vzdávali vojenskou poctu hrobu neznámého vojína v Praze. Při německé vojenské přehlídce, která se konala 19. března 1939 v centru Prahy, obdrželi představitelé čs. vlády „čestná místa“ a „státní vlajka vlála vedle vlajky s hákovým křížem.“ Blaskowitzem byli ujištěni sympatiemi k jejich národnímu cítění. (11)

Podle pokynů pro vojenskou okupační správu měli velící generálové obdržet pro reprezentační účely spojené s okupací po 2000 říšských markách. K provádění aktivní propagandy byla přidělena ke každé skupině jedna propagandistická jednotka (rota). V určeném dni „X“ měly být vydány pokyny k použití příslušníků německé menšiny jako tlumočnicků pro vojenské štáby a další okupační orgány. (12)

K odbornému působení a se zřetelem na další uspořádání protektorátu byly nositelům výkonné moci z řad armádních velitelů přiděleny složky tzv. civilní správy (*Zivilverwaltung*), které pracovaly jako přímá součást říšské správy. Příslušely jim všechny záležitosti německé správy a německých státních občanů na území protektorátu, pro něž byl podkladem německý právní předpis. Současně dohlížely na správu autonomní, tj. okresní hejtmany a obecní samosprávy. Tyto složky tedy neměly vůči českému obyvatelstvu samy provádět výkon správy, nýbrž jen zajišťovat dozor nad jejím výkonem stávajícími orgány státní správy a samosprávy. Jmenování představitelů tzv. civilní správy bylo předem připraveno říšským ministrem vnitra, který v této souvislosti 10. března 1939 příslušným říšským orgánům uložil, aby uvolnily konkrétně určené vyšší správní úředníky pro „zvláštní využití“. (13)

Orgány této tzv. civilní správy (*Zivilverwaltung*) tvořily trojstupňovou soustavu. Na úrovni obou velitelů armádních skupin to byli šéfové civilní správy (*Chef der Zivilverwaltung*). Šéfovi civilní správy byly podřízeny policejní jednotky. Střední článek představovali správní šéfové při velitelství armádních sborů (*Korpsverwaltungschef*). Na nejnižším stupni, který jako jediný nebyl

organizačně spojen s žádným velícím místem německých jednotek, stáli oberlandráti (*Oberlandrat*).

Aparát okupační civilní správy byl vybudován na přísné subordinaci. Jeho společným úkolem bylo především vykonávat dozor nad činností autonomních úřadů a řídit nižší články okupační správy, K tomuto účelu pak jeho součásti obdržely v závislosti na svém postavení, případných organizačních specifikách a konkrétních úkolech i odpovídající pravomoci: vždy kontrolní, pravidelně rozhodovací a ve špičkách i normotvornou.

Nejširší pravomoci příslušely šéfům civilní správy – vydávali obecně závazné předpisy, zajišťovali stanovený dozor a v určitých věcech i rozhodovali. Užší pravomoci obdrželi šéfové správy sborů (nebyli oprávněni k normotvorbě), protože jim v jejich obvodech nebyla svěřena výkonná moc v celém rozsahu. Jinak však jejich působnost celkem odpovídala úkolům šéfů civilní správy, ale na nižším stupni. V podstatě stejně jako správní šéfové sborů na tom byli i oberlandráti s tím, že rozhodovali v agendě značného rozsahu, mj. spravovali i záležitosti německých státních příslušníků.⁽¹⁴⁾ Mělo se jednat zvláště o záležitosti protektorátních Němců, správu zahraniční, „vojenskou ochranu“, větší část agendy vnitřní bezpečnosti a financí, jakož i dohled nad dopravou, poštou a spoji.

Jednotkou německé správy se stal tzv. oberlandrat (ORL) na čele se stejnojmenným úředníkem, považovaným za inspektora říšského protektora, později inspektora německého státního ministra. Ve svých oblastech neměly český ekvivalent: jejich území sestávala z několika okresů. Původně bylo v Čechách zřízeno 23 a na Moravě 12 různě velkých oberlandrátů, ale postupně, jak byla podrobována a ovládána autonomní správa, klesl jejich počet na 6 v Čechách a 2 na Moravě. Po dobu okupační vojenské správy byli přímo podřízeni šéfovi civilní správy u armádní skupiny 3 (Čechy) Konradu Henleinovi a u armádní skupiny 4 (Morava) župnímu vedoucímu Josefu Bürkelovi. ⁽¹⁵⁾

Oberlandratům byli podřízeni tak zvaní obvodní komisaři, kteří měli plnit úkoly vůči okresním hejtmanům. Pro každé okresní hejtmanství byl určen landrat (vyšší správní úředník), jeden další úředník, tři úředníci gestapa, jeden důstojník četnictva, tři tlumočníci, 25 policistů pro jednotlivou službu, dva policisté s psacími stroji, dvě osobní auta a řidiči, jeden policejní přepadový vůz s řidičem a tři motocykly s přívěsnými vozíky. V materiálech se zdůrazňovalo, že veškerá činnost se má opírat o místní německé obyvatelstvo. Tato skupina u okresních hejtmanů měla dbát, aby obyvatelstvo odevzdalo zbraně, vysílačky, měla

cenzurovat místní tisk, měla zabránit, aby ve třech dnech pod dnu „X“, tj. dnu okupace, nebyly poštou expedovány zásilky do zahraničí, měla zajistit, aby nebyly zvyšovány nebo snižovány ceny, zabránit nadměrným nákupům, na první tři dny měl být zastaven provoz osobních aut vyjma lékařů apod. (16)

OLR jednali ve věcech německých občanů, reprezentovali protektora v oblastech, které měli ve své přímé jurisdikci, a především dohlíželi na místní české úřady. OLR se považovali za „místní vládce mezi divochy“.

Po skončení civilní okupační správy podléhaly oberlandráty říšskému protektorovi a od roku 1943 německému státnímu ministrovi v protektorátu. Relativní oddělení nižších složek autonomní a německé správy bylo zlikvidováno v druhé fázi Heydrichovy správní reformy v červnu 1942. Ten na základě Hitlerova zmocnění ze 7.května 1942 „zjednodušil“ správní soustavu tak, že přenesl část agendy oberlandrátů a část agendy říšského protektora na germanizované autonomní orgány, které ji začaly vykonávat z „příkazu říše“. (17)

Z institucionálního hlediska byly během vojenské okupační správy položeny základy dvojkolejného systému orgánů veřejné moci v protektorátu, který jej v budoucnosti výrazně odlišil od všech ostatních nacistických okupačních režimů.

Vedle soustavy autonomních orgánů, jež zahrnula téměř nezměněnou dosavadní organizaci státní správy a samosprávy, zde byl vybudován systém orgánů říšských, se základní územní jednotkou oberlandrátů. Zároveň se v tomto přechodném období ukázalo, že říšské orgány budou pověřeny nejen obstaráváním věcí, u nichž to bude pro Němce nevyhnutelné z důvodů politických či státoprávních (mělo se jednat zvláště o záležitosti protektorátních Němců, správu zahraniční, „vojenskou ochranu“, větší část agendy vnitřní bezpečnosti a financí, jakož i dohled nad dopravou, poštou a spoji), ale i řízením a dozorováním autonomních orgánů, resp. v případě nutnosti též jednáním za ně. (18)

Dvoukolejný systém orgánů veřejné moci se měl v protektorátu podle plánů nacistů v podstatě uchovat až do okamžiku, kdy se vytvoří podmínky pro „konečné poněmčení tohoto prostoru“ (19).

Vojenská okupační správa trvala do půlnoci 15. dubna 1939, kdy přešla výkonná moc, svěřená dosud armádě z části na říšského protektora, zčásti opět na české úřady. Její oficiální konec nastal 16.dubna 1939 v 9 hodin stažením říšské válečné zástavy ze stožáru na Hradčanech.(20)

Opatření vojenské okupační správy

Opatření vojenské okupační správy se dotýkala veřejného života, chodu správy i hospodářství. Z hlediska jejich účelu je lze rozdělit podle jejich účelu do několika skupin.(21) V první řadě se jednalo o opatření pacifikační respektive represivní. Např. zákaz nočního vycházení (22) průvodů a vůbec jakéhokoli shromažďování,(23) nařízení odvodu zbraní, střeliva a některých dalších předmětů,(24) zabavování důležitého spisového materiálu českých úřadů zpřísnění cenzury tisku, zavedení propustkového režimu na hranicích,(25) jakož i letecké uzávěry nad celým protektorátem (26) a kroky směřující k odzbrojení a postupné likvidaci někdejší čs. armády.

Doplňovala je první vlna preventivního zatýkání potenciálních nepřátel nového pořádku tzv. Akce mříže (*Aktion Gitter*). Gestapo ani armáda se zahájení akce nezúčastnily a ponechaly její provedení Čechům. Zemský úřad rozeslal instrukce na okresy a později připojil, že zatýkání se má kromě podezřelých komunistů týkat i uprchlíků z Německa. Protože nebyla k dispozici žádná jména, byly místní úřady často na rozpacích, koho mají zajistit. Četníci se obvykle rozhodovali po konzultacích se starostou a členy obecní rady. Jejich ochota se sice od místa k místu lišila, přesto však bylo v celé zemi zajištěno několik tisíc osob (odhaduje se okolo 6 tisíc). Po pár dnech byly věznice přeplněné a Němci celou operaci zastavili. Teprve v tomto okamžiku vstoupilo na scénu gestapo, aby vyslechlo zadržené a rozhodlo o jejich dalším osudu. Většina z nich byla po podpisu slibu, že se žádných podvratných akcí nezúčastní, propuštěna, s výjimkou německých uprchlíků, kteří byly okamžitě deportováni do koncentračních táborů.(27)

To, že se *Aktion Gitter* nepodobala typickým gestapáckým akcím, vypovídá o improvizacích německé moci na počátku okupace Čech a Moravy. Úspěch celého zátahu závisel na českých úřadech. Jejich překvapivá, ale i ostudná spolupráce se může zčásti vysvětlovat dohodou o vzájemné pomoci československé a německé policie při potlačování komunistické činnosti z ledna 1939.(28) O zahájení akce mělo čs. úřady v předvečer okupace požádat telegramem říšské ministerstvo vnitra právě s odvoláním na lednovou smlouvu.

Ke stabilizačním opatřením lze zařadit zejména zákazy neoprávněných zásahů do správy, spolkového života a hospodářství, (29) omezení dispozic s určitými majetkovými hodnotami (30) a nařízení, jež měla zabránit nežádoucím

výkyvům ve výrobě a na trhu. (31) Unifikačním opatřením, která přizpůsobovala každodenní život v protektorátu říšským podmínkám, náleželo zavedení jízdy vpravo (32) a úředních řečí – českého a německého jazyka, i když v tomto případě již nešlo jen o technickou záležitost, ale o kroky ke germanizaci okupovaného území. (33)

Spolu s potlačením případného odporu obyvatelstva a jeho pacifikací šla ruku v ruce i kořistnická politika okupační moci.

Byl stanoven nevýhodný poměr marky ke koruně (1:10), (34) *“ Naše plné krámy a výborný kurz (Jedna marka = 10 korun) dává příležitost k nákupům. Němci v pravém slova smyslu doslova žerou, nač přijdou, motají páté přes deváté, přežírají se a zvrací. Pomeranče střídají olejové sardinky, sýr a dorty. Je to také důsledek toho, že Němci v té době oproti nám již prožívají zásobovací krizi....Němci neznají vůbec díky přepočtu cenu peněz. Přejde Němec do řeznictví a žádá za marku buřty. Strašně se diví, že jich dostane 20. Na trhu kupuje Němec husu, která má cenu 60 korun. Prodavačka, protože nezná německy, ukáže 6x10 prstů, Němec si myslí 60 marek a tak zaplatí za husu 600 K,“* líčí barvitě první dny okupace ve své kronice pan Lubomír Mrázek z Libochovic.(35)

Opatření, vnucená protektorátu hned po obsazení, dosvědčují všeobecnou potřebu tvrdé hotovosti. Zvláštní dohlížitelský úřad Říšské banky v Praze rozhodoval o rozvržení kvót cizí měny pro import – zvláště surovin – a dával přednost firmám pracujícím na německých zakázkách. Berlín také okamžitě projevil zájem o čs. zásoby zlata. Říšská banka vyslala do Prahy zvláštního zástupce, který přijel 15. března spolu s předsunutými armádními kolonami. S podporou vojenských úřadů donutil guvernéry Národní banky československé vydat zlatý poklad, uložený v sejfech Bank of England. Operace se uskutečnila prostřednictvím Banky pro mezinárodní platy v Basileji a byla úspěšná – byl to smutný výsledek práce zaslepeného appeasementu. Přes britské finanční embargo na čs. aktiva a přes pobouření v Dolní sněmovně svolili londýnští činitelé k tomu, aby bylo v červnu do Německa odesláno 809 984 uncí zlata. (36)

Součástí kořistnické politiky byla i počínající arizace židovského majetku. Hned v první den okupace například zástupci Dresdner Bank a Deutsche Bank, které měly těsné vztahy s nacistickou stranou, násilím odstranili z představenstev dvou největších německých bank v Praze jejich židovské členy. Obě instituce se pak staly pobočkami Dresdner a Deutsche Bank. Podniky, které Židům a

emigrantům zkonfiskovalo gestapo, byly svěřeny německým firmám nebo jednotlivým nacistickým manažerům.(37)

- období od 15. dubna 1939 do konce roku 1940 – (autonomní) normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena z recipovaného ústavního zákona č. 330 Sb. z 15.12.1938 o mimořádné moci nařizovací, jako aspekt kontinuity s tzv. II. republikou

Během tzv. neurathovského období protektorátu, které navázalo na skončenou vojenskou správu, došlo k dalšímu profilování dvojkoľejného působení orgánů říšské moci a tzv. autonomních orgánů. Státnímu prezidentovi a protektorátní vládě sice byly ponechány široké zákonodárné pravomoci, avšak rámec těchto pravomocí zcela určoval říšský protektor, jehož pozice se významně upevnila, a to i ve vztahu k říšským orgánům.

Podle Hitlerova tajného pokynu se měl nově jmenovaný protektor postarat, aby obratem přestalo platit prozatím recipované někdejší čs. právo, pokud by odporovalo říšským zájmům. Spolu s tím měly být odstraněny i symboly připomínající bývalou republiku (sochy, pomníky atd.). Němci měli jeho přičiněním v krátké době zaujmout rozhodující pozice jak ve státním aparátu, tak v protektorátním hospodářství a počítáno bylo také s patřičným uplatněním „říšského jazyka“. Příslušná legislativní opatření měl protektor učinit sám nebo prostřednictvím protektorátní vlády případně státního prezidenta, který stál v čele autonomních orgánů veřejné moci. Podle čl. 4 Hitlerova výnosu o protektorátu sice hlava autonomní správy požívala „ochrany a čestných práv hlavy státu“, ale zároveň bylo stanoveno, že výkon tohoto úřadu vyžaduje „důvěru vůdce a říšského kancléře“.

Vzhledem k tomu, že na základě čl. 12 Hitlerova výnosu z 16. března 1939 došlo (až na výjimky) k recepci dosavadního práva, vycházelo postavení státního prezidenta z ústavně právního uspořádání tzv. druhé republiky zejména pak z ústavního zákona č.330/1938 Sb. ze dne 15.prosince 1938 *o zmocnění ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko- Slovenskej a o mimoriadnej moci nariad'ovacej.* (38)

Prezident a vláda jím dostali velmi široké zákonodárné pravomoci. Prezident byl zmocněn, aby po dobu dvou let vydával na jednomyslný návrh vlády podle potřeby dekrety ke změně ústavy a ústavních zákonů. Vláda pak byla

na stejnou dobu zmocněna, aby se souhlasem prezidenta činila všechna potřebná opatření, jinak vyžadující si formu zákona.

Navenek bylo Háchovo postavení zpočátku natolik pevné, že jej nemohlo ohrozit ani to, že přenechal vedení politických záležitostí vládě (porady s ní konal jen ve věcech zásadní důležitosti, ani to, že jen minimálně využíval svého zmocnění k vydávání dekretů se silou ústavního zákona (39).

V očích Němců totiž skýtal větší záruky pro udržení klidu a pořádku, nežli k moci se deroucí fašistické bojůvky. Ve skutečnosti však protektorátní prezident potřeboval ke všem závažnějším úkonům – zejména politickým a správním – souhlas říšského protektora.

Vláda protektorátu plnila úkoly v oblasti správy i normotvorby. Mezi protektorátními institucemi bylo její postavení v obou těchto sférách od počátku klíčové a postupně se upevnilo natolik, že se tento orgán stal „jakýmsi hybným centrem veškeré legislativy i administrativy“.(40)

Všechna důležitější opatření přijímala vláda ve sboru a její členové byli rozhodnutím kolegia vázáni. Z výkonu své funkce se zodpovídala státnímu prezidentu Háchovi, který ji při absenci úpravy této otázky v Hitlerově výnosu o protektorátu také jmenoval. Samozřejmě byla odpovědná i říšskému protektorovi, jemuž dokonce musela předkládat protokoly ze svých zasedání.(41)

Odvozením zákonodárné pravomoci státního prezidenta a protektorátní vlády od zák. č. 330/1938 Sb. lze shledávat určitý formální znak kontinuity s vývojem před 15.březnem 1939, to ale přestalo platit po prodloužení zákonodárného práva autonomním orgánům na základě nařízení říšského protektora ze dne 12.12.1940.(viz níže)

Hovoříme-li o širokých zákonodárných pravomocích nejvyšších orgánů autonomní veřejné správy, pak vždy s ohledem na to, že byla jen stínem skutečné moci říšského protektora. Úřad protektora se rozrostl do podoby Leviathanu, který se jen stěží vešel do obrovského Černínského paláce.(42) Děлил se na oddělení, skupiny a referáty, které byly analogické ministerstvům.(43) Dokonce přes oficiálně proklamovanou jednotu země udržoval protektor v Brně zvláštní expozituru, jež měla uspokojovat ješitnost moravských nacistů. (44)

Když pomíneme nařízení o zákonodárném právu v protektorátu ze 7. června 1939, které značně zvýraznilo protektorovou úlohu v oblasti normotvorby, (45) bylo jeho postavení, založené pouze na rámcových ustanoveních Hitlerova výnosu o protektorátu, posíleno během necelého půlroku vydáním dvou

důležitých předpisů. Jednak nařízením z 22. března 1939,(46) provádějícím protektorátní statut, a dále nařízením z 1.září 1939 o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii,(47) tzv. *Aufbauverordnung*. Tato nařízení vyjasnila protektorovou pozici především ve třech směrech: ve vztahu k centrálním říšským místům mimo protektorátní oblast (tzn. k říšským ministerstvům a ostatním nejvyšším říšským úřadům),(48) dále proti vlastním orgánům a služebnám říše na území protektorátu a nakonec také vůči autonomní vládě, jakož i správě protektorátu.(49)

Na základě zmíněného prováděcího nařízení k Hitlerově výnosu z 16.března 1939 se říšský protektor stal „jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu“. Podléhat měl přímo Hitlerovi a pouze od něho mohl dostávat pokyny. Podrobnější pravidla regulující poměr říšského protektora a berlínských centrál obsahovaly až teprve zanedlouho vydané směrnice.(50) Jen po dohodě s říšským protektorem mohl říšský ministr vydávat nařízení týkající se protektorátu. Při všech důležitých opatřeních musela být zajištěna protektorova účast, aby mohl ohledně jemu svěřeného regionu uplatnit svá „případná zvláštní přání“. Kdyby se přitom z jakýchkoli příčin nepodařilo dosáhnout shody, měl rozhodnout sám Hitler. Jen v oborech bezprostředně převzatých říší (zvláště to platilo pro oblast branné moci a bezpečnostní policie) byl říšský protektor vázán nařízeními, směrnicemi a obecnými příkazy oborových ministrů.

Také uvnitř protektorátních hranic bylo postavení říšského protektora výlučné, tj. nebylo omezeno ani jinými orgány říše, tím méně institucemi autonomními. Jeho pozice v této oblasti byla vymezena výše uvedeným nařízením z 1. září 1939. Zde se pravilo, že říšskému protektorovi podléhají všechny úřady, služební místa a orgány říše v protektorátu. Úřad říšského protektora měl být příslušný pro všechna odvětví říšské správy s výjimkou branné moci. V oboru jeho působnosti bylo tvoření dalších zvláštních říšských služebních míst vyloučeno. Berlínské centrály neměly dovoleno ani vysílat své zástupce přímo k protektorátním úřadům. Rezortní pověřenci mohli být přidělováni jen ve shodě s ústředním místem při ministerstvu vnitra, a to říšskému protektorovi nebo jemu podléhajícím služebnám. Úřední styk směl být veden jen s říšským protektorem, pouze výjimečně při nebezpečí z prodlení nebo z jiných neodkladných důvodů byl přípustný přímý kontakt s jemu podřízenými místy, za předpokladu, že bude současně informován.

Zmíněné nařízení významně upevnilo protektorovou pozici i ve vztahu k autonomním orgánům protektorátu, neboť mu výslovně přiznalo právo dozorovat celou autonomní správu. Protektor mohl nařídit, aby autonomní úřady podávaly bez vyzvání zprávu v záležitostech určitého druhu přímo jemu nebo oberlandrátům, popř. jiným německým služebnám. Kromě toho byla zavedena také předběžná kontrola většiny normativních a – pokud tak rozhodne – rovněž individuálních aktů vydaných autonomními orgány, kterou měl vykonávat jeho úřad. Vyloučení všech pochybností pak sledovalo ustanovení o tom, že protektorovy námitky podle čl. 5 Hitlerova březnového výnosu jsou pro úřady protektorátu závazné a že rozkladům u něho podaným nepřísluší odkladný účinek.

Mimo to byly říšskému protektorovi v jednom ze závěrečných článků tohoto předpisu svěřeny i značné policejní kompetence. Říšský protektor (popř. říšský vůdce SS a šéf německé policie spolu s ním) nyní mohl učinit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. V praxi to znamenalo, že byl oprávněn vydávat policejní nařízení bez jakýchkoli omezení – o tom, zda nastala situace zdůvodňující „potřebu“ jejich přijetí totiž rozhodoval sám podle volné úvahy. Nemusel přitom respektovat ani platné právo. Toto své zmocnění mohl dokonce i přenést, a to zcela libovolně, neboť zde nebyl určen orgán, vůči kterému tak může postupovat. Vedle normotvorné a kontrolní pravomoci, jež měly základ – kromě Hitlerova výnosu zřizujícím protektorát – ve výše zmíněných nařízeních, získal protektor i pravomoc rozhodovací, která časem doznala značného uplatnění.(51)

Teprve s vystupňováním hospodářské mobilizace v první polovině r. 1942, která měla nacistům umožnit odvetu za porážku utrpěnou v bitvě u Moskvy a jež – stejně jako ostatní území říše – zasáhla i protektorát, můžeme sledovat pozvolné snižování významu říšského protektora, když se řízení věcí protektorátu postupně přesouvalo na germanizované autonomní orgány. Od jmenování K.H.Franka německým státním ministrem pro Čechy a Moravu v srpnu 1943 pak říšský protektor již prakticky zastával jen protokolární funkce.

- období od roku 1941 do února 1942 - normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena od zmocnění říšského orgánu

Na konci r. 1940 nastaly v oblasti autonomní normotvorby významné změny. Uplynulo dvouleté zmocnění státního prezidenta k vydávání dekretů a

říšský protektor nedovolil, aby byla mimořádná nařizovací moc vlády prodloužena autonomní cestou. „Až na další“ ji prolongoval nařízením z 12. prosince 1940 (52) sám, což znamenalo, že od počátku r. 1941 spočívala na bázi zmocnění daného jí říšským orgánem.

Kromě toho byla vyloučena možnost jakéhokoli přezkumu vládních nařízení ve správním soudnictví ustanovením, že se na ně má použít – samozřejmě s výjimkou formy – úprava platná pro zákony. V jejich rámci poté mohly být vydávány sekundární předpisy. Proti předchozímu stavu se navíc v mnohem širší míře připouštěla i legislativní činnost jednotlivých úřadů, což se týkalo zvláště ministerstev – napříště stačilo zmocnění pro ně obsažené i jen v primární normě. Zároveň mohla takto přijatá nařízení vlády a úřadů derogovat i starší předpisy vyššího řádu. (53)

Ve sféře vnitřní správy vyvíjely činnost hlavně ministerstvo vnitra, zemské a okresní úřady. V celé vnitřní správě došlo postupně k pronikání německých úředníků na vedoucí posty. Úřady pod nimi pracující byly prohlašovány za německy vedené. Veškerá písemná agenda vnější i vnitřní, bez ohledu na vládním usnesením z července r. 1939 zavedenou dvoujazyčnost v úřadování s předností němčiny a s jejím výhradním užíváním ve styku českých úřadů s okupačními, byla jen německá. Pokud v čele úřadu nestál Němec, usilovali oberlandráti, aby jím byl alespoň jeho zástupce.

Autonomní správa v oblasti hospodářsko-sociální se podílela na výstavbě tzv. řízeného válečného hospodářství, jakožto součásti německých plánů o vytvoření „*Grossraumwirtschaft*“. Její postavení proto bylo podřízené říšským zájmům a institucionálně centrálním říšským místům (hlavně zplnomocněnci pro čtyřletý plán, říšskému ministerstvu hospodářství a také financí) a jejich pověřencům, resp. zmocněncům, (u správy měny, deviz, zahraničního obchodu, dráhy a pošt). (54)

Územní samospráva na všech stupních se v tomto období stala prakticky iluzorním pojmem. Zastupitelské sbory byly na mnoha místech rozpuštěny nebo ztrácely na významu ve prospěch nadkretovaných výkonných složek. (55)

Za necelé tři roky pronikli němečtí úředníci na všechna důležitá místa autonomní správy. Velmi rychlým tempem postupovala také její germanizace. České úřady byly nuceny vyřizovat alespoň část své agendy podle německých předpisů a jejich organizace byla povolna přizpůsobována správě okupační, dominantním jazykem se pro ně stala němčina. Poněmčení autonomních orgánů

dosáhlo takových rozměrů, že říšský protektor Neurath v srpnu 1941 nařídil výhradní používání přívlastku „protektorátní“ (resp. s přidáním slova „autonomní“) a nikoli „český“ pro samosprávné instituce. Jejich označení jako českých totiž „ztratilo svůj smysl a oprávnění“. (56)

Stejně tomu bylo i v oblasti samosprávy zájmové, která se dostala zcela do područí správy státní. (57)

Říšské orgány a instituce zřizované pro německé obyvatelstvo úřadovaly – s výjimkou vydávání Věstníku říšského protektora a jiných normativních aktů – výlučně německy ve vnitřním i vnějším styku. Pro autonomní správu byla zavedena dvojjazyčnost, přičemž německému jazyku náležela absolutní přednost. Bylo to patrné např. z postupného vytlačování češtiny z vnitřního úřadování nebo z označení různých institucí, jejich aktů, tiskopisů apod. Od ledna 1941 oficiálně platilo ustanovení o tom, že každý má právo, aby vůči němu bylo užito německého jazyka. (58)

Dvoukolejný systém, pro nějž byla příznačná kombinace protektorátních, autonomních a čistě anekčních prvků se sice odlišoval od většiny nacisty dosud použitých okupačních režimů v jiných částech Evropy, neboť v jeho zřízení se odrážely počáteční zahraničně politické ohledy nacistů, avšak daní za tento dualismus byl často neefektivní výkon veřejné moci vyplývající ze složitého institucionálního uspořádání, prolínání kompetencí a i osobní řevnivosti jejich nositelů. Okupační správa se odchýlila od původně vytčené zásady subsidiarity a vyřizovala agendu, kterou mohly zastat i orgány autonomní.

Byrokratická zbytnělost protektorátní správy pak kontrastovala s nedostatkem dalších administrativních sil nacistů pro nově obsazená území, přitom nebylo pochyb, že je okupační aparát zbytečně předimenzovaný a málo výkonný. (59) Uzrály podmínky pro změnu uspořádání věcí v protektorátu, tak aby v době vrcholící nacistické expanze lépe zabezpečoval potřeby okupační moci.

Po zhroucení Francie v červnu 1940, kdy se začaly naplňovat nacistické vize o „novém pořádku“ v Evropě, se podle některých nacistů protektorátní status přežil a měl by být zrušen, ohledně nového uspořádání však panovaly rozpory. Šlo jednak o snahu Berlína dále posílit kontrolu nad oblastmi a podřídit protektorát přímé jurisdikci říše, (60) oproti ní působily lokální zájmy nacistů, kteří naopak chtěli na území protektorátu posílit své postavení na úkor centra.

Zrušení protektorátu a jeho spojení se Sudety a vytvoření nové župy Čechy (Gau) mělo četné zastánce u sudetských Němců, když se ukázalo, že toto zvláštní administrativní území, které Sudety poprvé v historii tvořily, se ukazovalo být neživotaschopným, když „německo-česká etnická hranice“ přetínala ve většině úseků geograficky, dopravně a ekonomicky jednotné celky. (61) Zastánce mělo i rozdělení Protektorátu a připojení větší části Moravy s župou Dolní Dunaj (*Niederdonau*). (62) Je ironií osudu, že to potvrzovalo správnost tradičního lpění Čechů na přirozené celistvosti jejich „historických zemí“. Tento názor Čechů, který převzala versailleská mírová konference, sudetské Němce před Mnichovem tak pohoršoval.

Plány na přímé začlenění protektorátu do říše případně jeho rozdělení znepokojovaly zejména německé protektorátní představitele, kteří v těchto plánech spatřovali ohrožení svých nadobytých pozic a měly zájem na uchování *statu quo*. S tím, jak se projekty dělení rozšiřovaly, považovali Neurath a Frank za nutné vyžádat si v Berlíně podporu. Každý zvlášť poslal do kancléřství memorandum, které mělo být předloženo Hitlerovi.(63)

Oba dokumenty se lišily v tom, nač kladly důraz: Neurath stavěl do popředí výhody dosavadního režimu, zatímco Frank věnoval více místa etnické transformaci Čech a Moravy. Nicméně oba se shodli v tom, že germanizace země je nejvhodnějším maximálním cílem. Výrazným rysem obou memorand byla jejich cyničnost, která ve Frankově případě nepřekvapovala, ale u tradovaně „umírněného“ Neuratha opravdu šokovala. S pozoruhodnou lhostejností rozebírali eliminaci rasově nevyhovující části obyvatelstva. Neurath se vágně zmínil o jejím „vypuzení“ (*abstossen*) bez toho, že by upřesnil, co má na mysli. Frank doporučoval „zvláštní zacházení“ (*Sonderbehandlung*), které chápal jako úplnou fyzickou likvidaci.(64)

Oba autoři usoudili, že většina Čechů může být asimilována, protože je rasově blízká Němcům. Zrušení protektorátu by to prozatím spíše ztížilo, než usnadnilo, neboť rozdělení do několika žup by zkomplikovalo jednotnou politiku. Separace by navíc zintenzívnila český nacionalismus a vzbudila touhu po znovusjednocení. Dosavadní režim by tudíž měl být zachován, přinejmenším do očekávaného německého vítězství ve válce.

Netrvalo však příliš dlouho a okupační politika se místo cynických úvah o tom, jak v budoucnu naložit s prostorem Čech a Moravy a co s českým národem, musela soustředit na mnohem praktičtější úkoly – úplné vytěžení hospodářského

potenciálu protektorátu a realizaci správní reformy, jež měla přinést – kromě personálních úspor – především podkopání protektorátní autonomie, i když při zachování vnější fasády.

Důvody tohoto okolnostmi vynuceného obratu s časovým odstupem výstižně shrnul K. H. Frank, když řekl, že po bitvě u Moskvy, při níž nacisté utrpěli první vážnou porážku, došlo k přezkoumání „politické strategie a taktiky v protektorátu“. Bylo totiž „třeba najít cestu a provádět politiku“, která zaručí, „že bude získáno z bohatých lidských a hospodářských sil prostoru a jeho obyvatel vše“, aniž by byl přitom ztracen „ze zřetele vzdálený cíl“, tj. úplná germanizace prostoru Čech a Moravy.(65)

Tuto cestu měl najít generál SS a policie R.Heydrich, obávaná šedá eminence nacistické moci, když dosavadní říšský protektor K. von Neurath byl 22. září 1941 poslán na zdravotní dovolenou.

-období od února 1942 do počátku 1943, tzv. Heydrichova správní reforma –zrušena normotvorná pravomoc protektorátní vlády, prostoupení autonomních orgánů německými silami, přímý vliv německých sil na výkon autonomní správy

Brzy ráno 27. září 1941 v den svého jmenování zastupujícím říšským protektorem dorazil R.Heydrich se svým doprovodem do Prahy. Dopoledne v 11 hodin vykonal na Pražském hradě přehlídku čestné setniny branné moci, SS a policie. Poté zahájil poradu s Frankem a rozběhly se první kroky tvrdého postupu proti odbojnému českému národu. Již druhý den 28.září 1941, na svátek sv.Václava, vysílal rozhlas zprávu o vyhlášení civilního výjimečného stavu v Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Hradci Králové a Kladnu a v dalších dnech se stanné právo rozšířilo i na další místa v protektorátu, který trval až do 19.ledna 1942 (66)

Sumarizaci a vyhodnocení těchto aktů teroru a perzekuce provedl sám Heydrich, když 4. února 1942 hovořil o výsledcích své dosavadní činnosti v protektorátu. Před vedoucími činiteli okupační moci konstatoval, že zavedená opatření sledovala cíl „rozdrtit odbojové hnutí“, které podle něho „bylo mnohem rozsáhlejší a nebezpečnější, než se vůbec dalo očekávat.“ Stanné soudy „odsoudily“ 489 osob k trestu smrti a 1 673 osob k předání do koncentračních táborů, počet zatčených se pohyboval mezi 4 a 6 tisíc osob.

Po „lámání“ přišel podle Heydricha čas „ohýbání“ českého národa (67), kterému mělo přispět i nové uspořádání věcí v protektorátu. Vlastní provedení správní reformy bylo svěřeno zastupujícímu říšskému protektorovi Heydrichovi. Ten ji také nedlouho po svém příjezdu do Prahy začal intenzivně připravovat. Určil i hlavní cíl této akce: podvrácení protektorátní autonomie bez ohrožení její vnější slupky. Blíže pak Heydrich stanovil, že autonomní správa bude co nejrozsáhlejším německým pronikáním dána plně do služeb říše a nedílně s ní sloučena.

Heydrichovu reformu lze rozčlenit do třech fází, nejprve se jednalo o reorganizaci centrálních orgánů, na ni navazující reformu místní správy, a to jak autonomní, tak německých oberlandrátů, a konečně přizpůsobení agendy a fungování Úřadu říšského protektora výše uvedeným změnám.

Ještě mnohem dříve, než byl Heydrich oficiálně zmocněn Hitlerovým výnosem ze 7. května 1942, (68) aby v dohodě s říšským ministrem vnitra v mezích protektorátního statutu „učinil vhodná opatření za účelem přizpůsobení správy v Čechách a na Moravě právě danému stavu“ (*der jeweils gegebenen Lage*) a přijal i k tomu potřebné předpisy, byla na jeho pokyn (69) uskutečněna přestavba centrálních autonomních institucí. Stalo se tak především vydáním vládního nařízení č. 14/1942 Sb. *o nové organizaci některých ústředních úřadů* z 15. ledna (později zaměněným tzv. reorganizačním nařízením č.208/1942 Sb. z 15. června) a nařízením č. 80/1942 Sb. *o správní působnosti vlády a zastupování jejích členů* ze 4. března. To částečně navazovalo na Heydrichovo nařízení z 27. února 1942, (70) jež nově upravovalo výkon její normotvorné pravomoci.

Na základě Heydrichovy snahy o zjednodušení styku říšského protektora s jednotlivými ministerstvy a tím i zrychlení realizace německých příkazů bylo zrušeno prezidium ministerské rady. Ponechán byl jen sekretariát předsedy vlády, určený pouze k vyřizování administrativních záležitostí. Tímto opatřením přestala vláda jako sborový orgán existovat a zanikla i její pravomoc normotvorná.

Ministři se v budoucnosti nesměli ani kolektivně radit, nejvýše se mohlo sejít jejich oborové kolegium, avšak i to nemělo diskutovat o tom, zda se provedou pokyny okupantů, nýbrž jen o způsobu jejich uskutečnění.

Vláda tak byla přetvořena v pouhou ministerskou „poradu“ a přestala fungovat jako kolektivní orgán. Každý ministr byl nyní individuálně zodpovědný za všechna opatření uvnitř svého resortu. Vláda už nevytvářela politiku na plenárních schůzích a její předseda sloužil jako pouhý koordinátor mezi

ministry.(71) Následkem toho došlo také k podstatným změnám i ve sféře vládou zajišťované správní agendy. Její dosavadní působnost přešla přímo na věcně příslušné ministry, kteří ji měli nadále vykonávat se souhlasem předsedy vlády, k tzn. vládnímu aktu docházelo souhlasným projevem vůle obou těchto představitelů. (72)

Nová vláda, kterou jmenoval prezident Hácha 19. ledna 1942 podle seznamu připraveného Heydrichem a potvrzeného Berlínem, (73) neměla být jako její předchůdkyně „zemským úřadem pro stížnosti proti říši“, nýbrž „prodlouženou rukou říšského protektora“. Byla sestavena z lidí buď s Němci otevřeně kolaborujících (jako její předseda Jaroslav Krejčí či ministr školství a později i lidové osvěty Emanuel Moravec), popř. okupantům ještě zavázaných (zvl. ministr zemědělství a lesnictví Adolf Hrubý), nebo z německého hlediska neškodných odborníků (např. ministr vnitra a od 12. března 1942 také náměstek předsedy vlády Richard Bienert). Ministrem hospodářství a práce – tohoto pro nacisty nejdůležitějšího rezortu – se pak stal vedoucí skupiny hospodářství v protektorově úřadu Němec Walter Bertsch. (74)

V jednom ze svých tajných projevů Heydrich případně poznamenal, že „... český ministr vlastně není ministrem v našem slova smyslu, to přece dobře víme, splňuje pouze úkol ... Nemohu si přece dát líbit, když vydám nějaký příkaz, aby se v české vládě ještě rokovalo, má-li se nebo nemá-li se provést. Čeští ministři mohou nanejvýš rokovat o tom, jak se tento příkaz má provést, a k tomu stačí 'porada' a nikoliv 'rada', která by snad kladla požadavky“ (75)

Navíc byl celý kabinet – vzhledem k tomu, že jeden z jeho členů byl Němec – nucen používat jako jednací řeč němčinu. „Tamti pánové přece nebudou moci po (*Parteigenosse*) Bertschovi chtít, aby se naučil česky.“ (76)

Pro činnost vlády bylo rozhodující, že každý český ministr dostal nadekretovaného německého generálního zástupce zmocněného vyřizovat všechny záležitosti nejen v případě ministrova zaneprázdnění, jak se původně předpokládalo, ale za všech okolností, a to i bez jeho vědomí. Z těchto úředníků, kteří zároveň působili jako vysocí funkcionáři v protektorově úřadu, se stali skuteční šéfové nyní na rozhodujících místech dokonale poněmčované „autonomní“ správy. Díky nim a početnému štábu pracovníků, se kterým na ministerstva přišli, byly tyto instituce, složením a strukturou přibližované nacistickému vzoru, prohlašovány za německy vedené a získávaly – přes vnější označení – spíše charakter úřadů okupačních. (77)

Reorganizace na nejvyšší úrovni předznamenala reformu celé správy. Reforma, připravená původně Heydrichem, byla uskutečněna později v roce 1942. Naplňovala plán na „správu z příkazu Říše“ (*Reichsauftragsverwaltung* – RAV) podle nařízení Heydricha z 23.května 1942 (78) a úpravu obvodů a sídel obrlandrátů podle jeho nařízení z téhož dne (79) , což fakticky znamenalo převzetí dozoru nad zemskými a okresními úřady německými úředníky. Souviselo to s rušením působnosti zastupitelstev nahrazovaných německými vládními komisaři. Tento proces zglajšaltování místní správy by dovršen vládním nařízením č. 51/1944 Sb. *o úřednické správě obcí* z 26.února. (80)

Druhá fáze Heydrichovi správní reformy v červnu 1942 odstranila relativní oddělení nižších složek autonomní a německé správy, jejichž základní jednotkou byly oberlandráty. Ten na základě Hitlerova zmocnění ze dne 7.května 1942 „zjednodušil“ správní soustavu tak, že přenesl část agendy oberlandrátů a část agendy říšského protektora na autonomní orgány, které ji začaly vykonávat „z příkazu říše“. (81)

Právě problém početnosti německé okupační správy a malé výkonnosti Úřadu říšského protektora a oberlandrátů se stal jedním z ústředních bodů reformy. V první polovině roku 1941 působilo v protektorátu na 448 německých úřadů a úřadoven se sítí jejich poboček po celém území Čech a Moravy, které zaměstnávaly 11 818 osob, z toho jenom v oblasti politické správy pracovalo 2 183 zaměstnanců. V porovnání s jinými okupovanými státy šlo o mimořádně obsazený aparát. Proto okupační správa hledala ekonomičtější řešení, přičemž její racionální a efektivní využití mělo sloužit k zabezpečování okamžitých požadavků a úkolů, zároveň však nespouštěla se zřetele konečné řešení české otázky. Reforma usilovala o propojení obou složek správy (okupační a protektorátní) v jednotný správní systém s přesně vymezenými úkoly pro české a německé úřady. Na německé straně šlo o plnou koncentraci na politické řízení protektorátu, zatímco český aparát, byť existoval problém o jeho politické spolehlivosti, měl zajišťovat realizaci příkazů a potřebnou administrativu. Reforma současně vytvářela nový kontrolní systém nad českými úřady. V praxi jej jednak vykonávali místní Němci, kteří v protektorátní správě působili, a jednak došlo k rozsáhlé infiltraci říšských německých úředníků, kteří přebírali vlastní řízení protektorátních úřadů, což se týkalo především funkcí personálních šéfů. (82)

Oberlandráty byly zbavovány drobné administrativní práce, naopak došlo k posílení jejich vedoucí, řídicí a organizační činnosti ve vztahu k okupačním úřadům i protektorátní správě. Naplnil se tak účel reorganizace protektorátní správy, tak jak jej vyjádřil Heydrichův nástupce K.Daluege 15.června 1942 : „Více vládnout a vést a méně spravovat“. Ve zprávě z 3.listopadu 1942 pro Hitlera pak hodnotil průběh celé akce a konstatoval, že v protektorátu je již pouze 1 884 německých úředníků v politické správě. (83)

Autonomními úřady, na něž byla přenesena agenda říšských orgánů, musely k svému úřednímu označení připojit dovětek „správa z říšského příkazu“ (např. „zemský prezident –správa z příkazu říše“) a při jejím vyřizování používat malou říšskou pečeť. Byly přitom vázány pokyny příslušných říšských míst. Tyto záležitosti v nich obstarávala speciálně vytvořená dvou až tříčlenná německá oddělení spolu s německým vedoucím úřadu, resp. jeho zástupcem, nebo v menšině případů, kde zůstal v čele úřadu Čech, pouze tato složka. (84)

Mimořádný význam mělo pro okupanty zřízení „Pozemkového úřadu pro Čecha Moravu“, který převzal rovněž správu státních lesů a pozemků. Úřad byl sice zřízen jako protektorátní, ale brzy se dostal do německých rukou a jeho vedoucí byl považován de facto za člena vlády. Úkolem úřadu bylo provádění dispozic s půdou tak, aby z rukou českých vlastníků byla odnímána a převáděna do německého držení. (85)

V této souvislosti došlo i k výraznému personálním u propojení protektorátní a říšské správy, protože rozhodující pozice začaly v autonomní správě přebírat Němci. Úřadováním stále více pronikala němčina a čeští úředníci, když nevykonaly zkoušku z německého jazyka, byli propuštěni. Pokud v rámci této reformy přešla na zemské úřady část kompetencí protektora nebo vyšších správních instancí v říši, vesměs se jednalo o méně významné a politicky nepodstatné činnosti. (86)

Reorganizace obrlandrátů si vynutila radikální změny v územním uspořádání autonomních politických úřadů. Především bylo podle německých požadavků přistoupeno k podstatné redukci počtu okresních úřadů a z toho vplynula i následná úprava zbylých obvodů. (87) Německé úřady předaly většinu své rutinní činnosti svým českým protějškům – ministerstvům, zemským a vybraným okresním úřadům.

Toto uspořádání konečně ukončilo administrativní dualismus v protektorátu. České vládní orgány, integrovány do byrokracie říše, obdržely nové

úkoly a při veškeré své činnosti nyní dokonce i formálně podléhaly německým nadřízeným. Jako dodatečná pojistka bylo přímo do „autonomní“ správy instalováno více nacistických úředníků. S tím, jak se snížilo množství práce pro německé úřady, uvolnilo se mnoho jejich zaměstnanců pro službu kdekoli v Evropě nebo v armádě. Zreformovaní oberlandráti jednali pouze jako „inspektoři říšského protektora“, vydávali směrnice a dohlíželi na jejich realizaci českými úředníky.(88)

Třetí fází správní reformy se stalo přizpůsobení uspořádání protektorova úřadu novému složení protektorátních ministerstev. Němci k této restrukturalizaci přistoupili až na závěr – koncem r. 1942. (89) Z protektorova úřadu byla na zemské úřady v Praze a Brně přenesena agenda, kterou v ostatním říšském území zastávaly vyšší správní úřady. To se týkalo zvláště statusových věcí a rodinné výživy německých státních příslušníků, říšských plnění, správy nepřátelského majetku a úkolů v oboru branného práva. Jeho personální obsazení bylo zredukováno na zhruba 700 úředníků. Jinak se však postavení říšského protektora nezměnilo. Tímto posledním krokem se na počátku r. 1943 završilo necelý rok trvající období zásadní systémové proměny organizace veřejné moci v protektorátu, došlo k podstatnému zeštíhlení a zakceschopnění okupačního aparátu. (90) Rozhodující část správní agendy napříště zastávaly Němci dokonale ovládnuté autonomní úřady, které se tak staly přímou součástí okupační mašinérie.

Sumárně tedy můžeme říci, že naznačené změny přinesly téměř úplnou likvidaci nejen dosud existující správní dvojkolejnosti, ale i protektorátní autonomie vůbec.

-období od počátku roku 1943 do konce protektorátu – totální válka, německý státní ministr K.H.Frank dominantní normotvůrce protektorátu

Přestože Heydrichova reforma přivodila z německého hlediska prakticky ideální stav, nevyřešila jeden závažný problém, který často poškozoval fungování okupačního aparátu. Byl jím faktický mocenský dualismus (91) mezi jeho dvěma nejvyššími představiteli, tj. mezi říšským protektorem a státním tajemníkem Frankem. Několikeré střídání vedoucích reprezentantů říšské moci a správy v protektorátu (92), jejich častá dlouhotrvající nepřítomnost a vytrvalé osobní ambice Franka vedly posléze Hitlera k potlačení významu funkce říšského

protektora a k vytvoření nového úřadu. Dne 20. srpna 1943 bylo jeho zvláštním výnosem zřízeno Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu na čele se státním ministrem K.H.Frankem.(93)

Na tento úřad přešla převážná část agendy říšského protektora, včetně vydávání právních předpisů. Protektor sice zůstal zástupcem Hitlera v protektorátu, ale pozbyl roli zmocněnce říšské vlády. Jeho úkoly byly omezeny jen na vnější reprezentaci. Podle nové úpravy, která vycházela většinou z Frankových návrhů, měl sice říšský protektor představovat Hitlerova zástupce „v jeho vlastnosti hlavy říše“ a plnit i s tím spojené reprezentační funkce, avšak všechny jeho ostatní dosavadní úkoly v oblasti správy i normotvorby spolu s osobní garancí za dodržování Hitlerových pokynů týkajících se politické linie převzal státní ministr.(94)

Jak se mj. uvádělo v oběžníku říšského kancléřství v souvislosti s nástupem nového říšského protektora W.Fricka, který se ujal funkce 23.srpna 1943, s tímto jmenováním vůdce nově upravil i jeho postavení, úkoly a pravomoci. Protektorovi bylo svěřeno jen potvrzování členů protektorátní vlády, jmenování a propouštění německých úředníků v protektorátu, včetně jejich překládání do výslužby.(95) Dále vykonával právo milosti a abolicie s výjimkou věcí spadajících do pravomoci soudů vojenských, svazů SS a policie. Byl podřízen přímo Hitlerovi a také jen jemu odpovědný.

Naopak, vládní povinnosti zahrnující ochranu říšských zájmů v protektorátu spolu s úkoly ve smyslu vůdcova výnosu z 16. března 1939 a dalšími souvisejícími ustanoveními příslušnými dosud říšskému protektorovi a kompetencemi na ně navazujícími měl napříště vykonávat německý státní ministr pro Čechy a Moravu, jehož povinností je říšského protektora zpravovat o všech důležitých záležitostech. Frank dosáhl svého cíle a stal se fakticky prvním mužem okupační správy. Nepokrytě to přiznal v tajném projevu k nacistickým funkcionářům v Karlově Studánce v dubnu 1944, když hodnotil tuto změnu slovy: „*Výnosem vůdce...se též vyjasnilo vedoucí nacistické postavení v protektorátu, a odstranil se škodlivý dualismus.*“ (96)

Opatření totální války (*Totalkrieg*), vyhlášené šéfem nacistické propagandy J. Goebbelsem při jeho projevu v berlínském Sportovním paláci 18. února 1943,(97) nemohla nezasáhnout také protektorát. Zde byl hlavní díl odpovědnosti za realizaci jejích cílů svěřen Frankovi a jeho státnímu ministerstvu. Ve vnitřní struktuře tohoto „orgánu jednotně usměrněné vedoucí moci“,

soustředěného kromě vykonávání dozoru pouze na plnění vlastních říšských úkolů, byly sloučeny všechny v úvahu připadající rezorty.(98)

Vedle ekonomiky se totální válce musela přizpůsobit také soustava protektorátní správy. Tento proces nabyl podoby odbřemenění centrálních úřadů a celkového zjednodušení její organizace i výkonu. Od 1. října 1944 pak bylo zavedeno vládním nařízením č. 210/1944 Sb. z 11. září zásadně jednoinstanční správní řízení.(99)

V důsledku všeobecného ústupu nacistických armád na východě se frontová linie přiblížila protektorátu natolik, že bylo celé jeho území v pozdním létě r. 1944 prohlášeno za operační pásmo (*Operationsgebiet*). (100) Tato situace přirozeně vytvořila zcela nové problémy, které bylo nutno řešit, a současně se změnami ve vedení, jak ještě uvidíme, obnovila i některé starší mocenské spory. Vážné těžkosti na straně Němců v protektorátu vyvolával především rozmach partyzánského hnutí, k němuž došlo v souvislosti s vypuknutím Slovenského národního povstání. Postup v boji proti partyzánům se řídil služebním řádem pro potírání band a Frankovým pokynem o zaujímání palebného postavení a rozkazu k palbě (*Feuerschutzstellung und Schiessbefehl*) z července 1944. (101) Tento zápas byl z německé strany veden všemi prostředky. Po dopadení byli partyzáni považováni za bandity a většinou na místě zastřeleni. Stejný osud čekal obyvatele, kteří je podporovali. Osady a usedlosti, jež sloužily jako partyzánská útočiště, byly obvykle vypáleny. (102) Krutosti těchto metod ještě vzrostla poté, co se části protektorátu staly bojovným pásmem, ve kterém rozhodování přebírala velitelství armádních skupin.

Od února r. 1945 se postupně části protektorátu stávaly bojovým územím (*Kampfgebiet*). Jejich ohrazení s ohledem na postup fronty určoval velitel příslušné armádní skupiny po předchozí dohodě s Frankem. Toto opatření se týkalo zpravidla celých okresů a obvykle se k němu přistupovalo teprve, když si je bezprostředně vyžádala vojenská situace.(103) Důvodem pro to byla snaha Němců nenarušovat válečnou výrobu v jedné z posledních klidných oblastí říše, která byla od jara r. 1944 ve zvýšené míře využívána pro zabezpečení Hitlerových zvláštních zbrojních programů. Podle V. Krále představoval protektorát ještě na počátku r. 1945 35 % veškerého německého zbrojního potenciálu.(104)

Ve válečných zónách přecházela veškerá výkonná moc na velitele armádních skupin, kteří tak mohli dávat pokyny civilním úřadům k provádění bojových úkolů. To se týkalo převážně jen české správy, protože většina

německých úřadů byla evakuována již v době zvýšeného frontového ohrožení. Zůstávali pouze někteří úředníci, kteří měli obstarávat chod tzv. nouzové správy a odejít teprve poté, co dostanou od Franka příkaz k vyklizení (*Räumung*). Ještě později zůstávali příslušníci bezpečnostního aparátu, jimž bylo přikázáno, aby plnili stanovené úkoly až do konce a stahovali se až spolu s posledními bojujícími oddíly vojska. Jejich dřívější odchod vyžadoval povolení od říšského vůdce SS Himmlera.

V noci z 25. na 26. dubna 1945 Hitlerovým příkazem veškerá nařizovací moc v protektorátu přešla do rukou velitele skupiny armád „*Mitte*“ Schörnera. (105)

Dne 5. května 1945 vypuklo v Praze povstání, 8. května 1945 podepsal generál Toussaint před zástupci České národní rady, vedoucí národně-osvobozenecký boj českého lidu, kapitulací protokol a o den později do Prahy dorazily jednotky Rudé armády. Tak definitivně skončilo šest let trvající období nacistické poroby.

KAPITOLA III

3. Právní formy dualismu

Na základě článku 11 a 12 a článku 5 Hitlerova výnosu z 16.dubna 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava se zákonodárná a výkonná moc v protektorátu ocitla zcela pod kontrolou říše. Podle článku 11 mohla totiž říše vydávat právní předpisy s platností pro protektorát, pokud to vyžadoval společný zájem. Pokud byla dána společná potřeba, mohla říše převzít do vlastní správy správní obory a zřídit k tomu potřebné vlastní říšské úřady. Navíc byla říšská vláda zmocněna činit opatření potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku. Jakákoli možnost výkonu výsostných práv v rámci autonomie protektorátu se tak stala bezpředmětnou a protektorát se přeměnil pouze v nástroj, kterým nacisté realizovali své okupační záměry v Čechách a na Moravě.

Prostředkem pro splnění výše uvedených cílů mělo být především právo veřejné, které šikanosním způsobem omezovalo české obyvatelstvo; snažilo se ho podřídit a kontrolovat ve všech oblastech jeho života. *„Dnes, kdy německý zákonodárce vydává každodenně předpisy, které nemohou být podloženy obecným přesvědčením o své nezbytnosti, poněvadž je musí každý občan stokrát denně překročit, chce-li zachovat svou důstojnost či chce-li aspoň žíti.....Výrobce nesmí darovati ani prodati a spotřebitel nesmí přijmouti ani požití jediné sousto potravin mimo úřední přiděly – a ty mu nestačí, neboť vše do posledního klásku na shrabaném poli, do poslední švestky na zahradě jest obhospodařováno. Nikdo se nesmí po bombardování měst hnout bez povolení z místa a často mu nelze ani povolení dosíci, ani na místě vydržeti.... Právní řád oplývající takovými příkazy a zákazy, které ovládaní nepokládají za nezbytné, ba jejichž plnění ve své naprosté převaze považují za nemožné, nebývá ovšem překročován výjimečně, nýbrž zpravidla, a toho jest si vědom zákonodárce, administrátor i soudce. Proto právní péče nesměruje zde k tomu, aby se porušování právních předpisů eliminovalo, nýbrž jen, aby se zastrašováním obyvatelstvo omezilo co nejvíce. Proto zákonodárce vydává předpisy drakonické a správa si osobuje neomezená práva nad svobodami a životem ovládaných, a soudcové jsou raději co nejpřísnější, nežli aby byli shovívaví.“*, popisuje pocity obyvatel E.Sobota ve svých „Glossách“ z protektorátu. (1)

Mnoho předpisů mělo povahu výjimečných norem; upravovaly záležitosti, které za normálního chodu státu a hospodářství obvykle nepodléhají právní

regulaci. A tak například vyhláška ministra zemědělství č.433/1940 Sb. zakazovala přemísťovat seno a slámu z protektorátu do ostatních území říše, nařízením ministerstva hospodářství a práce ze dne 31.ledna 1942 se okamžitou platností nesměly prodávat čepice židovským mužům a chlapcům, cenu zápalek určovalo nařízení předsedy nejvyššího úřadu cenového č.387/1940 Sb., podle vládního nařízení ze dne 11. září 1944 se postupovalo při zabavení a odevzdání varhanních píšťal a vzduchovodů apod.

Z autonomních orgánů zprvu příslušela normotvorná pravomoc státnímu prezidentu dr. Háchovi, protektorátní vládě a jednotlivým ministrům, na místní úrovni zejména zemským a okresním úřadům. Kromě předpisů pocházejících od nich však život v protektorátu utvářely také normativní akty orgánů říšských, a to jednak s celoříšskou působností (Hitler, říšská vláda, ministerská rada pro obranu říše a říšští ministři). Pak těch, které byly zmocněny tak činit pouze pro protektorát, (říšský protektor, oberlandráty, popř. i jiné říšské úřady, služebny, korporace a pověřenci, případně orgány vojenské správy v období od 15.3 do 15.4.1939.

V období *militärverwaltung* byly právní předpisy s působností pro celý protektorát vydávány jednak vrchním velitelem německé armády (*Oberbefehlshaber des Heeres*), jehož nařízení a vyhlášky byly z větší části uveřejňovány ve dvojjazyčné v Berlíně tištěné Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu (*Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren*), z menší části pak rozhlasem, v periodickém tisku či pomocí plakátů,(2) jednak šéfy civilní správy (*Chef der Zivilverwaltung*) při armádní skupině 3 (Praha) a 5 (Brno) s působností vždy pro jim přikázané teritorium. Ti svá nařízení vzhledem k nedostatku výslovné úpravy této otázky publikovali pro Čechy v *Úředním listě a pro Moravu v Úředním listě zemského úřadu v Brně* nebo dokonce pouze v denním tisku.(3)

Množství z těchto předpisů přímo zasahovalo do záležitostí příslušejících autonomní správě a bylo vydáváno bez ohledu na platné právo. Jejich velká část šla dokonce dále, než by bylo možné vysvětlit i jen důvody účelnosti, jež bývá zpravidla měřítkem pro meze dané iniciativě okupačních orgánů (např. nařízení zavádějící dvojjazyčnost nebo omezující majetkové dispozice občanů a organizací).(4) Nadto některé z těchto normativních aktů nebyly vládě protektorátu vůbec dodány k řádnému otištění v zavedených publikačních instrumentech. O jiných se příslušná protektorátní místa dozvídala až se značným zpožděním. (5)

Německé právní předpisy platné v protektorátu byly publikovány v úředních listech, v denním tisku (v novinách *Der Neue Tag*), veřejným vyvěšením či rozhlasem. Uveřejňování právních předpisů Říše pro Protektorát v říšských listech upravoval § 2 nařízení říšského ministra vnitra z 3. dubna 1939 *o právních předpisech Říše pro území Protektorátu* (6), podle něhož platil rozsah působnosti úředních listů, v nichž se uveřejňují vyhlášky Říše i pro území protektorátu. Těmito úředními listy byl říšský zákoník I. a II. díl (*Reichsgesetzblatt*), *Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger* (mající povahu úředního listu) a dále říšské ministerské věstníky. Podle § 1 nařízení z 3. dubna 1939 platily právní předpisy pro území protektorátu, jen pokud to vyplývalo z jejich obsahu nebo pokud tak výslovně stanovily.

Vedle toho existoval, jak již výše uvedeno, i zvláštní úřední list pro vyhlášení říšských norem platných pro protektorát. Byl zřízen už 15. března 1939 vyhláškou vrchního velitele německé armády s označením *Věstník pro Čechy a Moravu* (*Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren*). Věstník byl určen pro vyhlášení právních předpisů a nařízení všeobecného druhu, vydaných na územích postavených pod ochranu německé branné moci. Tento věstník byl ponechán v platnosti jakožto říšský úřední list na základě § 2 odst. 2 nařízení z 3. dubna 1939 *o právních předpisech Říše pro území protektorátu* pod názvem *Sbírka nařízení pro Čechy a Moravu*. (7)

Nařízení vůdce a říšského kancléře ze 7. června 1939 *o právu vydávat právní předpisy v protektorátu* (RGBI I, s. 1039, NZN 1939, s. 545) pak stanovilo, že právní předpisy říšského protektora, policejní nařízení a určení protektora, která norma odporuje právu říšskému, se vyhlášují ve *Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu*. Od šestého čísla byla *Sbírka* přejmenována na *Věstník nařízení pro Čechy a Moravu*. (1939-1943) Od roku 1943 až 1945 byla v tomto věstníku publikována nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu.

Pokud jde o samotný Hitlerův výnos ze 16. března 1939 o zřízení protektorátu, který nejprve Ribbentrop přednesl v rozhlase, byla norma otištěna i ve *Sbírce zákonů a nařízení* pod č. 75/1939 na straně 373, když z názvu sbírky bylo vypuštěno označení „republiky Česko-Slovenské“. Tato mezera trvala až do 20.9.1939, kdy teprve došlo k nahrazení tohoto názvu názvem nově utvořeného útvaru *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, jejíž název se až do konce protektorátu nezměnil.

Významným pramenem protektorátních předpisů byl i *Věstník ministerstva vnitra* 1939-1945 a dále *Úřední list* 1939-1945.

Zásluhou intenzivního využívání zmocnění k normotvorbě, jak říšským protektorem a později německým státním ministrem, tak centrálními říšskými místy byl právní řád protektorátu během poměrně krátké doby prostoupen značným množstvím říšských předpisů. (8)

Říšské právo přitom do něho pronikalo několikerým způsobem. Jednak zmocněním se určité materie a derogací jemu odporujících předpisů. Dále prohlašování neplatnosti, resp. neúčinnosti, některých na základě čl. 12 Hitlerova březnového výnosu recipovaných nebo nově vydaných autonomních předpisů. Nakonec výslovným uznáním staršího práva, které bylo zpravidla spojeno s převzetím jeho výkonu říšskými orgány. (9)

Tento fakt – kromě toho, že tím byla postupně odbourávána protektorátní autonomie – však s sebou přinášel i značné technické problémy. Především platnost říšských předpisů v protektorátu nebyla často výslovně vyjádřena v jejich úvodní větě. Mnohdy v nich o ní byla učiněna pouhá zmínka, ukrytá v textu, nebo byla vyjádřena nepřímou např. použitím slov, že „tento předpis platí pro území Velkoněmecké říše“. Někdy na ni bylo nutné usuzovat jen z jejich obsahu. Orientaci v říšském právu platném v protektorátu snižovalo ale i to, že nedocházelo k vydávání pouze nových předpisů platných pro protektorát, nýbrž zcela běžně bylo přistupováno k recepci starších říšských normativních aktů, a to dokonce aniž by byly publikovány. (10)

K větší přehlednosti však nepřispíval ani způsob provádění říšských předpisů, k němuž často docházelo prostřednictvím výnosů ústředních úřadů protektorátu (zvláště ministerstev vnitra a spravedlnosti) a celkově malá provázanost s ostatními s nimi souvisejícími normativními akty vydávanými autonomními orgány. (11)

Kromě toho těžkosti vyvolával také nejednotný způsob publikace říšských předpisů. Mimo Říšského zákoníku a Věstníku nařízení říšského protektora bylo užíváno i podružných publikačních instrumentů (např. *Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger*) nebo i denního tisku (*Der Neue Tag*). (12)

Pro českou veřejnost nemalou překážku představovala i jazyková úprava předpisů – jen normy vydávané říšským protektorem byly uveřejňovány v německo-českém znění. Některé výrazy, jako například „*Reichsprotektor in Böhmen und Mähren*“ a „*Deutsches Reich*“, nesměly být překládány vůbec.

Normativní akty centrálních říšských míst byly publikovány výlučně německy, přičemž jen některé z nich bývaly přetištěny ve dvojjazyčném Věstníku nařízení říšského protektora, navíc nejednou se značnou časovou prodlevou. (13)

Orientaci českého obyvatelstva v předpisech platných pro protektorát měla usnadnit i sešitová vydání měsíčníku *Nové zákony a nařízení* (NZN 1939-1945, Právnické knihkupectví a nakladatelství V Linhart v Praze), která obsahovala příslušný výběr norem publikovaných v Říšském zákoníku, Věstníku nařízení Reichsprotektora, Sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Úředním listě Protektorátu Čechy a Morava a Věstníku ministerstva spravedlnosti. Některé předpisy byly otištěny i s průvodním slovem ohledně doposud přijaté právní úpravy v dané materii případně i komentářem. Předpisy vydané říšskými orgány byly zveřejňovány v němčině s českým překladem.

3.1 Formy Říšské normotvorby upravující život v protektorátu

3.1.1. Normotvorba orgánů Říše zmocněných pro vydávání předpisů pro celou říši :

Nařízení (Verordnung) a výnosy (Erlass) vůdce – rámcová právní úprava

Nejdůležitější normativní akty, regulující samotné základy státoprávního uspořádání protektorátu, vydával přímo Hitler, který ve své osobě soustředil vedení německého národa a státu (*Führer und Reichskanzler*) (14) a nakonec i všechnu moc. (15)

Podle nacistické právovědy se v jeho nitru, stejně jako skrze vůdce jiných národů, pozdvihl ke svému nejvyššímu naplnění duch národa (*Volksgeist*) a duše rasy (*Rassenseele*), jež tvoří pramen veškerého práva. (16)

Proto také jeho formálně projevená vůle byla zákonem (*der Wille des Führers ist Gesetz*) a dokonce i jeho neformální rozkaz měl vždy přednost před ostatním platným právem. (17)

Jemu příslušející nařizovací moc pak plynula z jeho postavení nástupce říšského prezidenta, zmocněného v případě značného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku k mimořádnému zákonodárství. Odvozovala se i z jeho úlohy nositele organizační moci říšské správy, oprávněného zřizovat a rušit říšské

úřady, popř. určovat jejich kompetenci, a stanovit pro ně interní instrukce, jakož i celou říšskou správu politicky vést, a stejně tak z jeho role vrchního velitele wehrmachtu, vůdce NSDAP a SA.(18)

Vůdcova vůle nacházela vyjádření ve vydávání dvou druhů předpisů: výnosů (*Erlass*), které zpravidla používal při výkonu ústavních oprávnění náležejících mu jako hlavě státu, a nařízení (*Verordnung*) ve všech ostatních případech – zvláště tehdy, když přejímal kompetenci příslušného ministra. (19)

O tom, zda v některé věci vydá nařízení či výnos (později vydával už jen výnosy) nebo zvolí cestu řádného zákonodárství, rozhodoval zcela sám, podle volného uvážení. Kritériem mu přitom byla jediné důležitost materie – ty nejvýznamnější záležitosti reguloval obvykle pomocí výnosů, méně důležité věci přenechával obvyklé zákonodárné proceduře. Z formálního hlediska se pak výsledek – až na označení – nijak nelišil: jeho výnosy i nařízení svou právní silou odpovídaly zákonům. Nakonec zbývá ještě dodat, že provést mohl kteroukoli právní úpravu. (20)

V praxi poté mezi Hitlerem vydanými předpisy určenými pro protektorát převažovaly výnosy. Tyto normativní akty nevynikaly ani četností či délkou nebo přesností formulace. Naopak – typická pro ně byla – pomineme-li často se vyskytující mnohomluvné ideologicky podbarvené preambule – velice úsporná a mnohdy dokonce až lakonická forma: jen zřídka svým rozsahem překročily několik paragrafů. Jednalo se obvykle o rámcovou úpravu, která vyžadovala bližší rozpracování v prováděcích ustanoveních a zároveň také patřičný výklad, který by odstranil četné nejasnosti, popř. i rozpory. (21)

O tom, jakým někdy bizarním způsobem probíhala říšská normotvorba odvozená od vůle vůdce vztahující se i k území protektorátu, ukazuje například uvedení rasového principu do sňatkového zákonodárství. Jak popisuje V.Mastný, dne 4. dubna 1940 informoval Martin Bormann, který dělal spojku mezi Hitlerem a kancléřstvím strany, ministra vnitra v Berlíně, že ho Vůdce pověřil mu sdělit, že úřední činitelé, kteří měli pohlavní styk s polskými nebo českými ženami, mají být okamžitě a bez penze propuštěni ze státní služby.“(22) Silou, která legislativní mašinérii uvedla do chodu, bylo zřejmě Hitlerovo náhlé pobouření, vyvolané snad skandálními zprávami z Polska nebo Protektorátu. Bez ohledu na neformálnost pokynu navrhli legislativní odborníci ministerstva vnitra okamžitě příslušná nařízení. Ve své horlivosti vztáhli hrozbu propuštění na „úřední činitele“ v nejširším významu – tedy včetně vojáků, SS a samozřejmě všech členů strany. To

však bylo příliš a celá záležitost vyvolala stranické diskuse včetně možnosti zapojení stranických soudů.(23) Mezitím se už ale Hitler v souvislosti s českou otázkou vyslovil ve prospěch asimilace a nová právní úprava smíšená manželství za určitých podmínek povolovala, i nadále se k nim však vyžadovala zvláštní svolení oberlandrátu. (24)

Říšské zákony (Reichsgesetze), vůle vůdce projevená za spolupůsobení příslušného orgánu, tj. vládní zákony (Regierungsgesetze), sněmovní zákony (Reichstagsgesetze), lidové hlasování (Volksgesetze)

Vůdci náležel rovněž významný podíl i na další legislativě. Za spolupůsobení příslušného orgánu, jenž byl vůdci pouze k ruce, vydával říšské zákony (*Reichsgesetze*). A to buď po poradě s říšskou vládou vládní zákony (*Regierungsgesetze*) nebo výjimečně na základě usnesení říšského sněmu zákony sněmovní (*Reichstagsgesetze*), popř. po uskutečnění lidového hlasování tzv. *Volksgesetze*. (25) přičemž bylo uznáváno, že jejich pravomoc je jen projevem jemu příslušející zákonodárné moci. (26) Tyto orgány se nepodílely na legislativní činnosti stejným dílem. Rozhodující postavení v ní zaujala díky rozsáhlému zmocnění říšská vláda, zatímco říšský sněm vyvíjel víceméně sporadickou aktivitu a po mnoho let se prakticky nescházel. Říšská vláda byla zákonem z 24. března 1933 a jeho opakovaným prodlužováním zmocněna – vedle doposud výhradně příslušného říšského sněmu – k vydávání zákonů v případě nouze národa (27) a později i toto omezení odpadlo.

Říšské vládě kromě toho příslušelo také nařizovací právo, pokud k němu byla v konkrétním zákoně nebo předpisu stejné právní síly výslovně zmocněna. To pak obvykle vykonávali k tomu příslušní říšští ministři.(28)

Nařízení s mocí zákona ministerské rady pro obranu říše

Pro právní řád protektorátu byla rovněž důležitá normotvorná činnost ministerské rady pro obranu říše. Jestliže Hitler nenařídil vydání zákona říšskou vládou nebo říšským sněmem, rada regulovala nařízeními s mocí zákona některé záležitosti důležité pro vedení války v celoříšském měřítku. Rada například nařízením z 1.zář 1939 upravila působnost říšského ministra vnitra při

vybudování správy a německé bezpečnostní policie v protektorátu Čechy a Morava.(29)

Protektorátu se dotklo i nařízení ministerské rady pro obranu říše z 1.9.1939, podle kterého byl říšský ministr spravedlnosti oprávněn zřizovat a rušit soudy, překládat sídla těchto orgánů a měnit jejich obvody, dále též pak přikazovat soudce k různým činnostem u řádných i zvláštních soudů, a to v okruhu celé říšské justiční správy včetně protektorátu.(30)

Nařízení říšských ministrů

Významná pro protektorát byla i nařízení jednotlivých říšských ministrů. K jejich vydání však mohlo dojít pouze na základě zmocnění obsaženého v zákoně, Hitlerově nařízení nebo výnosu a v jejich rámci,(31) a to v případě, že se měla dotknout protektorátu, jen po dohodě s říšským protektorem a navíc za účelem nezbytné koordinace a zjištění jednoty politické vůle i s ústředním místem (*Zentralstelle beim Reichsministerium des Innern*), fungujícím pro protektorát od března 1939 v říšském ministerstvu vnitra.(32)

Právě normotvorná činnost říšského ministra vnitra byla pro protektorát zvláště důležitá, neboť byl ve čl. 13 výnosu z 16. března 1939 zmocněn, aby v dohodě se zúčastněnými ministry vydal právní a správní předpisy potřebné k doplnění a provedení tohoto výnosu.

Normotvorby centrálních říšských orgánů se následně významně dotkl Hitlerův výnos ze dne 25. 7. 1944 o totálním válečném nasazení, který kromě jiného stanovil, že právní předpisy a zásadní opatření nejvyšších říšských úřadů budou vydávány v dohodě s říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře, vedoucím kanceláře strany a generálním zmocněncem pro říšskou správu.(33)

3.1.2. Normotvorba orgánů Říše zmocněných pro vydávání předpisů v Protektorátu

Nařízení říšského protektora

Protektor byl v protektorátu nejvyšší říšskou instancí, mající v rukou i normotvornou činnost, která byla publikována ve *Věstníku nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě (Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren)*. Tento publikační instrument nebyl ničím jiným než

přímým pokračováním výše zmíněné Sbírky nařízení pro Čechy a Moravu pod změněným názvem – *Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren* (od čísla 6 ze dne 7. července 1939).

Normotvorná činnost protektora a jakož i všechna opatření říšských úřadů, nesměla být podrobena přezkumu autonomními institucemi.

Říšskému protektoru, jehož hlavním posláním bylo usměrňovat autonomní správu protektorátu s ohledem na zájmy říše,(34) náleželo nejprve subsidiární zmocnění k normotvorbě již na základě Hitlerova a zároveň mohl podat námitky proti opatřením protektorátních orgánů, která by byla sto poškodit říši. Jeho vliv v tomto směru značně posílilo nařízení říšského protektora *o právu vydávati právní předpisy v protektorátu ze 7. 6. 1939* (35) a v případech „společného zájmu“ mohl svými nařízeními měnit autonomní právo, aniž by musel čekat, až to na jeho návrh učiní samosprávný zákonodárce, přitom, co je „společným zájmem“, určoval sám, stejně jako které právní předpisy z doby před protektorátem podržely nadále platnost a které jí pozbyly, jakožto i co je „právo se smyslem ochrany neslučitelné“. Předpisy vydané protektorem a jinými říšskými orgány nesměly soudy a protektorátní úřady přezkoumávat.

Další posílení protektorových normotvorných pravomocí přineslo nařízení o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii v protektorátu z 1. 9. 1939. (36) Zmocnilo říšského protektora, popř. říšského vůdce SS a šéfa německé policie spolu s ním, činit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. Toto své zmocnění mohl dokonce i libovolně přenést.

Ve vztahu říšského protektora vůči velitelům bezpečnostní a pořádkové policie se nejednalo o klasický vztah nadřízenosti, neboť tyto policejní složky byly k úřadu říšského protektora pouze „přičleněny“. Říšský protektor mohl sice vydávat zásadní politické rozkazy, ale příslušní policejní velitelé se potom obraceli na své řídicí centrály v říši, aby jim vydaly a potvrdily příslušné prováděcí směrnice. V případě, že se vyskytly rozpory, platil a přednost pro realizaci měl příkaz berlínských úřadů před rozhodnutími říšského protektora. Protektorovy pokyny měly tedy spíše charakter politické objednávky a v praxi okupační správy měly přednost rozkazy RSHA. Bezpečnostní aparát v protektorátu měl tímto způsobem zajištěné realitně samostatné postavení v rámci celé okupační správy. Jeho činnost takřka výhradně řídil Berlín, na jeho

organizaci, personální složení a financování neměl říšský protektor prakticky žádný vliv.(37)

Zatímco ve vztahu k vládě byl protektor všemocný, na druhé straně zcela závisel na Berlínu. Bez ohledu na svá imponující zmocnění měl hlavně uskutečňovat berlínskou linii, než sledovat vlastní kurs, neboť jak státní sekretář říšského ministerstva vnitra W. Stuckart zdůrazňoval 25. března 1939 ostatním shromážděným sekretářům: „*Všechna vládní moc v Čechách a na Moravě vychází z Říše. Poslední a nejvyšší rozhodovací moc je tedy u vůdce a jeho zástupce pro protektorát by tu měl fungovat jako svého druhu vicekrál.*“ (38)

Nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu

K.H.Franka od srpna 1943 – 1945

Hitlerovými dekrety pro říšského protektora Fricka a státního ministra Franka z 20.srpna 1943 a jejich oficiálním uvedením do funkcí v říjnu 1943 na pražském Hradě bylo ukončeno období faktického dualismu v protektorátu, kdy existovala mocenská rivalita mezi protektorem a „odborníkem na českou otázku“ státním tajemníkem (Staatsekretär) Frankem Na nový úřad - německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu přešla veškerá rozhodující pravomoc říšského protektora včetně pravomoci normotvorné. Frank se tak stal v tomto regionu dominantním normotvůrcem, jehož vůle byla relevantní i při vydávání protektorátu se dotýkajících právních předpisů ústředními říšskými úřady. Jeho postavení bylo poněkud oslabeno teprve po atentátu na Hitlera v červenci 1944, kdy bylo rozhodnuto, že se má ve všech podstatných politických věcech dohodnout se šéfem stranické (NSDAP) spojovací úřadovny v Praze.(39) Svá nařízení a vyhlášky Frank publikoval ve dvojjazyčném Věstníku nařízení německého státního ministra (*Verordnungsblatt des deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren*). Tato sbírka pod změněným názvem přímo navazovala na předchozí Věstník nařízení říšského protektora.

Nařízení vrchních zemských radů (Oberlandrat)

Ostatní říšské orgány v protektorátu, které byly nadány normotvornou pravomocí, se rozestupovaly do dvou skupin. Na ty, jež mohly vydávat předpisy s celoprotektorátní působností (především vrcholné články různých odvětví

vlastní říšské správy, popř. různí pověřenci u centrálních protektorátních institucí). A další, které tak byly oprávněny učinit jen ve svém obvodu, z nichž byly nejvýznamnější oberlandráty, jako nižší stupeň říšské všeobecné vnitřní správy.(40)

Oberlandráty, jako jednotka německé správy, působily na území protektorátu od prvních dnů okupace a také jim byla v tomto směru svěřována působnost v nařízeních říšského protektora (např. v nařízení z 21. června 1939 o židovském majetku), jejich postavení však bylo oficiálně upraveno až nařízením říšských orgánů ze dne 1.zář 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v protektorátu, tzv. *Aufbauverordnung*,(41) které výslovně postavilo celou autonomní správu pod dozor říšského protektora, oficiálně potvrdilo instituci oberlandrátů a důsledně zavedlo předběžné schvalování všech správních ustanovení autonomní protektorátní správy říšskými a okupačními orgány.

V čele oberlandrátu stál vrchní zemský rada, kterému v jeho obvodu podléhaly říšské orgány působící na území Protektorátu Čechy a Morava, nikoliv však německá branná moc a německé soudy, nadřízen mu byl říšský protektor, který si mohl ke svému rozhodování vyhradit jakoukoliv otázku.

Podobně, jako tomu bylo v případě protektorátní vlády, také normotvorba místních orgánů autonomní správy byla podrobena přísnému nacistickému dozoru, v tomto směru svěřilo výše cit.nařízení z 1.zář.1939 oberlandrátům v jejich obvodu v zásadě stejné prostředky, jako měl říšský protektor vůči centrálním orgánům. Rozdíl v uplatňování tohoto znovuoobnověného systému předběžné kontroly autonomních normativních aktů, fungujícího již v období vojenské správy, byl ale dost podstatný. Kontrolní oprávnění říšského protektora díky jeho pokynům, podrobně vymezujícím předpisy, na něž se budou vztahovat, byla určena poměrně přesně. Zatímco ke stanovení toho, jak daleko mohou přitom zasáhnout do záležitostí autonomní správy oberlandráty, nedošlo k jednoznačným způsobem vlastně nikdy. To pak mělo za následek, že v každodenní praxi vše záviselo víceméně na jejich volném uvážení. A tak se stávalo běžným, že nižší součásti autonomní správy musely briskně plnit příkazy oberlandrátů a mnohdy vystupovaly jen jako překladatelé jimi zaslanych nařízen, čímž byly zatlačeny až k úplné bezvýznamnosti. (42)

Rozhodnutími úřadů říšské pracovní služby nebo pověřenců německé pracovní fronty apod.

V protektorátu vyvíjela činnost řada zvláštních úřadů, úsek říšské pracovní služby (*RAD-Abschnitt*), pražský letecký úřad (*Luftamt*), německá služební pošta (*Deutsche Dienstpost*), zmocněnci říšských drah při autonomních drážních ředitelstvích (*Bahnbevollmächtigten*), množství speciálních služeben obstarávajících agendu válečného hospodářství, z nichž zejména rozhodnutí úřadů říšské pracovní služby a pověřenců německé pracovní fronty zasahoval prostřednictvím protektorátního ministerstva hospodářství a práce a úřadů práce do života tisíců obyvatel protektorátu.

Právě v případě uskutečňování politiky říše na exploataci pracovních sil mj. i v protektorátu se zvláště projevila germanizace autonomních orgánů, když opatření totálního nasazení byla sice formulována úřady říšské pracovní služby nebo pověřenci německé pracovní fronty, ale realizovalo je zejména protektorátní ministerstvo hospodářství a práce, jehož ministrem se od ledna 1942 stal Němec W.Bertsch, vedoucí skupiny hospodářství v ÚŘP.

3.2. Formy tzv. autonomní normotvorby protektorátních orgánů

Dekrety státního presidenta

Až do konce r. 1940 příslušela normotvorná pravomoc státnímu prezidentovi, protektorátní vládě a jednotlivým ministerstvům na základě recipovaného ústavního zákona č. 330/1938 Sb. z. a n. z 15. 12. 1938 o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů bývalé republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací (tzv. ústavní zmocňovací zákon). I když státnímu prezidentovi podle tohoto předpisu náleželo dvouleté zmocnění vydávat k jednomyslnému návrhu vlády dekrety o síle ústavního zákona, toto své oprávnění fakticky nevyužíval. Přenechával iniciativu na poli normotvorby především vládě, popř. i ministerstvům. (43)

Prodloužení účinnosti tzv. ústavního zmocňovacího zákona však již okupační moc nepřipustila. Na místo toho nařizovací moc vlády „až na další“ prolongoval říšský protektor nařízením ze dne 12. prosince 1940, (44) čímž i po formální stránce bylo v tomto směru přerušeno zdání kontinuity s čs. republikou.

Nariadení vlády, opatrení vlády a jednotlivých ministrů

Protektorátní vláda byla na podkladě výše zmiňovaného tzv. ústavního zmocňovacího zákona nadána pravomocí, aby ve stejném období se souhlasem státního prezidenta vydávala nariadení ve věcech vyhrazených jinak pouze zákonu. Ta pak musela být podepsána státním prezidentem, předsedou vlády a odpovědným ministrem (resp. ministry).

Díky tomuto široce založenému pověření, jakož i Háchově částečné rezignaci na větší využití dekretů, vyvíjela vláda rozsáhlou normotvornou činnost. Vyprodukovala značné množství předpisů, které zasahovaly téměř do všech oblastí společenského, hospodářského a kulturního života v protektorátu a přinesly v mnoha směrech přizpůsobení stavu panujícímu ve staré říši. (45)

Výkon jejího zmocnění k legislativě, podléhal od prvních dnů okupace přísnému dozoru říšského protektora. To Němci zdůvodňovali tak, že je nejen projevem autonomie, ale že vyplývá také z Hitlerova výnosu o protektorátu. Tam má stanoveny i své meze. Měly jimi být shoda s politickými, vojenskými a hospodářskými zájmy říše, omezení jen na vnitřní záležitosti protektorátu a nepřipustnost tam, kde říše vydá své vlastní předpisy či převezme celá správní odvětví do vlastní správy. (46)

Protektor v tomto směru vyžadoval vždy důsledné plnění informační povinnosti vlády vůči sobě. Tomu sloužilo zejména pravidelné předkládání protokolů z jejích zasedání, v této souvislosti protektor nejednou kritizoval „zlořád“ spočívající v rozšiřování zpráv o návrzích dosud neschválených normativních aktů tiskem a rozhlasem. Dopisem ze dne 13. září 1939 dokonce určil, že mu mají být předkládány právní předpisy a správní opatření zásadního významu vydávané nejen vládou, ale i ministerstvy nebo jinými správními místy příslušnými pro celé území protektorátu.

Tyto požadavky byly postupně rozšiřovány, takže zanedlouho bylo třeba říšskému protektorovi předkládat ke schválení: nariadení vlády, jakož i její usnesení, vyhlášky ministerstev, správní nariadení, všeobecné pokyny, oběžníky, normálky, všeobecné výnosy i všechna správní opatření obecné povahy, která se nezabývají jen vyřízením konkrétního případu.

Kromě toho také nejednou udělil vládě ohledně „žádoucí“ právní úpravy přímý pokyn, jehož případné nesplnění sankcionoval ukládáním výtek (*Rügen*). (47)

Intenzivní normotvornou činností rozvinula také jednotlivá ministerstva, ačkoli jimi vydávaným nařízením mohla být podle ústavního zmocňovacího zákona svěřena na základě zmocnění obsaženého ve vládním nařízení (tzn. v sekundárním předpisu) jen „bližší úprava některých jednotlivostí“. (48)

Úředníci přitom pracovali pod bedlivým dozorem zmocněnců daných k dispozici říšskému protektorovi berlínskými centrály. Jejich pokyny, udělované obvykle ve formě příkazů, byli nuceni často obratem a bez možnosti jakéhokoli odvolání plnit. Kdo se tomuto nemilosrdnému tlaku postavil, býval nejen zbaven úřadu, ale nezřídka i zatčen.

Kromě toho byla vyloučena možnost jakéhokoli přezkumu vládních nařízení ve správním soudnictví ustanovením, že se na ně má použít úprava platná pro zákony. V jejich rámci poté mohly být vydávány sekundární předpisy. Proti předchozímu stavu se navíc v mnohem širší míře připouštěla i legislativní činnost jednotlivých úřadů, což se týkalo zvláště ministerstev – napříště stačilo zmocnění pro ně obsažené i jen v primární normě. (49) Zároveň mohla takto přijatá nařízení vlády a úřadů derogovat i starší předpisy vyššího řádu. (50)

Další naprosto zásadní změny v autonomní normotvorbě přinesl počátek Heydrichovy správní reformy v zimních měsících r. 1942. Byla zrušena vláda jako kolektivní orgán a tím zlikvidována i její pravomoc normotvorná. Nařizovací pravomoc vlády byla podle Heydrichova nařízení ze dne 27. února 1942 o změně některých ustanovení ústavního zmocňovacího zákona č. 330/1938 Sb. přenesena na jednotlivé ministry. (51) Vládní nařízení měla být napříště usnášena a podpisována předsedou vlády a ministry pověřenými jejich prováděním, přičemž práva státního prezidenta zůstala nedotčena. To znamenalo, že nadále měl být tento druh právního předpisu, pro který měla jinak – stejně jako dříve - platit ustanovení vztahující se na zákony, vytvářen za souhlasu státního prezidenta a shodného projevu vůle předsedy vlády a rezortních ministrů a musel nést podpisy všech těchto tří činitelů. Následně pak v jejich mezích měla být vydávána nařízení ministrů pověřených jejich výkonem a jimi též podepsaná, což platilo i tam, kde starší normativní akt svěřoval bližší úpravu vládnímu nařízení. (52)

Totální válce bylo přizpůsobováno i organizační zabezpečení autonomní normotvorby. Např. vládním nařízením z 22. srpna 1944 č. 177 Sb. byli věcně

příslušní ministři a vedoucí Pozemkového úřadu zmocnění, aby nařizovací cestou činili sami, popř. v dohodě, všechna opatření, jichž bude v jejich oboru zapotřebí k provedení totálního válečného nasazení. A to i v případech, u nichž by jinak bylo třeba zákona nebo vládního nařízení, což pak výrazným způsobem zjednodušilo a tím i urychlilo celý normotvorný proces.

Normotvorba zemských a krajských úřadů

Podobně, jako tomu bylo v případě protektorátní vlády, také normotvorba místních orgánů autonomní správy byla podrobena přísnému nacistickému dozoru. Základem pro tento postup se stalo již citované nařízení z 1. září 1939 o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii, (53), které jeho provádění svěřilo oberlandrátům.

Ještě před koncem tohoto období nastala v normotvorbě autonomních orgánů jak v centru, tak i na regionální úrovni jedna významná změna. Dosud byla, snad jediné s výjimkou jednotlivých protektorátních ministerstev, tvorba práva dozorována okupačními úřady zvnějšku. Tento stav se však ponaáhlu měnil s obsazováním rozhodujících postů v autonomních úřadech německými úředníky. Vnější kontrola byla postupně nahrazována kontrolou vnitřní, díky níž mohl být Němci sledován celý normotvorný proces. Uvedený trend posléze vyvrcholil realizací Heydrichovy správní reformy, jež přinesla dokonalé prostoupení autonomních orgánů německými silami a tím i zajistila přímý vliv na výkon jimi obstarávané agendy. Od té doby byla autonomní normotvorba zcela v režii nacistů. Toto prostoupení autonomních orgánů Němci a „vnitřní kontrola“ činnosti autonomních orgánů již nesly nepokryté rysy anexe a probíhající germanizace Čech a Moravy.

Zemské úřady mohly i na základě vládního nařízení č.51/1944 Sb., *o úřednické správě obcí* jmenovat nařízením vyhlášeným v Úředním listě u obcí nad 15.000 výjimečně už nad 3.000 obyvatel „úřednického starostu“ (ve městech „vrchního starostu“), kterýžto jako „úřednický vedoucí obce“ vykonával pravomoc dosavadních orgánů obcí za plné a výhradní odpovědnosti. (54)

KAPITOLA IV

4. Diskriminační a perzekuční obsah novotvorby upravující život v protektorátu

4.1. V oblasti lidsko - právní :

Výnos A. Hitlera z 16.března 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava změnil právní status obyvatelstva Čech a Moravy tak, že je rozdělil na skupiny, které měly odlišné právní postavení.

Osoby s německou státní příslušností - výsadní postavení

Obyvatelé protektorátu, kteří byli příslušníky německého národa, se stali německými státními příslušníky a popřípadě podle předpisů zákona o říšských občanech z 15. září 1935(1) říšskými občany (článek 2 odst. 1 výnosu). Toto ustanovení výnosu bylo pak provedeno nařízením říšského ministra vnitra ze dne 20. dubna 1939 s účinností od 16. března 1939.(2)

Pro obyvatele protektorátu, kteří se na základě těchto předpisů stali německými státními příslušníky či říšskými občany, platila ustanovení na ochranu německé krve a německé cti a podléhali německé soudní pravomoci (čl 2 odst. 1 výnosu). Dnem 16. března 1939 začaly tedy pro německé státní příslušníky protektorátu platit „norimberské rasové zákony“.(3) Ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stali státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava podle čl. 2 odst. 2 výnosu, k jehož provedení bylo později vydáno nařízení protektorátní vlády o protektorátní příslušnosti. (4)

Existovaly tedy tři kategorie obyvatelstva protektorátu: němečtí státní příslušníci, protektorátní příslušníci a židé a Romové, přičemž pro židy, kteří byli německými státními příslušníky, platily říšské rasové předpisy.(5)

Na prvním místě němečtí státní příslušníci, kteří jako říšští občané podléhali říšským orgánům a výhradní jurisdikci německých soudů, a to i v případě občanskoprávních sporů s protektorátními příslušníky. Jejich záležitosti vyřizovaly oberlandráty a v dalším stupni protektorův úřad.

O udělení říšského občanství rozhodovaly pouze říšské orgány resp. příslušný vrchní zemský rada. Právní poměry německých státních občanů se na území protektorátu řídily podle právních norem, které platily na území, odkud tito občané pocházeli (to znamená podle německých, rakouských a sudetských).

Osoby, které nabyly říšské občanství v souvislosti s okupací českých zemí, tj. osoby zde usedlé, se řídily čs. právními normami recipovanými pro Sudety nebo říšskými předpisy, vydanými s účinností také pro protektorát a Sudety.(6)

Říšští občané byli v mnoha dalších směrech preferováni. Měli např. zvláštní výhody v oblasti pracovního práva, sociálního zabezpečení, v období války získali větší přiděly potravin a pokud působili v protektorátní správě, měli individuální platy, zvláštní mzdové tarify, mohli zastávat všechny úřady v říšské správě a organizacích a měli všechna práva náležející protektorátním příslušníkům. Sdružovali se i do svých vlastních zájmových organizací-např. advokátních komor, odborů apod.

Mezi německými státními příslušníky na území protektorátu přitom panovalo určité faktické kastovnictví, když Němci z říše pohlíželi na ostatní Němce zvláště ze Sudet s určitým despektem, jako na „rezervaci provincionalismu a malichernosti“, danou i jejich zklamáním, neboť poté, co se ocitli v roce 1938 v souvislosti s připojením Sudet k říši v popředí událostí, po okupaci zbytku Česko-Slovenska vládli pouze jedné z mnoha částí říše. To byl i důvod, proč s v souvislosti s úsilím nacistů o zefektivnění správy protektorátu v roce 1942 mělo jeho zrušení a rozdělení mezi sousední župy čtené zastánce právě v Sudetech. Tuto frustraci Sudetských Němců pociťovali zejména čeští vlastenci, když právě tito Němci většinou nekompromisně prosazovali nejprísnejší a krutá opatření vůči českému obyvatelstvu. Například již během prvních dní po atentátu na Heydricha musely německé úřady v národnostně smíšených oblastech zakročovat, aby zabránily lynčování Čechů. Stranické organizace v Sudetech a ve Vídni požadovaly masové vypuzení Čechů ze svých území. Podle hlášení SD naléhali Němci v protektorátu na to, aby „byla konečně přijata nejprísnejší opatření. Trvají na tom, že pokračující „humánní a tolerantní“ zacházení s Čechy, jak tomu bylo až dosud, výhledově Němce jenom poškodí“. (7)

I přes tuto horlivost Sudetských Němců například v personálním složení služeben gestapa platilo, že rozhodující pozice zaujímal policejní úředníci z říše.

Osoby s protektorátní příslušností – jako objekt zastrašování a perzekuce

Občanství „nižší kategorie“ – tzn. protektorátní příslušnost – byla vytvořena pro obyvatele české národnosti, (8) nekryla se však s veškerým českým obyvatelstvem žijícím v protektorátu. Nepatrně je přesahovala v důsledku toho, že

tuto příslušnost obdržely – s výjimkou Němců - i osoby jiné, než české národnosti, pokud byly dříve československými státními občany.

Protektorátní příslušníci měli řadu povinností a podléhali přísné kontrole ze strany protektorátních orgánů. Příslušníci protektorátu neměli politická práva, mohli být prakticky pouze subjekty občanskoprávních vztahů. Na protektorátní příslušníky se vztahovaly i vybrané říšské předpisy, zvláště trestně právní povahy. Postupem času se na ně, kromě autonomních orgánů správy, stále více vztahovala i nařizovací pravomoc říšských orgánů. Podle nařízení říšského ministerstva vnitra z roku 1941 se nemohl říšský občan nikdy stát příslušníkem protektorátu, což jen zdůrazňovalo nadřazenost říšského občanství nad příslušností k protektorátu. Na druhé straně s protektorátními příslušníky bylo ve vztahu k říši zacházeno jako s cizinci a odchylky od tohoto pravidla se připouštěly jen, bylo-li to v německém zájmu. (9)

Vzdor tíživé situaci českého obyvatelstva se nenaplnilo očekávání Němců, kteří doufali, že alespoň někteří Češi se smíšeným původem budou volit říšské občanství. Krátce po 15. březnu 1939 se všichni bývalí českoslovenští občané v protektorátu museli rozhodnout buď pro říšskou nebo pro protektorátní příslušnost.(10) Přes jejich snahu se v Čechách zaregistrovalo jenom kolem 200 000 Němců proti více než 8 miliónům Čechů. Podle výpovědi Stuckarta před americkými vyšetřovacími, citované V. Mastným, tento výsledek přiměl Hitlera k tomu, aby v protektorátu zrušil volby do říšského sněmu, protože registrace voličů by mohla odhalit malý počet Němců.(11)

Nacisté, usilující o fiktivní rasovou čistotu, nezískali mnoho těch, kteří by k německému přestoupili. Dokonce i po pádu Francie, kdy říšské občanství považovalo za žádoucí více Čechů, než kdykoli předtím a potom, byl celkový počet žadatelů zanedbatelný. Stěží představovali očekávaný přínos německému národu. SD měla o jejich kvalitách to nejhorší mínění. V hlášení SD Praha za červen 1940 se mj. uvádí : *„Zločinci s českými jmény a bez nejmenší znalosti němčiny se nedávno přihlásili za Němce, aby se vyhnuli vyšetřování českými soudy...v krajském vězení v Pardubicích o sobě čtrnáct zadržených prohlásilo, že jsou německé národnosti a někteří z nich se dobrovolně přihlásili k vojenské službě. Všichni měli záznamy v rejstříku trestů-někteří z nich více než dvacet a jeden padesát čtyři předchozích odsouzení“.*(12) Oberlandrát Krohmer z Klatov poznamenal, že „až dosud se slušní a bezúhonní Češi nepřihlásili, jenom povel - „*Gesindel*“.(13)

Konečné řešení české otázky

Kromě právního zakotvení podřadného postavení příslušníků protektorátu měli okupanti pro české obyvatelstvo tajně přichystáno další zlověstné členění a pouze nepříznivý vývoj na frontách a totální válečné nasazení nacistům zabránilo, aby do třetí – lidských práv zbavené a k likvidaci určené skupiny, kromě židů a cikánů, byla zařazena i podstatná část českého obyvatelstva, jehož kategorizaci Heydrich cynicky předestřel v svém projevu z 2. října 1941 v Černínském paláci k představitelům okupační správy.(14)

Kritériem pro možné poněmčení mu byla rasa a smýšlení. Podle toho rozdělil obyvatele protektorátu na tři skupiny: na jednom pólu jsou „lidé dobré rasy a dobrého smýšlení“, které lze bez obav germanizovat, na opačném „lidé špatné rasy a špatně smýšlející“, které bude nezbytné „dostat ven“. Uprostřed se nachází střední vrstva, jíž je třeba „přesně přezkoušet“ – „dobře smýšlející lidé špatné rasy“, o kterých předpokládá, že budou zřejmě nasazeni na práce v říši nebo jinde, a u nichž bude postaráno, „aby už neměli děti“, protože neexistuje zájem je „v tomto prostoru dále rozvíjet“, i když se nesmí odradit. A „špatně smýšlející lidé dobré rasy“, v jejichž případě, poněvadž se jedná o rasově dobrou vůdcovskou vrstvu, kterou nelze vystěhovat, aby se nepostavila na odpor, „nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v říši, v čistě německém prostředí, poněmčit je a převychovat jejich smýšlení, nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi“.

Tento svůj program, který měl zůstat veřejnosti přísně utajen, začal Heydrich zanedlouho také uskutečňovat. Postupně přistoupil k provádění „rasové inventury“ (15) a procesu „odpolitizování“ dělnictva, jež tvořily předstupeň jeho germanizačních plánů, přičemž pojem „odpolitizování“ byla definován tak, „že zájem jednotlivce je nutno usměrnit zesílenou měrou na povolání a na hmotné nesnáze“.(16) V tomto směru pak dávají hlubší smysl často samoúčelné okupační předpisy, „oplývající takovými příkazy a zákazy, které ovládaní nepokládají za nezbytné, na jejichž plnění ve své naprosté převaze považují za nemožné...“

Rozličné nacistické instituce, které se zabývaly rasovými záležitostmi, záhy zahájily činnost, která měla položit etnickému přetvoření Čech a Moravy „vědecké“ základy.

V říjnu 1940 hovořil Himmler s Heydrichem o tom, jak zjišťovat procento obyvatel schopných asimilace – neboli (jak to bylo formulováno) jak provést „rasovou inventuru“ a nařídil Hlavnímu úřadu pro rasové a osídlovací záležitosti (RuSHA), aby navrhl dotazník, který by čeští doktoři měli vyplňovat během běžných zdravotních prohlídek školních dětí. Vedle „nevinných“ položek, jako jsou váha, rozbor moče nebo údaje o zraku, obsahoval formulář i další, považované za rozhodující pro určení rasy: velikost a tělesná konstituce, barva očí, vlasů, pokožky, tvar týlu. K dotazníku měly být přiloženy dvě fotografie, jedna z profilu, druhá *en face*. Když Himmler odesílal dotazník Frankovi, dodal důvěrně, že výsledky poprvé umožní odborníkům získat požadovanou „rasovou inventuru“. RuSHA nejprve zabezpečil spolupráci úřadu protektora a v březnu 1941 zahájil celou akci. O čtyři měsíce později se již konaly prohlídky. Kromě školních dětí měli být později vyšetřováni i lékaři, policisté a státní zaměstnanci.(17) Vyplněné dotazníky byly pravděpodobně odeslány do Berlína a o jejich osudu není nic známo.

První výsledky „rasové inventury“ však vyvolaly rozpaky nacistů, neboť se ukázalo, že Češi mají „lepší“ rasové vlastnosti, než sudetští Němci, kteří v této zemi představovali předvoj nacismu. Walter König-Beyer z RuSHA, který byl Heydrichem pověřen prostudovat tento problém, uzavřel: „Hrubý odhad, pokud jde o rasovou strukturu Sudet, ... ukazuje, že z čistě numerického pohledu je rasový obraz českého obyvatelstva mnohem příznivější než obyvatelstva sudetoněmeckého.(18) Z „rasové struktury“ Čech a Moravy mj. vyplynulo, že Češi, coby nordičtí, dinárští a západní typy představují 45 procent obyvatelstva, zatímco sudetští Němci pouze 25%. „Nevyvážená“ rasová směs pak u Čechů 40% a sudetských Němců 55% a „rasově cizí“ 15% a 20%. (19)

Rasistické hodnocení české populace mělo hrát důležitou roli i při výběru mladých lidí, kteří by měli zájem o studium na německých vysokých školách po uzavření českých vysokých škol. Podle pokynů Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) mohly být připuštěny ke studiu pouze děti, které jsou vhodné k poněmčení, a jelikož šlo o příslušníky cizí rasy, měly prověřování adeptů provádět příslušné služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. Rozhodnutí o tom, zda jde o lidi vhodné k poněmčení nebo nikoliv mělo záviset na dobrozdání o politické spolehlivosti a charakteru, jakož i na výsledku šetření o rasovém původu. Ve všech případech se mělo postupovat individuálně. Vyskytly-li by se pochyby, mělo se konečné rozhodnutí ponechat

RSHA. Celá tato iniciativa vycházela ze zvláštního výnosu říšského ministra pro vědu, školství a osvětu Bernharda Rusta z 1. května 1942 k možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách, který mj. stanovil, že čeští studenti musejí mít vhodný rasový původ (podrobněji viz níže : školství).

Rasový aspekt ve vztahu Němců k českému obyvatelstvu v protektorátu se promítl i do uzavírání sňatků. Říšské sňatkové zákony původně Čechy nediskriminovaly – neodlišovaly je od jiných cizinců. Mnoho německých vojáků a úředníků v protektorátu si vzalo české ženy. Z 2 956 manželství, uzavřených zde před německým magistrátem v roce po 1. srpnu 1939, bylo 593 smíšených. To nacisty znepokojovalo. Ve zvláštním rozporu s názorem o rasové nadřazenosti věřili, že v takových manželstvích český komponent obvykle převládne a jeho působením děti odpadnou od německé národnosti.(20)

Odborník ministerstva vnitra na rasové zákonodárství Hans Globke proto načrtl novou úpravu.(21) Povolovala smíšená manželství, i nadále se k nim vyžadovala zvláštní svolení oberlandrátu. Žadatelé se museli podrobit rasovému vyšetření. Podle původních předpisů byli povinni dodat fotografie, na kterých byli nazí, ale později byl tento požadavek změněn a stačily snímky v plavkách. Pokud vyšetření nepřineslo definitivní závěry (což se asi stalo ve většině případů), rozhodly úřady, zda cizí kandidát představuje pro německví „přínos“.(22)

Otázka smíšených manželství byla tak vyřešena, zůstával však problém mimomanželských pohlavních styků. Podle nacistů při něm nešlo jen o „ochranu německé krve“, ale také o „zabránění veřejnému pohoršení“ a zachování „klidných pracovních podmínek“, (23) proto se stal předmětem tajných policejních směrnic Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (*Reichssicherheitshauptamt* – RSHA). Delikvent mužského pohlaví a české národnosti měl být nejprve vyslechnut ohledně svých politických názorů. Pokud byly nepřátelské říši, měl být okamžitě odeslán do koncentračního tábora. Stejný postup se měl uplatnit v případě znásilnění vdané Němky nebo styku s ní, zvláště byla-li manželkou příslušníka branných sil. Ve všech ostatních případech se měly vyšetřit rasové kvality delikventa. Jestliže byly vyhovující, snažily se úřady přesvědčit pár, aby se vzal. Byl-li verdikt o rasových kvalitách negativní, šel mužský provinilec do koncentračního tábora. S typickým pedantstvím korunovali nacističtí byrokraté svůj výdobytek následujícím způsobem: „V případě pohlavních styků mezi protektorátními příslušníky a německými prostitutkami je vyšetřování ohledně způsobilosti k poněmčení zbytečné. Protože nejde o ohrožení německé krve, ani

zde nehrozí nebezpečí veřejnému pořádku a klidným pracovním podmínkám, nejsou v takových případech opatření státní politiky zpravidla nutná.“(24)

Na provedení „rasové inventury“ a „konečné řešení české otázky“ už neměli nacisté čas, to se ale nedá říci o spoluobyvatelích protektorátu židovského původu a Romech.

Osoby podléhající rasovým předpisům, zbavené právní ochrany a základních lidských práv, židé a Romové – jako objekt teroru a likvidace

Třetí skupina obyvatel protektorátu, židé a Romové, na níž se vztahovaly rasové předpisy, byla zbavena z velké části občanských práv a stala se objektem masové brutální represe, vysídlování a vyhlazování.

Židé

Při posledním předválečném sčítání v roce 1930 se k židovskému náboženství přihlásilo v Čechách 76 301, na Moravě a ve Slezsku 41 250 lidí. Z těchto 117 551 osob se hlásilo téměř 43 tisíc k národnosti české, 37 tisíc k národnosti židovské, 35 tisíc k národnosti německé, ostatní k různým jiným národnostem. V těchto číslech nejsou zahrnuty osoby, které nebyly židovského náboženství, ale podle norimberských zákonů byly později za židy označeny. Na počátku okupace hovoří statistika o 118 310 osobách židovského původu, k říjnu 1941 podchytilo sčítání 88 105 lidí podléhajících norimberským rasovým zákonům.

Zatímco u českého etnika v protektorátu se scestné rasistické teorie promítly „pouze“ do pseudoantropologických průzkumů případně, spíše okrajově, do právní úpravy smíšených manželství s německými státními příslušníky, židé a Romové byli v bezprostředním ohrožení své existence. I když protektorátními úřady krátce po okupaci eliminovaly některé počáteční pokusy českých fašistů o otevřené protižidovské násilí (zapálení či poškození synagog v Jihlavě a Dobříši, výtržnosti v Příbrami a Brně), celkové podmínky života židovské komunity v Protektorátu Čechy a Morava se daly charakterizovat jako život v „ghettu beze zdí“.(25)

Postavení židovského obyvatelstva bylo reglementováno obudným balíkem předpisů, který zasahoval do všech oblastí života. Stovky nejrůznějších zákonů, vyhlášek, nařízení, výnosů, oběžníků, rozkazů, oznámení apod. (26) měly židy nejprve zbavit majetku, lidské důstojnosti a nakonec i života.

Téměř každý týden vycházela stále nová protizidovská opatření, která omezovala či přímo vylučovala židy z dalších oblastí veřejného života, zabavovala je posledních zbytků jejich majetku, omezovala pohyb, ponižovala jejich důstojnost. Navíc orientace ve značném množství zákazů a omezení byla ztížena tím, že některé z nich byly stále měněny a doplňovány. Například zákazy vstupu na určitá veřejná prostranství či do určitých podniků byly postupně rozšiřovány a neměly vždy podobu nařízení či vyhlášek, ale sdělovaly se například pouze prostřednictvím oznámení židovských náboženských obcí. Neustále se měnily návštěvní hodiny pro židovské obyvatelstvo do různých podniků a institucí. Všechny tyto okolnosti ještě zesilovaly tlak na oběti, pronásledované denně na každém kroku bez jistoty, že zrovna nepřekračují nějaký zákaz, za jehož porušení mohou být těžce potrestány.

Židovské děti si nesměly hrát na veřejně přístupných dětských hřištích a během roku byly vyloučeny z návštěvy německých a později českých veřejných i soukromých škol, respektive počet židů na českých školách byl omezen 4% kvótou.

Od září 1939 se židé nesměli po dvacáté hodině zdržovat mimo svůj byt a za rok poté nemohli bez zvláštního povolení opustit svá bydliště, a to ani na přechodnou dobu. Pokud byl žid předvolán k soudu nebo úřadu, obsílka platila i jako písemné povolení k cestě tam a zpět. V Židovských listech č. 24 z 13.června 1941 např. vyšlo upozornění Židovské náboženské obce, kterým se židům zakazovalo stát a tvořit skupinky před sídlem obce, jakož i na kterémkoliv jiném místě. V tramvajích mohli jezdit jen na plošině posledního vozu, v železniční dopravě jim byl vymezen poslední vagon. Až na výjimky nesměli být účastníky telefonních stanic, řídit motorová vozidla, rybařit, provozovat honitbu, židovskou hudbu, pořádat přeškolovací kurzy bez povolení, chovat domácí zvířectva včetně holubů apod.

Další příkazy se týkaly omezené možnosti nákupů. Například na základě vyhlášek protektorátního ministra zemědělství z listopadu 1941, zveřejněnými ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 384, 385 a 414, byli židé vyloučeni z odběru

cibule, jablek, pomerančů a mandarinek. Další vyhláška téhož ministra pak židům zakazovala v předvánočním období odběr kaprů, cukroví a kávy.

Všechna tato nařízení měla židy ponížovat a oddělit je od ostatní společnosti. Jako symbol této rasové segregace nacisté nařídili, aby od března 1940 nesly občanské legitimace zvláštní označení „J“ (Jude) a podle nařízení říšského ministra vnitra od 1. září 1941 (27) museli všichni židé starší šesti let vycházet na veřejnost pouze se žlutou šesticípou Davidovou hvězdou s nápisem „Jude“ na viditelném místě oděvu a omezovalo jejich pohyb. Toto policejní nařízení platilo také v protektorátu s tím, že říšský protektor si vyhradil právo přizpůsobit opatření o omezení pohybu židů místním poměrům v protektorátu.

Na projevy antisemitismu druhé republiky, dané tlaky z říše, navázala vláda protektorátu hned po jeho zřízení přijetím protižidovských opatření již 17. března 1939. Vláda zakázala výkon lékařské praxe pro neárijské, židovští lékaři mohli ošetřovat pouze židy a členy své rodiny a používat označení „židovský lékař“, a současně vzala na vědomí rozhodnutí advokátní komory v Praze ze dne 15. března 1939 o vyloučení neárijských advokátů ze zastupování před soudem. (28) Usnesla se také, aby ministr obchodu neprodleně projednal s organizacemi a průmyslovými podniky odstranění neárijské ze všech vedoucích míst, a zároveň souhlasila, aby byly vydány nálepky k vnějšímu označení árijských obchodů.

Dne 21. června 1939 vydal říšský protektor nařízení *o židovském majetku* které nahradilo v tomto směru všechna předchozí rozhodnutí šéfů civilních správ, vydaná v době vojenské správy v protektorátu v prvním měsíci okupace. (29) Jednalo se o základní normu, týkající se židovského majetku, která nabyla účinnosti 22. června 1939, v den jeho uveřejnění v listě *Der Neue Tag*. Velmi široká definice židovského majetku a židovského podniku umožňovala okupačním úřadům prostřednictvím arizace získávat i převážně české podniky.

Podle nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o *vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu*. (30) mohlo být židům zakázáno vedení hospodářských podniků jakéhokoliv druhu. Tyto podniky byly likvidovány a zrušeny, výjimečně byly převedeny do nežidovského vlastnictví. Na základě tohoto nařízení byla vydána prováděcí nařízení, a to ze dne 26. ledna 1940 a 10. ledna 1941, (31) jimiž byli židé vyloučeni z provozování četných živností a z hospodářské činnosti v oboru filmovém. (32)

Židé museli v procesu arizace (dříve také „*entjudung*“ – „odžidovštění“) přihlásit veškerý svůj majetek, počínaje uměleckými předměty, šperky,

nemovitým majetkem či rozhlasovými přístroji, bankovními konty a pojistkami konče. S tímto majetkem nesměli volně nakládat a později jim byl zabaven. Byli vyháněni ze svých bytů a často se museli po více rodinách sestěhovávat do jednoho bytu.

Základ předpisů o osobních omezeních Židů tvořilo vládní nařízení č. 136/1940 Sb. z. a n. ze dne 4. července *o právním postavení Židů ve veřejném životě*, jež upravovalo jejich postavení ve veřejných úřadech, orgánech, funkcích a vůbec ve veřejném životě.(33)

Například povolení k výkonu praxe židovského lékaře mohlo dostat, vyžadoval-li si to veřejný zájem, maximálně 2% z celkového počtu lékařů oprávněných k výkonu lékařské praxe. Nařízení se nevztahovalo na židovského manžela, který žil ve smíšeném manželství, pokud z tohoto manželství vzešli nežidovští potomci, a na židovskou manželku u bezdětného smíšeného manželství za trvání manželství (§ 3). Porušení nařízení se trestalo pokutou do výše 150 říšských marek nebo vězením do šesti týdnů, přičemž tím nebyla dotčena přísnější bezpečnostní opatření a trestní předpisy (§ 4).

Rasová diskriminace se nevyhnula ani školákům, byly mj. stanoveny procentní limity pro počet židovských žáků v českých školách, zřizovány byly pro ně oddělené třídy. Z německých škol byli vyloučeni úplně.

Do oboru *pracovního práva* zasáhlo nařízení říšského protektora ze dne 23. října 1939 *o propouštění židovských zaměstnanců v Protektorátu Čechy a Morava*,(34) jež umožňovalo „snazší rozvázání“ služebních smluv se židovskými zaměstnanci v soukromých službách a nařízení ze dne 14. září 1940, které upravovalo v některých směrech právní postavení židovských zaměstnanců.(35)

Veřejné označování židů starších šesti let žlutou šesticípou Davidovou hvězdou, která musela být na viditelném místě oděvu, bylo nařízeno říšským policejním nařízením ze dne 1. září 1941 *označování Židů*, jež upravilo i omezení volnosti opouštění bydliště židy a platilo i pro protektorát.(36)

V roce 1942 bylo vydáno vládní nařízení č. 260 Sb. z. a n. o zaměstnávání židů, které výrazně diskriminovalo židovské občany. Židovští zaměstnanci neměli nárok na příplatky za práci přesčas, noční práci a práci o nedělích a svátcích. Nesměli dostávat zvláštní odměnu, výjimečně jim bylo poskytováno odlučné, ubytovné, cestovné a stravné. Nebyly jim vypláceny žádné sociální dávky a neměli nárok na placenou dovolenou. Byli také vyloučeni z členství v závodních

penzijních fonděch. Zaměstnavatel mohl vypovědět pracovní poměr k židovským zaměstnancům kdykoliv ke konci následujícího pracovního dne.

Nejradikálnějším projevem perzekuce židovského obyvatelstva na území protektorátu se však staly hromadné deportace do „ghett se zdmi“ („ghettoizace“) a následně do vyhlazovacích koncentračních táborů.

S fyzickou likvidací židů počaly nacistické špičky vážně kalkulovat až po útoku na Polsko a vypuknutí druhé světové války. „Pouhé“ vytlačení židů z jednotlivých oblastí života německého národa a následně i z jeho životního prostoru přestalo být s definitivní platností aktuální a již genocidním představám nacistů nestačilo. Konečným řešením židovské otázky (*Endlösung*) byl pověřen R. Heydrich, který k jejímu „technickému“ provedení svolal přísně utajovanou konferenci ve Wannsee, která se konala 20. ledna 1942. „*Při praktickém provádění konečného řešení bude Evropa pročesána od západu na východ. Území Říše, včetně Protektorátu Čechy a Morava, musí mít přednost, třeba už jen z důvodů bytových a jiných sociálněpolitických potřeb. Evakuovaní Židé budou přivezeni vlakem nejprve do takzvaných tranzitních ghatt, aby odtud byli odvezeni dále na východ... Základem této akce, která má vyřešit židovskou otázku, mají být v jistém smyslu norimberské zákony...*“, tak Heydrich nastínil svoji vizi „budoucnosti“ evropských židů v době zahájeného tažení nacistických vojsk na Moskvu.(37)

Dne 16. října 1941 se uskutečnil první transport židovského obyvatelstva z Prahy do ghett v Lodži. Krátce poté následovaly další transporty do koncentračních táborů, zejména do Terezína, jímž do konce války prošlo asi sto čtyřicet tisíc osob, mj. i židů z dalších evropských zemí.

Neblahou rolí při likvidaci židů sehrála tzv. *Ústřednu pro židovské vystěhovalectví* (Zentralstelle), kterou s působností od 31. července 1939 zřídil říšský protektor v Praze listinou ze dne 15.července (38), jež původně sloužila k opatření všech dokladů a náležitostí při „vystěhovávání“, později - přejmenovaná v srpnu 1942 na Ústřední úřad pro řízení „židovské otázky“ (*Zentralamt für die Regelung der Judenferage*) - však k organizování transportů židů do ghett a vyhlazovacích táborů a k nakládání s jejich majetkem.

„Řešení židovské otázky“ si v protektorátu vyžádalo téměř 80 000 lidských životů, tj. 65% židovského obyvatelstva.(39)

Vylučování židů a jejich perzekuce traumatizovala a zastrášovala i naprostou většinu českého obyvatelstva protektorátu. Je proto třeba zdůraznit, že

jakkoli se okupační moci podařilo prostřednictvím dozoru říšského protektora a přísného kontrolního mechanismu podmanit si protektorátní orgány při vydávání a realizaci protižidovských předpisů a jakkoli samy orgány protektorátu byly iniciativní při navrhování a uskutečňování protižidovských opatření, protižidovská politika celkovou oporu v českém národě nenašla. Na tuto skutečnost poukazovaly četné zprávy německé bezpečnostní služby, které upozorňovaly na protiněmecké nálady v protektorátu a na obcházení protižidovských předpisů. Zpravodajství bezpečnostní služby například nepřetržitě varovalo, že se obchází omezení nákupní doby pro židy, obsahovalo stížnosti, že židům poskytují pomoc lékaři, právníci, jejich bývalí zaměstnavatelé i zaměstnanci, úřady i někteří četníci...(40)

Kurt Ziemke, zástupce říšského ministerstva zahraničí u říšského protektora popisoval berlínskému ústředí postoj českého národa takto : *“Čech dosud odmítal sám od sebe se chopit židovského problému. S výjimkou příslušníků určitých pravicově opozičních skupin je zaměřen k Židům přátelsky, i když často nikoliv z náklonnosti, nýbrž z politických důvodů. Náš nepřítel je jeho přítel a náš postup proti Židům se jeví Čechovi jako předzvěst našeho pozdějšího zacházení s ním.”* (41)

Takové chování obyvatelstva spolu s odbojovým hnutím oslabovalo realizaci protižidovských opatření a poskytovalo obětem řešení židovské otázky morální i materiální pomoc.

Romové

Východiskem perzekučních opatření, uplatňovaných proti Romům v nacistickém Německu a později i v jednotlivých okupovaných zemích, bylo nařízení říšského prezidenta z 28. února 1933 *o ochraně lidu a státu*. Z něho vycházela všechna další úřední rozhodnutí, která zařazovala romské obyvatelstvo mezi příslušníky tzv. ničemné populace (*Gaunerpopulation*).

Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937 (*Grundlegende Erlass Über die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei*) nařizoval kriminálně policejním služebnám provádět trvalou kontrolu nad zločinnými a asociálními elementy a brát je do preventivní vazby (*Vorbeugungshaft*). Nařizovaná opatření se vztahovala nejenom na zločince z povolání (*Berufsverbrecher*), ale i na osoby, které byly obecně nebezpečné svým asociálním chováním (*Asoziale*). Za příklad

asociálů byli uvedeni všichni, kteří se drobnými a stále opakovanými přestupky vymykali veřejnému pořádku (žebráci, tuláci, prostitutky, alkoholici, Romové a osoby žijící tzv. cikánským způsobem), nebo kteří se vyhýbali práci a starost o svou obživu přenechávali veřejnosti (*Arbeitsscheu*). Takovéto osoby měl Říšský kriminálně policejní úřad vyloučit z národní pospolitosti a umisťovat je jako preventivní vězně (*Vorbeugungshäftlinge*) v různých polepšovacích a pracovních zařízeních. Jako první konkrétní výsledek těchto opatření je třeba zmínit akci *Arbeitsscheu Reich*, během které byla uvalena vazba na více než 9000 osob. Tyto osoby byly poslány do koncentračních táborů.

Legislativní úprava romského etnika v ČSR byla dána zákonem č. 117/1927 Sb. ze 14. července, jehož ustanovení označovala Romy za asociální a umožňovala pořizovat jejich zvláštní policejní soupisy, vydávat tzv. cikánské legitimace nebo kočovnické listy; vůbec upírala tomuto etniku některá občanská práva a svobody. Pronásledování Romů v protektorátu do jara roku 1942 vycházelo z prvorepublikové diskriminační praxe, od léta roku 1942 se však začala vůči nim uskutečňovat otevřeně rasová a ve svých důsledcích vyhlazovací politika nacistů.

Po okupaci došlo k vydání několika mimořádných opatření, která Romy postupně izolovala od ostatní populace a zavedla rasistickou říšskou politiku. Protektorátní ministerstvo vnitra výnosem z 30. listopadu 1939 uložilo svým podřízeným složkám, aby vyzvaly kočovné Romy k neprodlenému usazení a k zanechání dosavadního způsobu života. Ti, kteří zákazu kočování neuposlechli nebo byli usedlí, ale vyhýbali se z jakéhokoliv důvodu práci, byli přechodně internováni v kárných pracovních táborech, zřízených s platností od 10. srpna 1940 v Letech a v Hodoníně. Podíl Romů na celkovém počtu vězňů se pohyboval mezi 10 až 15 % a byl větší v zimních měsících, kdy se Romům zmenšovaly zdroje obživy. (42)

Doslovnou kopií výše cit. výnosu říšského ministerstva vnitra ze 14. prosince 1937 se v protektorátu stalo vládní nařízení 89/1942 Sb. z 9. března o *preventivním potírání zločinnosti*. Preventivní policejní vazba se vykonávala v donucovacích pracovnách v Praze-Ruzyni, v Pardubicích a v Brně (pobočka v Olšovci) a dále v bývalých kárných pracovních táborech v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Se zvýšením nedostatku pracovních sil nacistické vedení rozhodlo o bezohledném pracovním využití „asociálních elementů“ v protektorátu, které značný počet Romů nepřežil.

Na počátku července 1942 došlo k reorganizaci protektorátní policie, jejímž cílem bylo zvýšit míru podřízenosti protektorátních úřadů nacistické politice. Do nově zřízené funkce generálního velitele neuniformované protektorátní policie byl jmenován důstojník SS Erich Weinmann a jeho prvním opatřením byl výnos z 10. července 1942 "o potírání cikánského zlořádu", který mj. nařizoval provedení soupisu všech "cikánů a cikánských míšenců" na území protektorátu.

Soupis byl proveden příslušnými orgány, tj. četnictvem a policií ve dnech od 1. do 3. srpna 1942. Podle získaných údajů se soupisu podrobilo celkem 11 860 osob. Z tohoto počtu bylo policejními orgány označeno 5830 osob za Cikány a cikánské míšence, 5108 osob bylo označeno za osoby žijící po cikánském způsobu a konečně bylo napočítáno celkem 948 osob žijících na volné noze, pobývajících ve vězení, v nemocnicích atp. Ve druhé skupině tzv. osob žijících po cikánském způsobu bylo policií za Romy považováno jenom 266 osob. Po uplatnění rasových kritérií tak bylo podchyceno asi 6500 etnických Romů a romských míšenců, kterým byly odebrány kočovnické listy s odůvodněním, že prodejem údajně nekvalitních výrobků okrádají venkovské obyvatelstvo. Ve skutečnosti bylo toto opatření motivováno rasově, neboť neromským kočovníkům byla kočovnická povolení ponechána.

Většina z osob podrobených soupisu a označených za Cikány nebo cikánské míšence byla propuštěna po udělení policejní výstrahy, kdy se tyto osoby musely zavázat, že se nebudou vzdalovat z místa svého stálého pobytu. Na menší část osob podrobených soupisu byla uvalena preventivní vazba v tzv. cikánských táborech Letech a Hodoníně. Všichni Romové měli odevzdat protektorátní průkazy totožnosti a napříště se měli prokazovat pouze cikánskými legitimacemi.

Tragické rozuzlení pro Rómy jak v říši a připojených oblastí, tak v protektorátu nakonec znamenal Himmlerův rozkaz z 16. prosince 1942, na jehož základě byly odesláni do osvětimského koncentračního tábora. (43)

Čeští cikáni – včetně osob žijících „cikánským“ způsobem života – byli postaveni na roveň židů. Od této chvíle byl jejich osud de facto zpečetěn. Od března 1943 začaly odjíždět transporty Romů z protektorátu do vyhlazovacích táborů a poslední se uskutečnily na počátku roku 1944. Jeden podstatný rozdíl však přece jen existoval – židé byli od počátku pod přímou kontrolou německé strany, zatímco cikáni spadali až do doby transportů pod dozor orgánů protektorátního ministerstva vnitra. Sběrný cikánský tábor v Letech, otevřený 2. srpna 1942,

navazoval na původní kárný pracovní tábor z roku 1940. Nenápadná změna názvu tábora na „sběrný“ vyjadřovala tragickou skutečnost, že do něho nebyly již z údajných „kárných důvodů“ zavírány na nucené práce pouze osoby, které se měly dopustit porušení předpisů, ale romské etnikum jako takové před transportem do vyhlazovacích táborů smrti.

Při nástupu do tábora odevzdali vězni veškeré movité jmění včetně vkladních knížek. Kočovní vozy byly zabaveny, tažný dobytek rozprodán ve veřejných dražbách. Došlo i k zlovolnému odnímání hudebních nástrojů. Evidence osob však byla vedena velmi nedbale. Tento stav komentoval v březnu 1943 nový táborový velitel Štefan Blahynka lakonicky: „*A nebylo možné dotyčné osoby identifikovat, neboť se zde toho času nachází 400 osob s příjmením Růžička.*“ (44)

Ve sběrném cikánském táboře Lety zemřelo 326 internovaných, tj. 25 %. Drtivou většinu z těchto mrtvých tvořily děti – 241. (Mimořádně vysoká byla i kojenecká úmrtnost – z 36 novorozenců zemřelo následkem tělesné slabosti a podvýživy 28, tj. plných 78 %). Životy těch, které nesklátily choroby, vyhasly ve většině případů v pobočce koncentračního tábora Osvětim, v Březince, kam bylo osazenstvo cikánského tábora transportováno v březnu a květnu 1943.

Velmi podobné podmínky jako v Letech panovaly i ve sběrném cikánském táboře u Hodonína, kterým prošlo téměř dva tisíce lidí, z toho zemřelo 207 osob, tj. 11 %. Propuštěno bylo 262 internovaných, 67 uprchlo a 863 bylo třemi transporty v rozmezí prosinec 1942 až srpen 1943 odvečeno do komplexu koncentračního tábora Osvětim.

Původní česká cikánská populace čítala 6 500 osob, konce války se dočkalo pouze 883 cikánů, tzn. 13,5 %, což je téměř třikrát méně než u populace židovské.(45)

4.1.1. Rasistické zákonodárství

Hovoříme-li o rasovém zákonodárství v širším slova smyslu, bude nepochybně zahrnovat veškerou normotvorbu, do níž se rasové principy ať už přímo či nepřímo promítají, v případě protektorátu jde tedy prakticky o všechny normy týkající se diskriminace židovského případně romského obyvatelstva. V užším smyslu jde o normy tvořící páteř rasového zákonodárství, které zakotvují

konkrétní kriteria pro rozlišování osob podle rasy při definování jejich statutu, jako předpokladu nerovného zacházení s nimi.

Základem rasového zákonodárství na území protektorátu se staly nechvalně známé německé norimberské zákony z 15. září 1935 zákon o říšském občanství, zákon o říšské vlajce a zákon o ochraně německé krve a cti.(46) Říšským občanem se mohl stát pouze státní příslušník „německé nebo druhově příbuzné krve“ a pro ochranu „čistoty krve“ mj. zakazoval sňatky mezi židy a ostatními státními příslušníky.

První prováděcí nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 14.listopadu 1935, (47) pak stanovilo (§5 odst.1), že „židem je ten, kdo pochází přinejmenším od tří prarodičů plně židovských“, přičemž za plně židovského (volljüdisch) se považoval prarodič, jestliže náležel k židovské náboženské společnosti. Za žida se též považoval židovský míšenec, pocházející od dvou úplně židovských prarodičů, který jako státní příslušník (§5 odst.2) : a) byl při vyhlášení zákona o říšských občanech členem židovské náboženské společnosti nebo byl do ní přijat po tomto datu; b) byl ženat při vyhlášení zákona o říšských občanech se židem nebo se po tomto dni oženil; c) pocházel z manželství se židem, které bylo uzavřeno po nabytí účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti; d) pocházel z nemanželského styku se židem a narodil se po 31.červenci 1936. (Toto datum vyjadřovalo maximální desetiměsíční dobu mezi zplozením a narozením dítěte od počátku účinnosti norimberského zákona o ochraně německé krve a cti, který nabyl v hlavní části účinnosti 17. září 1935.)

Za židovského míšence se přitom považoval ten, kdo pocházel podle rasy z jednoho nebo dvou úplně židovských prarodičů, pokud ovšem nebyl považován za žida ve smyslu § 5 odst1 prováděcího nařízení. Oběžník říšského a pruského ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1935 o zákazu smíšených manželství (48) pak dále rozlišovalo míšence 2. stupně – s jedním židovským prarodičem a míšence 1.stupně s dvěma židovskými prarodiči. Toto označení se vžilo a používalo se i v ostatních předpisech.

Němečtí židé sice měli německou státní příslušnost, ale nemohli se stát říšskými občany a jako příslušníci nižší rasy byli postupně vylučováni prakticky ze všech sfér politického, ale i společenského a hospodářského života země.

Nacionálně socialistická ideologie se začala po březnu 1939 uplatňovat i v právu platném pro území protektorátu, přičemž prameny této právní úpravy se

lišily; říšská pro německé státní příslušníky, protektorátní pro ostatní obyvatele protektorátu.

Již ve výnosu z 16. března 1939 o zřízení protektorátu se v čl. 2 stanoví, že pro obyvatele protektorátu, kteří se stávají německými státními příslušníky, platí předpisy zákona o říšských občanech a ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Postupně byly s platností pro německé státní příslušníky zaváděny v protektorátu další říšskoněmecké právní předpisy, z nichž některé byly výslovně věnovány úpravě právního postavení židů, nebo alespoň o nich obsahovaly některá zvláštní ustanovení („árijské paragrafy“).(49)

Obdobné platilo i o dalších říšskoněmeckých předpisech, které sice nebyly pro protektorát formálně recipovány, ale jejich závaznost pro německé státní příslušníky v protektorátu vyplývala z jejich respektování jako „čestných práv a povinností“ (např. předpisy o Hitler-Jugend apod.).(50)

Kromě uvedených říšských právních předpisů byly vydány s platností pro protektorát četné rasistické a diskriminační předpisy, platné podle norimberských zákonů buď pro všechny obyvatele protektorátu, nebo pro jeho obyvatele s výjimkou osob cizí státní příslušnosti. Tyto předpisy byly podle důležitosti vydány především říšskými orgány, říšským protektorem a zčásti též autonomní vládou a dalšími protektorátními úřady.

Na území protektorátu tak platily dvojí rasové předpisy. Mezi úpravou říšskou a úpravou protektorátní existoval určitý rozdíl, když říšské zákony byly sice zaměřeny především proti židům, jejich základním účelem však bylo zachování rasové čistoty. Úprava protektorátní omezovala „pouze“ styky židů a určitých míšenců s árijci, židů s určitými míšenci a určitými míšenci mezi sebou. Měla tedy více charakter opatření protižidovského nežli rasového ve smyslu norimberských zákonů o ochraně německé krve.(51)

První právní norma vydaná na území protektorátu, která obsahovala norimberská rasová kriteria, bylo nařízení říšského protektora *o židovském majetku* ze dne 21.června 1939, které bylo uveřejněné následujícího dne v listě *Der Neue Tag* a k témuž dni i účinné.(52)

Působnost nacistických rasových zákonů na území protektorátu dále rozšířilo nařízení říšského ministerstva vnitra ze dne 5. července 1941(53) k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti, podle něhož se mj. nevyžadovala podmínka německé státní příslušnosti u tzv. židovských míšenců prvního stupně, tedy i židovští míšenci protektorátní příslušnosti byli po splnění

dalších předpokladů pokládání za židy z hlediska norimberských rasových zákonů. Rovněž tak pro území protektorátu platilo nařízení ze dne 16. února 1940 (54), doplňující první prováděcí nařízení k zákonu na ochranu krve, které dále upravovalo sňatky mezi židy a židovskými míšenci.

I po tomto rozšíření působnosti se norimberské zákony na ochranu rasy vztahovaly jen na takové vztahy osob různého pohlaví, kde alespoň jedna z nich byla německým státním příslušníkem. Vztahy mezi protektorátními příslušníky navzájem nebyly norimberskými zákony zatím dotčeny. To se změnilo nařízením protektorátní vlády č. 85/1942 Sb. z. a n. ze dne 7. března, kterým se vydávaly další předpisy o židech a židovských míšencích, které sice nerespeculovaly formálně norimberské zákony a jejich prováděcí předpisy, ale fakticky přejala podstatnou část jejich obsahu a ve většině ustanovení kopírovaly říšský zákon o ochraně německé krve a německé cti, jakož i prováděcí nařízení k němu. O zvrácené promyšlenosti rasových teorií svědčí i ustanovení, podle kterého bylo možné se souhlasem příslušného úřadu uzavřít sňatek míšence prvního nebo druhého stupně s árijcem, avšak nikoliv sňatek dvou míšenců druhého stupně, neboť, jak vysvětluje soudobý komentář, podle rasových teorií byli míšenci druhého stupně určeni k rychlé asimilaci v árijském prostředí. (55) Jejich vzájemné sňatky by tento plán asimilace mařily.

Vládní nařízení stejně jako norimberské zákony zakazovalo i mimomanželský pohlavní styk (§5) mezi židem a protektorátním příslušníkem, který nebyl žid nebo židovský míšenec druhého stupně.

Protektorátnímu ministerstvu vnitra a jemu podřízeným politickým úřadům byla vládním nařízením č. 85/1942 Sb. z. a n. uložena povinnost „bdít nad tím, aby veřejný pořádek, klid a bezpečnost, jakož i veřejná mravnost nebyly ohrožovány stykem židů s ostatním obyvatelstvem.“ Při provádění těchto úkolů bylo ministerstvo vnitra i příslušné politické úřady zmocněny k vydávání zákazů a omezení týkajících se styku židů s ostatním obyvatelstvem (§ 9). Tím došlo k rozšíření možnosti vydávat policejní opatření proti židům, která bylo až dosud možné vydávat jen na základě zákona o organizaci politické správy. (zák.č. 125/1927 Sb.)

Přijetím vládního nařízení č.85/1942 Sb. z. a n. se do právního řádu protektorátu dostala již čtvrtá definice pojmu žid. První definici obsahovalo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21.6.1939, druhou upravovalo vládní nařízení č. 136/1940 Sb. z. a n. o právním postavení židů ve

veřejném životě, třetí pak byla původní definice z prvního prováděcího nařízení říšského ministra vnitra z 14. listopadu 1935 k zákonu o říšském občanství, recipovaná třetím prováděcím nařízením ze dne 5. července 1941 k zákonu na ochranu německé krve a německé cti, které mj. stanovilo, že v „Protektorátu Čechy a Morava platí předpisy zákona na ochranu německé krve a cti ze dne 15. září 1935 a prvního prováděcího nařízení ze dne 14. listopadu 1935 k tomuto zákonu, a to ode dne účinnosti výnosu o zřízení protektorátu 16. března 1939. Rovněž tak platilo pro protektorát nařízení z 16. února 1940 doplňující první prováděcí nařízení z 14. listopadu 1935 k zákonu na ochranu německé krve a cti. (56)

Přitom ve všech definicích byl pojem žid chápan na rasovém základě. Kriterium náboženské příslušnosti sloužilo pouze jako pomůcka pro určení rasové příslušnosti prarodičů a pro určení židů a míšenců prvního stupně u osob s dvěma židovskými prarodiči. (57)

K usnadnění prokázání toho, zda někdo byl nebo nebyl žid, bylo zavedeno jakési zvláštní osvědčení. Vydával je na podkladě úředních dokladů o původu okresní úřad a ve městech s vlastním statutem zemský úřad. Státní prezident pak mohl na základě návrhu vlády osobu, která byla žid, vyjmout z dosahu vládního nařízení č. 136/1940 Sb. z. a n. o právním postavení židů ve veřejném životě nařízení a umožnit jí společenské uplatnění, jinak jí zakázané. (58)

Helena Petrův ve své publikaci o právní postavením židů v protektorátu mj. poukazuje, že při vydávání všech protižidovských opatření nacisté pečlivě dbali o jejich „legalitu“. Za tímto účelem vydávali nejen vlastní, říšské předpisy, ale využívali i „právo dosud platné v Čechách a na Moravě“, které měnili podle aktuální potřeby. V tomto smyslu měl sloužit jako legální základ pro protižidovské předpisy vydávané protektorátní vládou ústavní zákon zmocňovací č. 330/1938 Sb. z. a n. ze dne 15. prosince o zákonodárné pravomoci prezidenta a vlády, který byl několikrát změněný říšským protektorem. Právě o něj se opírala všechna vládou vydávaná protižidovská nařízení.

Důsledkem realizace protižidovských opatření nebyla jen perzekuce židů jako nerovnoprávné skupiny obyvatelstva, ale i likvidace základních hodnot práva, které se postupně omezilo na pouhou regulaci byrokratického systému, fungujícího ve jménu myšlenky souručenství krve a nerovnosti ras. Normotvorné uchopení norimberských rasových zákonů a jejich aplikace v protektorátu byla sice vynuceným, ale přesto nejvíce ostudným kapitulantstvím tzv. autonomních

orgánů před nacistickou mocí. I na protektorát lze proto vztáhnout Hitlerova prohlášení, že v Německu přijde den, kdy se stane hanbou být právníkem.(59)

4.2. V oblasti hospodářské

Okupací zemí Čech a Moravy a zřízením protektorátu získala říše prostor pro snadné kořistnické získávání a ovládnutí majetku, ať už pomocí arizace, jeho konfiskací odpůrcům režimu či měnovou politikou a vysáváním hospodářských a lidských zdrojů pro válečné úsilí nacistů. (60)

Přechod z mírového hospodářství na válečné

Efektivnímu vytěžování okupovaného území mělo usnadnit vládní nařízení č.309/1940 Sb. *o přizpůsobení hospodářství Protektorátu Čechy a Morava hospodářství Velkoněmecké říše z 19. září* (61), kterým vláda zmocňuje předsednictvo Ústředních svazů průmyslu, obchodu a řemesla, “nařizovati se závaznou platností pro své členy opatření, která jsou potřebná, aby umožnila spořádané přizpůsobení výrobních a odbytových podmínek hospodářství protektorátu podmínkám říše.“ Jednání odporující těmto příkazům se kromě sankce neplatnosti trestala též pořádkovým peněžitým trestem, přičemž v předpisu se výslovně uvádí, že jeho výše je neomezena. Smlouvy, které byly uzavřeny před účinností příkazu, nesměly být plněny, pokud příkazu odporují. Od takových smluv mohla každá ze smluvních stran odstoupit ve lhůtě jednoho měsíce po účinnosti příkazu.

Potřebám války se musel zejména přizpůsobit český průmysl. Postupně byla veškerá průmyslová výroba orientována na produkci válečného materiálu pro německou válečnou mašinerii. Tento přechod vyvolal četné strukturální změny. Průmyslová odvětví pracující s dovezenými surovinami nebo vyrábějící zboží pro zahraniční trhy byla likvidována. Takto zaniklo asi 6000 podniků (mnoho z nich židovských) a další byly během války přejímány německými majiteli. Veškeré výrobní síly a výrobní prostředky byly postupně soustředěny ve velkých koncernových podnicích, v souladu se zájmy německých velkopodnikatelů. V českých zemích byly uplatňovány předpisy o zřizování nucených kartelů, čímž se vytvořil podklad pro nucené připojování protektorátních firem k říšskoněmeckým kartelům.(62)

Všechny protektorátní zbrojní továrny a kovoprůmyslové závody (i s průmyslem pomocným), zapojené do organizace válečné říšské zbrojní výroby,

byly v polovině roku 1941 plně vytíženy a z 90 % se podílely na výrobě buď pro brannou moc, nebo pro SS. Pracovalo se na tři směny, zvyšovalo se pracovní tempo a docházelo i k rozšiřování továrních objektů větších a středních závodů. Pro nejdůležitější odvětví válečné výroby byly zakládány zcela nové stavby. Důležitost protektorátního zbrojního a pomocného kovoprůmyslu stoupla v očích Berlína po bombardování německých západních a severozápadních průmyslových oblastí. Podle názoru německého vojenského velení představovalo území Protektorátu Čechy a Morava z hlediska leteckých i pozemních nepřátelských operací vůbec nejchráněnější průmyslovou oblast německého prostoru. Protektorátní válečná výroba měla svého maxima dosáhnout v červnu 1941.

Na první pohled se sice českému průmyslu otevřel mimořádně významný trh, avšak tato v jiných podmínkách příznivá skutečnost byla mj. degradována nejen tím, že fakticky ze dne na den přestaly platit obchodní smlouvy se zahraničím, ale především znehodnocením koruny, která ztratila charakter mezinárodního platidla. Zaměstnavatelé i zaměstnanci, bez ohledu na soukromý či státní sektor, byli den za dnem stále více svazováni do té doby vlastně neznámými direktivními opatřeními, jejichž dosah a hloubka zcela změnily přirozeně se vyvíjející vztahy a normy a v konečné fázi vedly k neúprosné likvidaci volného trhu. Z nejdůležitějších jmenujme např. určování závazných cen a kontrolu jejich dodržování, rozmíst'ování pracovních sil prostřednictvím úřadů práce, řízení průmyslové výroby a oběhu zboží, povinné organizace podnikatelů, regulaci výroby a systém povinných dodávek v zemědělství, přidělový systém v zásobování nebo kontrolu zahraničního obchodu a platebního styku.

Tlak, který byl vyvíjen v souvislosti s využitím nucené práce, se postupně projevoval prodlužováním pracovní doby, jež v říjnu 1940 vzrostla nejprve na 10 hodin denně, v srpnu 1942 pak dokonce na 12 hodin denně. K zavedení pracovních knížek, jimiž zaměstnanci prokazovali příslušnost ke konkrétnímu podniku, došlo v červnu 1941. Nezaměstnanost, která v roce 1938 stoupla v souvislosti s příchodem Čechů z pohraničí, byla téměř vymýcena nejen odchodem českých dělníků do říše, ale především kvůli pracovní mobilizaci z jara 1942. V letech 1939 – 1944 vzrostl počet dělníků v protektorátu o plných 369 000.

Nominální mzdy stoupaly po celou dobu existence protektorátu i přesto, že měly být zmrazeny vládním nařízením 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10.prosince 1941.(63) Tato skutečnost byla ovlivněna

především prodlužováním pracovní doby a příplatky za přesčasovou práci. Životní náklady strmě rostly až do roku 1942. Spotřeba obyvatelstva trvale klesala. V souvislosti se stále se zhoršující vyživovací situací docházelo ke snižování přidělových kvót a k definitivnímu stažení konkrétních druhů zboží z trhu, popř. k jeho jednorázovému přidělování. Ačkoliv se říše prezentovala jako sociální stát, po dobu jejího panování v českomoravském prostoru se sociální podmínky obyvatelstva radikálně zhoršily.

Vyhláška předsedy vlády č.215/1939 Sb. *o zavedení odběrních lístků na potraviny* z 29. září (64) se týkala masa a masných výrobků, vepřového sádla a slaniny, másla a jedlých tuků, cukru, mouky, chleba a pečiva, mléka, čaje, kávy a kávových náhražek. Vlastní lístky, vydávané obecními či okresními úřady, byly platné pouze s tzv. kmenovým listem. Říšským občanům pobývajícím na území protektorátu vydávali lístky vrchní zemští radové. Obecně se rozlišovaly tři kategorie obyvatelstva, podle nichž se určovala výše přidělu: velmi těžce pracující, těžce pracující a běžní spotřebitelé. (65) Další vyhláškou č.256/1939 Sb. z 20. října (66) byl povinně zaveden jeden bezmasý den v týdnu – obvykle v pátek neměly být podávány v hostincích, výčepch i veřejných jídelnách (s výjimkou stravování v průmyslových závodech) masité pokrmy.

S účinností od 15. prosince 1939 zavedlo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností přidělový systém i pro textil, šaty a obuv. Na přiděl bylo rovněž jídlo ve veřejných stravovacích zařízeních. První problémy se zásobováním se projevíly již koncem roku 1939 a týkaly se především ovoce a zeleniny, tuků, cukru a vajec. Od ledna 1940 se v protektorátu nesměla prodávat zrnková káva, kakao a čokoláda. Důsledkem těchto opatření byl pokles průměrné spotřeby obyvatelstva na úroveň ještě nižší, než v době světové hospodářské krize. Odpovědné úřady se obávaly nepokojů a vedle oficiálního oznámení o zavedení přidělového systému zakázaly jakékoliv tiskové komentáře.

V souvislosti s tím vydal Zemský úřad v Praze tuto interní směrnici: „Je příkazem nezbytné opatrnosti, aby v souvislosti s vydáváním potravinových lístků a nákupem životních potřeb na tyto lístky byla bedlivě sledována nálada obyvatelstva... Došlo-li by ve spojení s výdejem potravinových lístků a nákupem za ně k nějakým nepřipustným projevům nebo pokusům o demonstrace, budiž hleděno k tomu, aby zakročování úředních orgánů nemělo příkrou formu, která by mohla občanstvo ještě více rozjitřit...“ (67)

Korporativismus

Snazšímu ovládnutí hospodářství v protektorátu významně napomáhal princip nucené organizace, který podle německého vzoru vycházel z tzv. korporativistické doktríny.(68) Vládním nařízením č. 168/1939 Sb. *o organické výstavbě hospodářství* z 23. června (69) byla dána ministerstvu průmyslu, obchodu a živností pravomoc k zřízení, likvidaci a slučování existujících hospodářských svazů a dále k zasahování do jejich stanov. Kdo úmyslně anebo z nedbalosti jednal proti ministerským nařízením a příkazům, mohl být podle § 3 potrestán peněžitou pokutou do 100.000 K nebo vězením do jednoho roku.

Na základě tohoto předpisu bylo na území Protektorátu zřízeno sedm Ústředních svazů, z nichž například Ústřední svaz průmyslu měl 23 hospodářských skupin. Podporou tomuto účelu bylo i vládní nařízení č. 111/ 1939 Sb. *o slučování výdělkových a hospodářských společenstev* z 6. dubna,(70) na jehož základě mohla příslušná ministerstva slučovat společnosti ve „veřejném zájmu“, a dále vládní nařízení č. 259/1939 Sb. *o splynutí a převodu závodů výdělkových a hospodářských společenstev* z 21. září (71), které upravovalo fúze výdělkových a hospodářských společenstev, jež měly stejný anebo podobný předmět podnikání. (72)

Obdobně všechny banky a peněžní ústavy začleňovalo vládní nařízení č. 114/1941 Sb. *o povinné organizaci peněžnictví* z 13. března (73) do tří hospodářských skupin: soukromé bankovníctví, peněžní ústavy s veřejnými úkoly a úvěrní společenstva, organizovaných v tzv. Ústředním svazu peněžnictví, jehož předsednictvo mělo vůči členům vrchnostenskou pravomoc. V § 24 odst. 1 hrozila za porušení povinností podle tohoto nařízení peněžitá pokuta do 100.000 K nebo vězení do šesti měsíců, navíc odst.2 mj. zakládal kolektivní trestní odpovědnost členů statutárních orgánů, ledaže by konkrétní fyzické osoby dokázaly, že trestnou činnost nepřivodily.

Pronikání německého kapitálu do průmyslu

Dalším charakteristickým znakem hospodářského vývoje bylo pronikání německého kapitálu do protektorátního hospodářství zejména do průmyslu. Toto se dělo jednak tzv. arizací (viz výše – židé-jako objekt teroru a likvidace), která provázela nacistický režim už od jeho nástupu k moci v Německu, jednak podvodnými machinacemi a peněžními transakcemi, které se uskutečňovaly pod nátlakem a vyhrožováním.

Německému kapitálu pomohlo i vytvoření celní unie s říší. Byla zrušena celní výsost protektorátu, neboť podle výnosu z 16.března 1939 protektorát náležel k celnímu území říše, i když celní hranice zůstaly po určitou dobu zachovány. Zákonným platidlem se stala říšská marka a česká koruna, jehož poměr, podle čl. 10 výnosu určovala říšská vláda, která tento poměr stanovila nařízením *Über die Währungsverhältnisse im Protektorat Böhmen und Mähren* ze dne 21.března 1939, a to ve vysloveně nevýhodném kurzu 1:10 ve prospěch marky. Tím zlikvidovala jakoukoliv možnost vlastní měnové politiky protektorátu. Vzhledem k podhodnocení koruny a k tomu, že ceny v protektorátu byly drženy pod cenovou hladinou v říši, mohly německé monopoly vyvážet veškeré zboží z protektorátu hluboko pod jeho markovou hodnotou.

Nařízení říšského protektora z roku 1940 *o povinnosti podávat zprávy o hospodářských poměrech* pak dále odvažovalo i jen formální samostatnost českých podnikatelů. Na základě toho byly říšské orgány oprávněny kontrolovat hospodářské poměry podniků, veřejných korporací a osob, které měly mít nárok na dodávky. Kontrolovány byly i ceny, zásoby a výkonnost podniků. Předepisován byl i způsob zpracování zboží a k vývozu a dovozu bylo třeba zvláštního povolení. (74) Subjekty byly kontrolovány i na základě staršího vládní nařízení č. 87/1939 Sb. *o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi* z 21. března, které obsahovalo ustanovení o ustanovování tzv. „vnucených správců“ ministerstvy a „důvěrníků“. Ke kontrole hospodářství protektorátu sloužil nacistům i dohled nad dopravou, poštami a telekomunikacemi, který byl pro jeho důležitost zakotven již v čl.8 výnosu z 16.března 1939 *o zřízení protektorátu*.

System nucených odvodů v zemědělství

Taktéž zemědělství se nevyhnulo přizpůsobování organizaci v říši. Právním podkladem se stalo vládní nařízení č. 206/1939 Sb. z 18.září,(75) podle kterého bylo „hospodaření některými potravinami a krmivý“ soustředěno podle německého vzoru v ministerstvu zemědělství. Podle § 1 odst. 2 nařízení může ministerstvo zemědělství k zabezpečení zásobování obyvatelstva „učiniti všechna opatření týkající se výroby, výkupu a převzetí, uskladnění, zpracování, udržování zásob, dodávání a přidělování v § 6 vyjmenovaných výrobků (prakticky šlo o veškerou běžnou zemědělskou produkci), může je zvláště zabavit, naříditi soupis osob a zásob, stanoviti spotřební množství a odběr na doběrní lístky, jakož i prováděti dozor nad zachováním učiněných opatření.,,

Na základě toho potom ministerstvo přikročilo k organizování odbytu zemědělských výrobků prostřednictvím tzv. trhových svazů, zřizovaných pro jednotlivá odvětví zemědělské výroby. Měly povahu veřejnoprávních korporací s povinnou účastí výrobců a obchodníků daného odvětví. Taktéž měly výlučné oprávnění a povinnost starat se o vykupování a odbyt zemědělských výrobků. (76) Byly stanovené nucené odvody zemědělské produkce. V této souvislosti docházelo i k úředním prohlídkám na pozemcích, v soukromých bytech i v hospodářských budovách a nechyběla ani kontrola účetních knih. Později došlo i na kontrolu užitkovosti skotu a prasat, sledovala se spotřeba krmiv ve vztahu k množství mléka a na jednu dojnici, zaváděla se dokonce průběžná evidence drůbeže. Za porušení povinností při zásobení obyvatelstva potravinami šlo uložit pokutu až do 1 000 000,- K nebo vězení do jednoho roku. Výrok o potrestání mohl být uveřejněn na útraty odsouzeného v jednom nebo v několika denních listech (§9). Minimální sankcí pak bylo zabavení potravin.

V pozadí všech opatření stála snaha zajistit dostatečnou protektorátní zemědělskou produkci nejen pro obyvatelstvo okupovaných Čech a Moravy, ale také pro export do říše.

Na sklonku léta 1942 byl založen Svaz zemědělství a lesnictví. Tato organizace nuceně sdružující všechny držitele zemědělské a lesní půdy, jakož i ostatní subjekty činné v zemědělské výrobě, definované v prováděcí vyhlášce MZaL č. 375/1942 Sb. z 5 listopadu, se stala hlavním nástrojem nacistů k vytěžení veškerých protektorátních vyživovacích rezerv. (77)

Vyvlastňování půdy (arizace, zřizování vojenských objektů a prostorů)

Český venkov těžce zasáhla nová vlna vyvlastňování realizovaná v rámci germanizačních plánů. Organizoval ji ve zkráceném řízení a často jednotně pro celé katastrální obce Němci ovládaný Pozemkový úřad s pomocí svých čerstvě reorganizovaných obvodových úřadoven. (78)

Vedle arizace židovských zemědělských podniků byli konfiskacemi majetku na venkově včetně půdy postiženi i Češi. V průběhu roku 1942 až 1944 došlo v pěti fázích k postupnému vystěhovávání obyvatelstva z Benešovska, Neveklovska a Sedlčanska, kde vznikl výcvikový prostor pro německou armádu. Do 15. dubna 1944 zde bylo vyklizeno 65 obcí, 144 osad, 5682 domů. Vysídlení se týkalo 8619 rodin a 30 986 osob. Vystěhovalci si zpočátku mohli vzít s sebou

živý i neživý inventář, v dalších etapách byli obyvatelé nuceni všechen majetek ponechat na místě. Menší část obyvatelstva, která zůstala, byla donucena cvičiště zemědělsky zásobovat. K zabezpečení výživy vojenských jednotek, důstojníků SS a jejich rodin i zbylých původních obyvatel byly zřízeny tzv. SS-Hofy, zemědělské hospodářské jednotky vzniklé z dřívějších velkostatků či spojením skupin stávajících usedlostí. Dále na území vznikly rybníkářské, lesnické a zahradnické jednotky (SS-Teichwirtschaft, SS-Forste a SS-Gartenbau). Pracovalo se zde denně včetně sobot a nedělí, zaměstnanci dostávali nepříliš velkou mzdu a deputát. Obdobnou akci provedli nacisté v letech 1941–1945 také na Moravě, kde v oblasti Vyškovska, Boskovicka a Prostějovska vystěhovali 33 obcí, které muselo opustit přes 18 000 obyvatel.

Tento prostor se měl stát jakýmsi vzorovým nástupištěm pro budoucí německé osídlení Čech a Moravy a platily zde německé říšské zákony. Vystěhovávání českého obyvatelstva z desítek obcí odpovídalo záměrům nacistů vytvořit tzv. německý zemský most od severu k Praze, tzn. poněmčít území mezi Prahou a Litoměřicemi, dále vytvořit německou přehradu vedoucí přes Prahu, Brno, Olomouc až k Ostravě, přičemž se počítalo i s německou oblastí na Jihlavsku. Na jižní Moravě chtěli nacisté osídlovat oblasti jižně od Brna a tak je propojit s rakouskými župami. Český národ měl být tak postupně rozdělen do malých izolovaných celků a v budoucnosti asimilován německým živlem. (79)

Absolutní podřízení hospodářství země potřebám totální války (1943-45)

V návaznosti na vyhlášení tzv. totální války (*Totalkrieg*) šéfem nacistické propagandy J. Goebbelsem při jeho projevu v berlínském Sportovním paláci 18. února 1943 vydal Hitler na počátku září 1943 výnos o koncentraci ve válečném hospodářství.(80) Aby se zajistilo „přísné soustředění a jednotné nasazení všech hospodářských sil pro válečnou zbrojní výrobu“(81) převáděl dosavadní působnost říšského ministra hospodářství v oboru surovin a výroby v průmyslu i řemeslech na říšského ministra pro výzbroj a munici Alberta Speera, nyní označeného za říšského ministra pro zbrojení a válečnou výrobu. Jeho pravomoci se měly vztahovat i na protektorát. Speer obdržel právo dávat příkazy hospodářské povahy všem autonomním úřadům a úředním místům stejně jako celému protektorátnímu průmyslu a řemeslu (s výjimkou výroby spotřebních statků).

Dne 25.7.1944 vydal Hitler výnos o totálním válečném nasazení (82) a současně jmenoval J.Goebbelse říšským zplnomocněncem pro totální nasazení. Válce měla být podřízena nejen ekonomická sféra, ale veškerý veřejný život.

Opatření totální války nemohla nezasáhnout také protektorát, který do té doby fungoval jako prakticky uzavřená hospodářská enkláva pod výhradním panstvím říšského protektora a SS. Náročné úkoly, které před hospodářskou sférou postavilo období totální války, si však vynutily jednotné řízení ekonomických procesů v celoříšském měřítku.

Hlavní díl odpovědnosti za realizaci cílů totální válečného nasazení v protektorátu byl svěřen K. H. Frankovi a jeho státnímu ministerstvu. Ve vnitřní struktuře tohoto „orgánu jednotně usměrněné vedoucí moci“, soustředěného kromě vykonávání dozoru pouze na plnění vlastních říšských úkolů, byly sloučeny všechny v úvahu připadající rezorty.(83)

Totální nasazení (Totaleinsatz) na pracovní frontě

V rámci válečného úsilí Němci aktivizovali totální nasazení českého obyvatelstva na pracovní frontě (tzv. *Totaleinsatz*) - od náborových akcí dobrovolníků, přes úřední příkazování na jiné pracoviště, konskripce celých ročníků na práci v říši, jež měly podobu téměř vojenských odvodů, až po policejní deportace do „pracovně výchovných“ táborů gestapa.

Totálnímu nasazení předcházelo v červenci 1939 zavedení všeobecné pracovní povinnosti všem mužským práce schopným státním příslušníkům protektorátu ve stáří od dokonání 16. do dokonání 25. roku, a to pro provedení zvláště důležitých úkolů. Pracovní povinnost trvala rok a mohla být prodloužena na dva roky. Jednání nebo opominutí proti předpisům tohoto nařízení nebo proti prováděcím předpisům bylo okresní úřady trestáno pokutou do 20.000.- K nebo vězením do 6 neděl. (84) Podle vládního nařízení č.46/1941 Sb., *jímž se činí některá opatření o řízení práce z 23.ledna*(85) mohli být k provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti „příkázáni“ práce schopní obyvatelé protektorátu ve věku od 18 do 50 let. Pracemi v tomto smyslu byly práce, jež slouží obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdlání stavu nouze a přírodních katastrof. Za tím účelem také mohlo být veřejným a soukromým podnikům a správám nařízeno, aby uvolnily

některé pracovní síly s výjimkou zemědělských závodů. Vládní nařízení č.154/1942 Sb. z 4.května již žádnou věkovou hranici pro přikázání na práce neobsahovalo.(viz níže)

Vládním nařízením č. 193/1939 Sb. z 25.července (86) byly zřízeny úřady práce, které měly obstarávat úkoly dosavadních veřejných zprostředkovatelen práce, ve skutečnosti těžiště jejich hlavní činnosti souviselo s prováděním všeobecné pracovní povinnosti a nasazením pracovních sil do jiných míst říše. *Totaleinsatz* vyvrcholil v létě r. 1944, kdy zde pracovalo okolo 400 tisíc českých mužů a žen. (87) Do říše byly odesílány celé ročníky české mládeže, 1918 - 1921 a v roce 1943 přibyl i ročník 1924, aby nejen pracovaly na nucených pracích v německém válečném průmyslu, ale byly nasazovány i v rámci polovojenských pracovních a technických služeb (Luftschutz, Technische Nothilfe apod.).

Celkem bylo na práci do Říše z českých zemí odesláno na 600 000 osob. V závěru války pracovali nuceně nasazení i při zákopových pracích. Další tisíce lidí pak byly nasazovány do válečně důležitých podniků na území protektorátu nebo mobilizovány pro budování německých opevnění v blízkosti východní fronty. Frank vydal v této souvislosti nařízení o povolávání civilního obyvatelstva na zákopové práce v protektorátu, které postihlo i chlapce z ročníků 1927 a 1928. Ještě 20. ledna 1945 bylo např. do podhůří Moravskoslezských Beskyd vysláno na 40 000 osob na zákopové práce.

Od roku 1944, kdy docházelo ke stále intenzivnějšímu bombardování továren, využívali zejména mladí lidé nepřehledných situací a uprchli domů, kde se však byli nuceni ukrývat před gestapem. Z totálního nasazení se nevrátilo zhruba 6 000, přibližně 60 000 českých občanů zemřelo do dvou let po návratu domů z nucených prací na následky vyčerpání či infekčních chorob. Po porážce a kapitulaci Německa se stala nucená otrocká práce součástí obžaloby v Norimberském procesu s nacistickými válečnými zločinci.(88)

Důležitou roli při mobilizaci pracovních sil hrálo ministerstvo hospodářství a práce řízené Němcem Bertschem. Svou činnost na tomto úseku vyvíjelo podle vládního nařízení č.154/1942 Sb. *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 4. května,(89) které umožňovalo povolovat prakticky kohokoliv na práce, jež sloužily „obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavu nouze a přírodních katastrof. Za tím účelem mohlo být veřejným a soukromým podnikům a správám nařízeno, aby uvolnily některé pracovní síly s výjimkou zemědělských závodů (§ 1). Přikázání mělo být na omezenou dobu, avšak ta mohla být prodloužena. Přikázání mužských pracovních sil se mohlo

týkat prací všeho druhu a tato síla měla být pokud možno zařazena způsobem odpovídajícím jejím znalostem a schopnostem. Ženské pracovní síly bylo možno přikázat jen k takovým pracím, které zpravidla vykonávají ženy.

Přikázání na práci organizačně zajišťoval úřad práce a provádělo se „příkazovacím výměrem“, který obsahoval mj. jméno určeného závodu nebo staveniště, den a místo nastoupení práce, očekávanou dobu přikázání a pracovní podmínky. Přikázaný musel úřadu práce na požádání předložit veškeré potřebné průkazy, jakož i podat potřebná vysvětlení. Úřad práce mohl nařídít, aby se přikázaný osobně dostavil (§6).

Podle § 11 poměr založený přikázáním na nové pracovní místo byl soukromoprávní. Mzdové a pracovní podmínky se řídily podle platně upravených mezd nebo mezd obvyklých v místě, příslušných pro nové pracovní místo a vztahujících se na zaměstnance v závodech téhož nebo podobného druhu. Ust. § 14 pak stručně a zlověstně konstatovalo, že „práce schopní obyvatelé Protektorátu mohou býti přikázáni také na práce v ostatním území Říše.“

Sankce mj. za porušení povinností v souvislosti s přikázáním na práci stanovilo vládní nařízení č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 7.prosince. (90) Osoby, které tyto povinnosti opětovně porušily, mohly být na návrh příslušného úřadu práce přikázány generálním velitelem neuniformované protektorátní policie nebo jím k tomu zmocněnou úřadovnou do „výchovného pracovního tábora“. Výslovně se to týkalo i osob, „*kteřé bez omluvy a bez důležitého důvodu nenastoupily na ostatním území Říše práci v době, která byla stanovena v příkazovacím výměru, jakož i osob, které bez důležitého důvodu odmítají nastoupiti dobrovolně přijatou práci v ostatním území Říše nebo které proti pracovní smlouvě opustily práci v ostatním území Říše.*“ (§ 16)

Obě výše uvedená nařízení poskytovala přímou právní základnu k zostřeným metodám získávání pracovních sil. Protektorátní policie začala provádět namátkové razie v kavárnách a restauracích a jiných zábavních podnicích velkých měst. Ten, kdo nemohl prokázat doklady o zaměstnání, byl předán úřadu práce a zařazen do transportu do říše, případně do pracovních výchovných táborů zřizovaných gestapem. (91)

Hromadné nasazení v říši nebylo jenom zotročením části obyvatelstva protektorátu, nýbrž podle Heydricha i jedním z vhodných prostředků k postupné germanizaci českých zemí.

Správní trestání

Porušování povinností vyplývajících z veřejnoprávních předpisů v oblasti vyživovací, zásobovací a cenové, jakož i při zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky bylo sankcionováno pokutami, nebo trestem odnětí svobody podle vládního nařízení č.393/1941 Sb. o správním trestání.(92). Vedle fyzických osob mohla být za porušení předpisů trestně odpovědná i právnická osoba, bylo-li porušení zaviněno jejími orgány, zmocněnci, zástupci nebo zaměstnanci. Byl-li pachatel uložen za přestupek, jehož se dopustil opětovně, trest vězení nebo byl-li mu za přestupek uložen trest vězení na dobu delší než 1 měsíc, mohlo být v trestním nálezu vysloveno, že celý trest nebo jeho část odpyká v kárném pracovním táboře. Osoba podezřelá z přestupku mohla být zadržena orgány veřejné moci, kterými byli příslušníci uniformované protektorátní policie, neuniformované protektorátní policie a kontrolní orgány pověřené dohledem na dodržování a provádění předmětných předpisů. Právoplatný náleze, kterým byl uložen trest odnětí svobody nebo pokuta přesahující částku 30.000 K, musel být uveřejněn na útraty odsouzeného nejméně jedenkrát v denních novinách. Mimo to bylo možné uložit, aby se odsuzující náleze vedle toho veřejně vyvěsil nebo jinak veřejně vyhlásil na útraty odsouzeného v obci, kde viník bydlí, a v obci, kde se trestného činu dopustil.

4.3. V oblasti školství a kultury

Školství

Studentské nepokoje, které v Praze propukly v souvislosti s pohřbem medika Jana Opletala 15. listopadu 1939, poskytly vhodnou záminku k radikálnímu zásahu okupační moci proti českému vysokému školství. V časných ranních hodinách 17. listopadu obsadilo gestapo spolu s oddíly Schupo a SS největší pražské vysokoškolské koleje. Masarykovu kolej, Starou kolonii na Letné, Novou kolonii v Dejvicích, Hradčanskou a Švehlovu kolej. Zřejmě nejdramatičtější situace nastala v dejvické Masarykově koleji, kde příslušníci Schupo použili pro střelbu do oken i kulomety (téměř neznámý je prudký konflikt, k němuž došlo mezi jednotkami obsazujícími budovu a zde ubytovanými příslušníky branné moci). Všech 1 850 zatčených studentů bylo soustředěno v ruzyňských kasárnách.

Týž den 17. listopadu 1939 bylo bez soudu v jízdně ruzyňských kasáren pro výstrahu popraveno devět představitelů Národního svazu českého studentstva, kteří byli označeni za strůjce studentských demonstrací.(93) Propuštěni byli ti, kteří nedosáhli věku 20 let, dále cizinci – Slováci, Jugoslávci, Bulhaři – a z Čechů členové Vlajky. Zbylí studenti byli již 18. listopadu 1939 odvezeni spolu se zatčenými kolegy z Brna a studenty Vysoké školy báňské z Příbrami do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Za ostnatým drátem se tak ocitlo 1 264 českých vysokoškoláků. Drtivá většina z nich zde zůstala až do svého propuštění, několik desítek však bylo transportováno do Mauthausenu, Flossenbürgu, Dachau a Osvětimi. Pobyť v koncentračním táboře nepřežilo 15 studentů; dalších devět zemřelo na následky věznění po návratu. (94)

České vysoké školy byly uzavřeny na tři roky; ve skutečnosti na jejich půdu až do pádu protektorátu nevstoupil jediný český student. (95)

Celkem bylo 17. listopadu 1939 uzavřeno 10 českých vysokých škol: Universita Karlova v Praze, Masarykova universita v Brně, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Akademie výtvarných umění v Praze, Vysoká škola báňská v Příbrami, Cyrilo-Methodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci a Husova evangelická bohoslovecká fakulta v Praze. Možnosti studia bylo zbaveno celkem 15172 studentů, o práci přišlo 513 profesorů, 475 docentů a 345 dalších pedagogů. Někteří studenti se pokoušeli svá studia dokončit na německých univerzitách, ale v letech 1939-41 nebyli až na naprosté výjimky přijímáni. Malému počtu studentů se podařilo navázat studium v Bratislavě.(96)

V roce 1942, kdy měla uplynout tříletá lhůta, se zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich k problému českých univerzit vyjádřil 4. února 1942 ve svém projevu k vedoucím německým činitelům v Praze. Mj. prohlásil, že *„česká universita se sem už nevrátí....vysoká škola, česká universita, už neexistuje a existovat nebude. Musíme z taktických příčin hledat jen ještě nějaký důvod, jak uzavření university zakončit.“*(97) Po atentátu na Heydricha už znovuotevření vysokých škol nepřicházelo vůbec v úvahu.

Určitému změkčení dopadu likvidace českých vysokých škol na veřejnost a zároveň jako jeden z nástrojů germanizace zdejšího prostoru mělo přispět zřízení stipendia pro české studenty, jimž bylo povoleno studovat na říšských vysokých školách. Zájem o takové studium však byl zcela minimální.(98)

V této souvislosti stojí za pozornost, že při výběru českých studentů na německé vysoké školy měly hrát roli i rasová kritéria a vhodnost vybrané osoby k poněmčení. Zvláštní výnos říšského ministra pro vědu, školství a osvětu B. Rusta z 1. května 1942 k možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách mj. stanovil, že čeští studenti musejí mít vhodný rasový původ. Záměry výnosu se v praxi promítly i do memoranda RSHA místním odbočkám bezpečnostní služby (SD), podle kterého jsou ke zkoumání vhodnosti českých kandidátů ke studiu na německých školách příslušné služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. V memorandu se v souvislosti s výnosem mj. uvádělo : *„Podle tohoto výnosu děti české národnosti mohou být připuštěny ke studiu na vysokých školách, jestliže jsou vhodné k poněmčení; protože jde o příslušníky cizí rasy, jsou zde příslušny služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. Rozhodnutí o tom, zda jde o lidi vhodné k poněmčení nebo nikoliv bude záviset na dobrozdání o politické spolehlivosti a charakteru, jakož i na výsledku šetření o rasovém původu. Toto rozhodnutí se musí sdělit příslušnému školskému úřadu. Zjištění o schopnosti k poněmčení se bude dít podle zásady, zda ten či onen příslušník českého národa představuje pro německé obyvatelstvo svým charakterem, vlohami a posouzením jeho rodinného původu cenný přírůstek. Je vždy podstatné, aby se soudilo spíše podle celkového obrazu než jenom podle jednotlivých kladných charakterových nebo rasových vlastností. Je nevyhnutelné, že se ve všech případech bude postupovat individuálně... Vyskytnou-li se pochyby, musí se konečné rozhodnutí ponechat Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu (RSHA). Po skončení poněmčovací akce se musí sepsat úhrnná zpráva o zkušenostech a rasově zajímavých okolnostech.“*

Čeští studenti měli být na německých školách patřičně rozptýleni, aby nevytvářeli žádné skupiny a měli být pod stálým dozorem nacionálně-socialistického studentského svazu, nejlépe za účasti německých studentů z Prahy ovládajících český jazyk. Studovat mohli pouze některé obory - jako v zásadě nezávadné byly označeny obory technické, přírodovědné a medicína, v jednotlivých případech pak i obory hospodářské. Zcela nepřipustné bylo studium práv a různých společenskovedních oborů. (99)

Po „vyřízení“ vysokých škol přišly na řadu střední školy.(100)

K drobným, dílčím zásahům do základního českého školství docházelo ze strany okupační moci již od 15. března 1939, kdy se v mnoha školách (ne vždy

pouze dočasně) ubytovaly jednotky branné moci. Jen v období vojenské správy bylo – bez vědomí příslušných školských úřadů – zastaveno vyučování na 25 českých národních školách.(101)

První soustředěný zásah proti českému střednímu školství přišel 15. srpna 1940. Státní tajemník Frank konstatoval, že české střední školství je údajně nezdravě rozbujelé a ze sociálních a hospodářských důvodů je nutná okamžitá pronikavá reforma. Na protektorátní vládě požadoval ještě do počátku školního roku zrušení pěti reálných gymnázií – ve Frenštátě pod Radhoštěm, Terezíně, Úpici, Vodňanech a Židlochovicích – a učitelských ústavů v Moravských Budějovicích a Lounech. Dále požadoval vyloučení 1 227 studentů prvních ročníků, neboť toto číslo mělo představovat nárůst studentů oproti školnímu roku 1939/1940. Přes odpor české vlády byly tyto požadavky do konce roku 1940 splněny.

Naplňovaly se tak vize K. H.Franka z jeho srpnového memoranda 1940 o způsobu řešení českého problému, kde v bodě „Mládež“ mj. navrhoval: *„Základní změna školního vzdělání - Vymýtit český dějinný mýtus - Výchova k říšské myšlence - Bez dokonalé znalosti němčiny žádný postup - Nejdřív zrušení středních škol, potom i škol národních - Už nikdy české vysoké školy, jen přechodně „Collegium bohemicum“ při německé universitě v Praze.“*(102)

Doslova zhoubným se pro české školství stalo vládní nařízení č. 300/1941 Sb. o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem z 14. srpna (103), ve dvou stručných paragrafech vládní nařízení stanovilo, že (§ 1) obecné školy s českým vyučovacím jazykem se upraví tak, aby umožňovaly splnění povinné školní docházky zpravidla v celém jejím rozsahu, a podle § 2 je měšťanská škola s českým vyučovacím jazykem školou výběrovou. Je čtyřtřídní a připojuje se k čtvrtému postupnému ročníku obecné školy.

Vláda se tak podřídila tlaku Franka na přetvoření českých měšťanských škol podle německého vzoru. Měšťanská škola byla prohlášena za výběrovou a do prvního ročníku se smělo podle prováděcích předpisů přijmout pouze 35 % žáků, kteří absolvovali čtvrtou třídu obecné školy. V Praxi toto nařízení znamenalo jediné – většině žactva bylo odepřeno vzdělávat se na vyšších školách, než byla škola obecná.

Současně se zvýšil počet žáků ve třídách z původních 45 na 60 a naopak v obcích s německou většinou došlo ke zrušení českých jednotřídních škol s méně než 20 žáky. Mimořádně nepříznivě se na zásazích do vzdělávací práce na

českých školách zapsalo i kolektivní nasazování žáků a studentů na zemědělské práce (sklizeň brambor a chmelu, žně), nebo ustavičné sběrové akce (kosti, papír, guma, železo, semena lesních stromů, pecky některých ovocných stromů).

Původní čtyři typy středních škol (gymnázium, reálné gymnázium, reformně reálné gymnázium a reálka) byly postupně redukovány na dva – gymnázium a reálné gymnázium. Naprosto zásadně bylo omezeno studium dívek (byl např. vydán zákaz jejich studia na gymnáziích); nově pro ně vznikla dívčí reálná gymnázia, kde byla latina nahrazena nejprve živým jazykem a později předměty připravujícími studentky na manželství a mateřství.

Snížení počtu českých středních škol a s nimi bezprostředně souvisejícího počtu studentů bylo skutečně radikální. Zatímco na čtyřech základních typech českých středních škol studovalo ještě ve školním roce 1939/1940 celkem 89 558 studentů, ve školním roce 1943/1944 jich bylo pouhých 42 838, tzn. méně než polovina. (104)

Snížování počtů se samozřejmě dotklo i vyučujících. Záminkou se stal požadavek bezvadné znalosti německého jazyka pro vyšší správní úředníky a jim na roveň postavené úředníky samosprávných korporací a veřejné funkcionáře. Všeobecné zkoušky nevyhovělo 15 % středoškolských profesorů v Čechách a 20 % na Moravě.

Ruku v ruce s demontáží českého školství šla i jeho germanizace. Vzrostl počet vyučovacích hodin německého jazyka. Na měšťanských školách se stala němčina povinnou na základě vládního nařízení č.260/1939 Sb. *o vyučování němčině na českých měšťanských školách* z 5. října (105), na školách obecných o rok později na základě vládního nařízení č.232/1940 Sb. *o vyučování němčině na českých obecných školách* z 25.ledna.(106) Od školního roku 1940/1941 byla němčina povinná na všech typech českých škol podle vládního nařízení č. 394/1940 Sb., *jímž se nově upravují povinné učební předměty na školách obecných a měšťanských* z 26.září.(107) Od počátku roku 1942 byl počet hodin německého jazyka zvýšen až na osm týdně (nově došlo k zavedení nejen odpoledních konverzačních hodin, ale také k výcviku v odborné německé terminologii).

Nejhmatatelnější důkaz změn, které přinášel nový režim, představovala revize učebnic. Tohoto úkolu se ujala komise ministerstva školství a národní osvěty, sestavená již za druhé republiky. Jejím úkolem bylo odstranit ze školních učebnic – pokud to bylo jen trochu technicky možné – učivo nevyhovující nové

politické orientaci. Celkem bylo zrevidováno 1 200 typů učebnic pro všechny druhy škol. Asi 10 % knih bylo staženo z oběhu a 60 % se muselo upravovat. Komise si byla vědoma, že jde o velké hospodářské hodnoty, proto prý raději navrhovala úpravy než vyřazení. (108) Největší problémy nastaly od školního roku 1940/1941, kdy došlo k definitivnímu vyřazení starých a nevyhovujících učebnic a nové nebyly k dispozici.

Výrazné vizuální změny se projeví ve výzdobě tříd. Ihned po vzniku protektorátu byl z čelní stěny odstraněn státní znak Česko-Slovenské republiky a až do roku 1941 zde setrval pouze kříž. V květnu 1941 se na čelní stěně tříd objevily portrétní fotografie Adolfa Hitlera a Emila Háchy, kříž a tzv. větší znak protektorátu byly umístěny na stěnu boční. Veškeré podobizny Edvarda Beneše musely být okresní úřadům odevzdány nejpozději do konce roku 1939, fotografie T. G. Masaryka „přežily“ až do léta 1940.

Kultura

Okupací byla zasažena i kultura. Již 30. března 1939 nařídilo pražské policejní ředitelství všem knihkupcům a nakladatelům, aby z prodeje okamžitě vyloučili knihy „obsahu komunistického, marxistického, Německu nepřátelského, zvláště tzv. literaturu emigrantskou...“ (109)

Na řadu přišly seznamy závadné a nežádoucí literatury, vydávané cenzorským orgánem Ústředí tiskové dozorcí služby (ÚTDS). Postupně byly rozšiřovány o autory zemí, s nimiž Třetí říše vstoupila do válečného stavu. (Došlo např. i na Williama Shakespeara.) Do zániku protektorátu bylo zakázáno publikovat díla 97 českých spisovatelů a umělců, k nimž patřili např. Petr Bezruč, Josef Čapek, Karel Čapek, František Halas, Josef Hora, Josef Lada, Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert. Poslední kompletní seznam zakázaných knih z roku 1944 obsahoval více než 10 000 titulů. Z prodeje byly vyloučeny všechny publikace socialistické, protihabsburské, legionářské, sokolské, skautské, vojenské, knihy o SSSR, Edvardu Benešovi a sedm titulů o T. G. Masarykovi. Pokud jde o legální česká protektorátní periodika, tzn. noviny, časopisy a úřední věstníky, vycházelo jich k 16. březnu 1939 celkem 2 218. Do 5. května 1945 bylo zastaveno vydávání 1 887 titulů, tj. plných 85 %. Od roku 1941 byl navíc omezen rozsah listů, jejich náklad a zpřísněny podmínky pro vydávání periodik. (110)

Zvláštní pozornost věnovali nacisté filmovému umění, které považovali za neúčinnější prostředek k ovlivňování nálad obyvatelstva a propagandy. Jako

vrcholný cenzurní orgán zde fungovala Filmová zkušebna v Čechách a na Moravě (*Filmprüfstelle in Böhmen und Mähren*), později případněji přejmenovaná na Úřad pro schvalování filmů, která podléhala kulturně politickému oddělení Úřadu říšského protektora. Její činnost se dotýkala všech oblastí filmové tvorby a distribuce Podléhaly jí také všechny krátkometrážní filmy či reklamní snímky, vyrobené v protektorátu nebo dovezené. Jenom v letech 1939-1941 zakázala 1 709 hraných a jiných filmů tuzemské a zahraniční výroby. (111)

Mezi zakázané filmy patřily například z českých *Jízdní hlídka*, *Třetí rota*, oba o čs. legionářích v Rusku, *Neporažená armáda o mobilizaci v r.1938*, *Hej rup*, *Svět patří nám s Voskovcem a Werichem*, *C a k. polní maršálek s V. Burianem*, ze zahraničních *Moderní doba*, *Křižník Potěmkin*, *Ben Hur* apod.

Vedle cenzurních zásahů chtěli nacisté obsadit Němci produkční společnosti a omezit českou výrobu na cca 30 filmů ročně, kontrolovat půjčovny a získat vliv na biografy. Uvolněné kapacity a nové investice pak měly sloužit produkci německých filmů. Realizace celého plánu měla vypadat, jako kdyby měli v české kinematografii nadále vládnout Češi a Němci společně. Uskutečnění tohoto plánu získali okupanti nad protektorátní kinematografií fakticky veškerý dohled, do roku 1940 došlo k likvidaci všech výrobních firem a zůstaly jen dvě produkční společnosti – *Lucerna film* (Miloš Havel) a *Nationalfilm* (Karel Feix), půjčovny se organizačně sjednotily do monopolního podniku *Kosmos*. (112)

V létě 1942 se po řadě peripetií ustavila nová výrobní firma *Prag-Film*, vzniklá reorganizací společnosti *AB* na filiálku německého koncernu *UFA*. Spadala do kompetence říšského protektora a Goebbels chtěl na Barrandově rozšířit ateliery do filmového města evropského formátu. Nacisté, kterým *Prag-Film* patřil, proto začali do vybavení ateliéru investovat značné prostředky. *Prag-Film* fungoval jako akciová společnost, o níž rozhodovalo berlínské ministerstvo propagandy společně s Úřadem říšského protektora. Za české filmaře působil ve správní radě od poloviny roku 1942 také M. Havel. Byla to vynucená daň za to, co pro český protektorátní film v té době vykonal. (113)

Dohled nad divadly zajišťovala „pouze“ česká protektorátní cenzura. V roce 1941 bylo zavřeno divadlo *D 34* Emila F. Buriana. Asi nejsvízelnější situaci zažili čeští divadelníci 22. června 1942, kdy se v Národním divadle shromáždilo na 1 800 nakomandovaných umělců pod heslem *Slib českých divadelníků říši*. „*Pořadatelé odškrtovali u vchodu jméno po jménu. Eventuelní neúčast by byla kvalifikována jako schvalování atentátu na Heydricha... Druhý*

den přinesly noviny palcové titulky a detailní fotografie těch, na jejich zkompromitování jim nejvíce záleželo.“, vzpomíná herečka Vlasta Fabiánová. (114)

Nejkrutější rány české kultuře pak nacisté zasadili zavražděním řady umělců, kteří zahynuli z rukou katů nebo byli umučeni v koncentračních táborech Vladislav Vančura, Karel Poláček, Karel Hašler, Josef Čapek, Anna Letenská.....

4.4. V oblasti soukromého práva

Zásahy do vlastnického práva, smluvní svobody, dědického práva, rasové aspekty v právu rodinném, pracovním

Institut ochrany vlastnického práva byl zcela negován v případě židovského majetku, který byl arizován a přecházel v naprosté většině pod německou kontrolu. Základem pro zabavení židovského majetku bez náhrady bylo nařízení říšského protektora z 21. června 1939 *o židovském majetku*, které vytvořilo „právní základnu“ pro „převod majetku, který je v židovském držení.“ V „případě společného zájmu“ mohlo nařízení postihnout i nežidovský majetek. Nařízení říšského protektora mělo zpětnou účinnost od 17. března 1939. Smlouvy uzavřené bez povolení se prohlašují za neúčinné, přičemž smluvní strany mohly být potrestány až desetiletým vězením. Trestáno mělo být obcházení a pokusy o obcházení nařízení. Osobám pověřeným vedením pozemkových knih, obchodních rejstříků a jiných veřejných rejstříků ukládalo nařízení zvýšenou odpovědnost. Zápisy o převodu židovského majetku mohli provést jen tehdy, jestliže návrhovatelem bylo doloženo potřebné písemné povolení příslušného úřadu. Nedbání těchto pokynů se mělo přísně disciplinárně trestat. (115)

S ochranou vlastnického práva se nepočítalo ani v případě zabírání zemědělské půdy a obytných a hospodářských stavení českým obyvatelům na Benešovsku, Neveklovsku a Sedlčansku v letech 1942 až 1944, odkud bylo nuceně vysídleno tisíce rodin. Zkonfiskováno bylo i na 90 tisíc ha půdy vlastenecké šlechty. Neblahou úlohu zde sehrál Pozemkový úřad ovládaný Němci, který tuto kořist administrativně zúřadoval.

Smluvní volnost soukromoprávních subjektů byla omezena i v dalších oblastech. Vládní nařízení č.206/1939 Sb. *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy* z 18. září.

(116) (systém nucených odvodů v zemědělství) zakazuje pod trestními sankcemi smluvní ujednání, která by byla v rozporu s nařízením a právní jednání, která nastala před účinností tohoto nařízení a které se mu přičí, sankcionuje neúčinností.

Pokud by došlo k ujednáním v rozporu s nařízením po nabytí jeho účinnosti, čekala účastníky jako pachatele přestupku pokuta až do výše 1 mil. K nebo vězení do jednoho roku, tím však nebylo dotčeno případné stíhání za trestný čin s mnohaletým vězením. Kromě toho nařízení umožňovalo, aby věci, jimiž byl trestní čin spáchán, které jím byly získány, nebo které jsou ke spáchání trestného činu zřejmě určeny, jakož i neoprávněně získaný výdělek, propadly státu, a to i když pachatel nemohl být stíhán nebo odsouzen.

Omezena byla smluvní volnost i ohledně nájmu a pronájmů bytů, kterých bylo nedostatek zejména ve městech. Uvolněné byty, zvláště po židech, byly obsazovány Němci.

Podle nařízení říšského protektora ze dne 10.října 1940 (117) mohly být byty a obytné místnosti pronajaté židům při zrušení nájemní smlouvy pronajaty jen se svolením Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze. Nájemní smlouvy uzavřené v rozporu s tímto ustanovením byly neúčinné. Následovala výzva „neoprávněnému nájemci“ k vyklizení a pokud nebyla dodržena následovalo vyklizení. Na základě těchto restrikcí docházelo k sestěhovávání i několika židovských rodin do malých, nevyhovujících bytů. K takto uvolněným bytům pak přibyly i byty po židech, kteří odešli do transportů a skončili v Terezíně a ve vyhlazovacích táborech. (118)

Vystěhovávání židů z bytů si vyžádalo další úpravu, která omezovala volnost vlastníků nakládat se svým majetkem. Vyhláškou uveřejněnou v deníku Der Neue Tag č. 47 z 2. listopadu 1941 se židům bez výjimky zakazovalo vzdát se jakýchkoliv majetkových hodnot jako předmětů bytového zařízení nebo domácnosti, práv a pohledávek apod., pokud k tomu nebyl dán úřední souhlas. V případě přestoupení tohoto zákazu hrozilo „jak viníku, tak přechovávači uvedených hodnot nejostřejší státně policejní opatření.“(119)

Židům se zejména zakazovalo prodat, darovat a zastavit bytová zařízení nebo předměty domácnosti, dát je jiným osobám do úschovy nebo podobně jimi disponovat. Židovská náboženská obec v Praze dostala v říjnu 1941 příkaz zřídit zvláštní oddělení. Treuhandstelle, jehož úkolem bylo podchytit a vyklízet opuštěné židovské byty v Praze a okolí.(120)

Jak konkrétně tento proces probíhal, vyplývá ze zprávy o činnosti Treuhandstelle z roku 1942 : „Každá osoba, která byla zařazena do transportu, dostala své běžné číslo. Po nástupu na shromaždiště předala klíče od svého bytu expozituře Židovské náboženské obce. Klíče byly označeny stejným číslem, jako bylo číslo osoby, která je odevzdala. Všechny klíče byly předány Treuhandstelle a uspořádány ve svazcích dle transportů v jednotně předepsaných sáčkích, na kterých bylo uvedeno jméno, označení transportu, transportní číslo dotyčného, dále údaj o tom, zda se jednalo o nájemníka či podnájemníka. U transportu o 1 000 osobách bylo získáno průměrně 350 klíčů. Klíče zůstávaly v oddělení klíčů až do vyklizení bytu a poté předány Ústředně pro židovské vystěhovalectví. Klíče byly evidovány v knize, která sloužila ke kontrole jejich pohybu. Při vyklizení kromě bytu skupina pověřenců prohlížela i půdu a sklepy a zjišťovala, zda vystěhovaný zanechal uhlí, dřevo či brambory. Bytové zařízení bylo ohodnoceno odhadcem a poté prodáváno buď přímo v bytech, nebo ze skladů.“(121)

Omezení nakládání s byty a smluvní volnosti jejich najímání a pronajímání obsahovalo i vládní nařízení č.103/1943 Sb. o opatřeních, jimiž se usměrňuje bytový trh z 20.dubna(122) Kvůli nedostatku bytů mj. zakazovalo spojovat samostatný byt nebo jeho část s jiným bytem nebo s jinými místnostmi; užívat bytu nebo jeho části k jiným účelům než k bydlení; mít v téže obci dva nebo více bytů. V určitých zákonem vyjmenovaných případech (užívání dvou bytů, dlouhodobé neužívání bytu apod.) mohl okresní úřad prohlásit nájemní nebo jiné právo na užívání bytu za zaniklé a rovněž v případě, že byl nájemník nebo jiný uživatel odsouzen řádným nebo mimořádným soudem pro činnost nepřátelskou říši nebo pro porušení předpisů o válečném hospodářství k smrti nebo k trestu káznice delšímu dvou let. Do takto uvolněných bytů měly okresní úřad nebo obec příkazovací právo určit do volných bytů nájemníky. Majitelé domů kromě toho museli hlásit úřadům, zda a kolik bytů je volných. Nájemní nebo jiné smlouvy o užívání, sjednané proti příkazovacímu právu byly právně neúčinné. Obec mohla kdykoli nařídit vyklizení bytů, jež byly proti zákazu pronajaty nebo jinak dány v užívání.

Hluboký zásah do soukromoprávních vztahů v oblasti pracovního práva představovala zejména nařízení zakotvující všeobecnou pracovní povinnost, vládní nařízení č.190/1939 Sb. z 25.července (123) a o přikázání práce podle vládního nařízení č.46/1941 Sb., jímž se činí některá opatření o řízení práce z 23.ledna(124) mohli být k provedení neodkladných prací mimořádně státně

politické nebo hospodářské důležitosti „příkázání“ práce schopní obyvatelé protektorátu ve věku od 18 do 50 let, přičemž tato věková hranice byla zrušena vládním nařízením č.154/1942 Sb. z 4.května. (125)

Podle vládního nařízení č.323/1939 Sb., *jímž se obmezuje zrušování pracovních poměrů a přijímání pracovních sil* (126) mohlo ministerstvo sociální a zdravotní správy v dohodě se zúčastněným ministerstvem vyhláškou v Úředním listě stanovit, že pracovní (učňovský) poměr lze sjednat a vypovědět jen se souhlasem úřadu práce. Opatření mohlo být učiněno buď všeobecně pro určité obvody nebo hospodářská odvětví nebo pro určité kategorie zaměstnanců anebo pro jednotlivé závody. Za závody podle tohoto nařízení se pokládaly soukromé a veřejné podniky, jakož i úřady všeho druhu.

Jednání nebo opominutí, jakož i pokus jednání proti předpisům tohoto nařízení nebo nařízení je provádějících, trestaly okresní úřady pokutou do 50.000 K nebo vězením do šesti měsíců. Tyto tresty mohly být uloženy současně. Byla-li zaměstnavatelem právnická osoba trest mohl být uložen všem členům statutárního orgánu, ledaže by prokázali, že porušení předpisu nezavinili.

Samostatnou kapitolou pak byla úprava pracovněprávních vztahů zaměstnanců židovského původu. Zvláštní úprava zaměstnávání židů soukromými zaměstnavateli byla stanovena vládním nařízením č. 58/1942 Sb., *jímž se činí některá opatření pro včleňování do práce* (127) Na jeho základě byl povinen každý, kdo chtěl zaměstnávat žida, opatřit schválení úřadu práce. Schválení bylo třeba také k zaměstnávání, úplatnému nebo bezplatnému, židovských rodinných příslušníků zaměstnávaných židy. O žádosti rozhodoval úřad práce, rozhodnutí se doručovalo pouze zaměstnavateli. Řádná výpovědní lhůta pro židovské zaměstnance byla stanovena nejvýše na dva týdny a pro zaměstnance ve vyšších službách na konec kalendářního měsíce.

Nelze nezmínit ani zákaz zaměstnávat árijské ženy do věku 45 let v židovských domácnostech, který mj. zakotvilo vládní nařízení č. 85/1942 Sb. *kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března(128) Nařízením v § 6 zakazovalo zaměstnávání protektorátních příslušnic mladších 45 let, kterou nejsou židovky nebo židovské míšenky (zde se tedy nerozlišoval stupeň míšenců), v domácnosti, ve které je dospělý židovský muž přednostou domácnosti nebo přísluší k domáckému společenství. Nařízením současně umožňovalo, aby protektorátní příslušnice, která je v den vyhlášení nařízení již v židovské domácnosti zaměstnána, mohla zůstat, jestliže dovrší 35. rok věku do dne, kdy

ustanovení tohoto paragrafu nabudou účinnosti. Ustanovení § 6 neplatila pro domácnost cizích státních příslušníků, kteří se v protektorátu zdržovali jen přechodně.

Pracovně právní vztahy v protektorátu byly podrobeny tvrdé reglementaci, která v době totálního nasazení přešla do zločinného organizování otrockých prací celých ročníků mladých lidí v Německu a jinde v Evropě. O jejich soukromoprávním charakteru již nemohlo být ani řeči.

Jestliže výše uvedené zásahy do soukromoprávní sféry byly motivovány zejména kořistnictvím a zotročením pracovní síly pro vojenskou mašinerii nacistů, v případě rodinného práva a reglementace sňatků byl dán plně průchod scestným rasistickým teoriím norimberských zákonů. Okrajově se promítly i do uzavírání smíšených sňatků Čechů s Němci, ke kterému se vyžadovalo zvláštní svolení oberlandrátu. Žadatelé se museli podrobit rasovému vyšetření a pokud byl výsledek nejednoznačný, rozhodly úřady z hlediska „přínosu“ pro němectví. (129)

Rasistická hlediska se plně aplikovala na židovské obyvatelstvo. Výše uvedené vládní nařízení č.85/1942 Sb. v § 2 zakazovalo uzavřít manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči (tzv. míšenec 1.stupně). Sňatek židovského míšence 1.stupně s židovským míšencem 1.stupně, nebo s protektorátním příslušníkem, který nebyl žid, mohl povolit ministr vnitra. (viz výše – Rasistické zákonodárství)

Manželství uzavřené proti výše uvedeným zákazům bylo neplatné, a to i tehdy, uzavřelo-li se v cizině, aby se toto nařízení obešlo. Neplatnost nastala z úřední povinnosti. Snoubenci byli povinni prohlásit písemně před sňatkovým úřadem, že tu není překážek manželství podle říšských právních předpisů nebo podle § 2 tohoto nařízení a po případě na jeho vyzvání to prokázat. Pokud tu překážka byla, nesměl sňatkový úřad k manželství přivolit. (§ 3) Nařízení nerespektovalo ani nejintimnější stránky lidského života a v § 5 zakazovalo mimomanželský pohlavní styk mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec 2. stupně.

Porušení zákazu uzavřít manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči, bylo v § 8 kvalifikováno, jako zločin s trestem od 1 roku do 15 let.

Árijský muž, který porušil zákaz mimomanželského pohlavního styku s židovkou nebo míšenkou 1.stupně mohl být potrestán pro přečin tuhým vězením

do 5 let nebo pro zločin žalářem od 1 roku do 15 let, podle okolností, za kterých byl trestný čin spáchán. Zúčastněná žena ale byla beztrestná a nemohla být potrestána ani pro účastenství nebo nadřezování, ani pro zatajování nebo křivou nepřisežnou výpověď před soudem nebo před správním úřadem.

Ušetřeno nezůstalo ani dědické právo, když shora uvedené vládní nařízení v § 4 jako sankci za porušení zákazu uzavřít sňatek umožňovalo, aby zůstavitel, který je protektorátní příslušník a není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči, vydědil potomka, který je protektorátní příslušník a není žid nebo židovský míšenec se dvěma úplně židovskými prarodiči, jestliže tento uzavřel manželství v rozporu s nařízením. Po smrti žida propadl jeho majek říši. Osoba zbavena protektorátní příslušnosti nemohla nic zdědit od příslušníka protektorátu nebo německého státního příslušníka, to se vztahovalo i na manžela a děti této osoby. Obdobná restrikce se vztahovala i na darování.(130).

4.5.V oblasti trestního práva, soudnictví a bezpečnostních složek

4.5.1. Trestní právo v protektorátu jako zastrašující instrument k udržení okupační moci

Aplikace německého trestního práva

Vskutku smrtícím nástrojem perzekuční politiky nacistů v protektorátu se stala aplikace německého trestního práva na české obyvatelstvo, založená zejména na principu absolutní priority zájmů národního společenství (*Volksgemeinschaft*), který spočíval v posuzování všech pro rozhodnutí relevantních otázek ve vztahu k těmto zájmům a k přijetí takového rozhodnutí, které z hlediska těchto zájmů optimální. Základem pro výklad (*Auslegung*) nejen zákonů, ale všech právních pramenů, mělo být nacionálně socialistické právní nazírání, tak, jak nachází svůj výraz zejména v programu NSDAP a ve vyjádření vůdce. (131)

V souladu s tím se měl soudce při rozhodování řídit nejen zněním právního předpisu, korigovaný případně běžnými interpretačními metodami. Vedle něho ale také tzv. národním cítěním (*Volksempfinden*), které mu umožňovalo rozhodnout i proti v něm obsaženým ustanovením, bylo-li to v německém národním zájmu. Přednost tak nemělo znění zákona, ale výsledek, k němuž se dospělo srovnáním řešeného případu se základní maximou německého práva, tj. s pojmem spravedlnosti ve smyslu nacionálněsocialistického světového názoru.

V případě, že to bude nutné k uskutečnění v lidu panujícího právního citu, byl dokonce povinen volně, bez analogií, nalézat právo a doplnit tak mezery

v zákoně (*gesetzliche Wertungslücken*), (132) k čemuž v protektorátu nemuselo docházet příliš často, protože spleť různých právních předpisů obsahovala i dostatečné množství značně širokých „generálních klauzulí“ nebo – kdyby ani toto nestačilo – i zmocnění pro postup bez ohledu na platné právo.

Tyto přístupy, jak píše P.Maršálek, našly i teoretické odůvodnění v nauce o dvojím právu – nedokonalém pozitivním a jeho dokonalém a úplném předobrazu právu vrozeném, se pak v aplikační praxi odrazily zejména v tom, že byla dána přednost na jedné straně „správnosti“ práva před „právní jistotou“ (*Rechtsrichtigkeit vor Rechtssicherheit*) a jeho „vývoji“ před „stálostí“ (*Rechtsfortbildung vor Rechtsbeständigkeit*). Právě na tomto dualistickém stanovisku se zakládalo zásadní odmítnutí analogie, neboť její použití při zaplňování mezer platného práva by vlastně znamenalo zbytečnou okliku. (133),

Za tohoto stavu právní statky jednotlivce nikdy nemohou mít rozhodující význam, neboť jediné na čem opravdu záleží, je realizace politických cílů nacistů prezentovaných světu jejich propagandou jako německý národní zájem.(134) Ve jménu tohoto národního zájmu pak byla v německém trestním právu popřena zásada „nullum crimen, nulla poena sine lege“, rovnosti před zákonem, přiměřenosti trestu, naopak povinností bylo soudit „dle zdravého národního citění“ a odsoudit i ty činy neobsažené v trestních normách. „*Justice by měla být tankovou jednotkou spravedlnosti. A já jsem politickým vojákem svého Vůdce Adolfa Hitlera...*“, prohlásil dr. Roland Freisler v době, kdy už byl obávaným prezidentem Volksgerichtshofu. (135)

Závěry nacistické právovědy, důkladně prověřené v předchozích několika letech na území staré říše, se v protektorátu aplikovaly ve všech oblastech, které si Němci vyhradili svému vlastnímu rozhodování, zvláště pak při postihování třeba jen domnělých nepřátel svého panství. Právě zde byly dopady činnosti nacistických orgánů nejtvrdší.

Příslušnost německého soudnictví proti protektorátnímu byla výlučná. V pochybnostech platilo, že rozhoduje vždy soud německý. Pokud se německý orgán, ať už soud či policejní sbor nějaké záležitosti ujal, protektorátní soud ji musel vždy postoupit. Nadto měl ještě říšský protektor právo nařídít, aby jakákoliv věc, i bez právního podkladu, byla protektorátnímu soudu odňata; dokonce věc rozhodnutá mohla být protektorem zrušena a věc postoupena německému soudu k novému rozhodnutí. (136)

„To, že Češi jsou vlastně říšskými občany, stejně jako třeba Němci nebo Rakušané, jsme se dozvěděli až ve vězení a tím to pak bylo pro nás, Čechy, před soudem horší....“, vzpomíná v knize S. Motla Svědek z cely smrti (str.126) bývalý vězeň B. Bartoníček na to, jak prvně četl svou obžalobu a z ní se ke svému údivu dozvěděl, že je – říšským občanem.

Soudy

Postavení německé protektorátní justice v rámci systému okupační moci bylo zčásti obdobné jako u bezpečnostních složek. Rovněž její práci rozhodujícím způsobem ovlivňovala berlínská centrála, avšak její nezávislost na úřadu říšského protektora nedosahovala takových rozměrů.

Pod tlakem války docházelo k zjednodušování soudního řízení (137) před řádnými německými soudy směřujících k vypuštění „zbytečných ustanovení“ a urychlení jednání. Ze soudního přelíčení bylo odstraněno zahajovací usnesení, nemusel při něm být přítomen státní zástupce ani zapisovatel. Mohlo být upuštěno od výslechu svědků a znalců, opravné prostředky se povolovaly jen výjimečně apod.(138) Řízení před tzv. řádnými německými soudy se tak již nijak podstatně nelišilo od toho, čím se vyznačovalo jednání zvláštních a stanných soudů. Ale i to bylo z německé strany považováno „pro české buřiče a rebely“ za zbytečný luxus, neboť na ně přece „stačí popravčí četa“ a vůbec „není moudré dělat z nich soudními rozsudky mučedníky“. (139) Navíc pro Němce žádoucí rozhodování jak v oblasti správy, tak justice zajišťoval otevřený nátlak na autonomní orgány, četné personální změny v čele těchto institucí nebo v případě nutnosti i zatýkání nepohodlných osob. V důsledku toho se postupně smazával rozdíl v tom, které právo bylo aplikováno, zda autonomní nebo říšské, neboť vše muselo být podřízeno požadavkům vedení totální války.

Základem pro německé soudnictví v protektorátu se stala tři nařízení říšského ministra spravedlnosti ze 14.dubna 1939 (140), kterými byla vybudována trojstupňová soustava řádných německých soudů. Tuto soustavu tvořily: německý vrchní zemský soud umístěný v Praze (*Deutsches Oberlandesgericht*), německé zemské soudy se sídlem v Praze a v Brně (*Deutsche Landesgerichte*) a síť německých úředních soudů (*Deutsche Amtsgerichte*).

Nařízení zavedla zásadu, že německým soudům podléhali němečtí státní příslušníci a ostatní osoby soudům protektorátním. Z tohoto pravidla byla

stanovena výjimka pro oblast trestního práva. Osoby neněmecké státní příslušnosti podléhaly německým soudům v protektorátu, jednalo-li se především o případy, kde bylo třeba chránit „zájmy“ říše a jejích občanů.

Soudcem u německého soudu mohl být jen Němec, obhájcem, a to i Čechů, musel být taktéž Němec. Jednání a protokoly byly psány v německé řeči. Od roku 1944 bylo německým státním zastupitelstvím zakázáno vydávat písemné rozsudky odsouzeným. Pouze obhájci směl být rozsudek vydán, ale jen po řádném odůvodnění (např. jednalo-li se o obnovu řízení), ale i pak musel rozsudek zůstat tajný, stejně jako hlavní líčení v politických věcech, jeho konání nesměli být přítomni ani nejbližší příbuzní. (141)

V dalším vývoji německé justiční soustavy v protektorátu docházelo hlavně k úpravám obvodů a sídel jednotlivých soudů, (142) dále k některým kompetenčním přesunům a vedle toho také k postupnému rozšiřování jejich působnosti ve vztahu k českému obyvatelstvu a jeho podřizování stále novým nacistickým předpisů.

K „řádným“ německým soudům přibýly v krátké době další. Od května 1939 v protektorátu pracovaly dva soudy branné moci (143) a v únoru 1940 byly zavedeny ještě zvláštní soudy (*Sondergerichte*)(144) které zastupovaly říšskoněmecké mimořádné trestní soudnictví a postupně vytlačovaly ostatní druhy a stupně německého justičního aparátu.(145) Tyto zvláštní soudy se poprvé uplatnily v okupovaném Polsku, ale později i ve vlastní říši, včetně protektorátu, kde jich bylo zřízeno pět, kromě Prahy i v Chebu, Opavě, Litoměřicích a v Brně. Zvláštní soudy soudily závažné trestné činy proti okupačním pořádkům a postupně vytlačovaly ostatní druhy a stupně německého justičního aparátu.

Pro potřeby Zvláštního soudu při německém Zemském soudu v Praze vybudovali později nacisté ve věznici v Praze na Pankráci samostatné soudní oddělení a počátkem roku 1943 zde zřídili i věznici vyšetřovací vazby (*Untersuchungshaftanstalt*).

Zatímco v roce 1941 senáty Zvláštního soudu řešily zhruba sto případů, o rok později už 1800 a v roce 1943 2400 případů. S přibývajícím agendou rostl i počet senátů Zvláštního soudu, které byly tříčlenné. V roce 1944 jich působilo jen v Praze šest, z nichž čtyři stálé. Zbývající dva mimořádné, rozhodovaly v takzvaném zrychleném řízení (*Schnellverfahren*), kdy jeden den byli čeští vlastenci zatčeni, druhý den odsouzeni a do 24 hodin popraveni (*Schnellgericht*). Rozsudky byly konečné a okamžitě vykonatelné. V ostatních případech byli odsouzení

většinou odváženi do soudní věznice v Drážďanech, kde byli do tří měsíců popravováni. Od druhé poloviny 1943 začala také fungovat tzv. výjezdní zasedání zvláštních soudů, které ve zkrácené proceduře odsuzovaly přímo na místě činu. Aby byl znásoben odstrašující účinek, konaly se popravky často veřejně. K vynesení trest smrti stačilo i pouhé konstatování, že „obžalovaný svým jednáním projevuje protiněmecké smýšlení a poškozuje blaho německého národa“. (146)

V roce 1941 začal v Praze fungovat soud SS a policie pro Čechy a Moravu pro utajené bezpečnostních záležitostí, kdy nebylo žádoucí, aby se jí zabývaly jiné soudy. (147)

Na příslušníky protektorátu se vztahovala i působnost Říšského soudu (*Reichsgericht*) a Lidového soudního dvoru (*Volksgerechtshof*) v Lipsku(148), který byl příslušný pro zločiny špionáže, vlastizrady a velezrady. Později, pro jeho přetíženost, vypomáhaly s projednáváním případů z Čech Vrchní soudy v Drážďanech a Litoměřicích a obdobný soud ve Vratislavi řešil případy z Moravy.

První Češi se dostali před Lidový soudní dvůr v roce 1940. Zpočátku šlo o méně závažné případy např. výroby a rozšiřování protinacistických letáků a tresty byly – oproti tomu, co mělo přijít o rok až dva později – relativně mírné. (149) Proti tomu, aby Lidový soudní dvůr ve větší míře soudil i příslušníky protektorátu, byl dlouho přímo Hitler, který se obával, aby se z odsouzených Čechů nestali mučedníci. Soudy se měly odehrávat až po uzavření míru, „v hluku vítězných slavností“, nyní „proti českým rebelům bohatě stačí popravčí komando“. Změna nastala až s příchodem R.Heydricha do Prahy na podzim 1941 a procesem s předsedou protektorátní vlády Aloisem Eliášem. (150)

Určitým „privilegiem“ řízení před Lidovým soudním dvorem bylo řízení o milosti, které i bez žádosti odsouzeného následovalo po rozsudku a mělo dávat zdání o právním státu hitlerovského Německa. Postupovalo se podle směrnic vydaných přímo Adolfem Hitlerem 1. února 1935(151). Říšský ministr spravedlnosti zasílal prezidiální (říšské) kanceláři každý měsíc seznam osob, které Lidový soudní dvůr odsoudil k smrti. Pak se čekalo na konečné rozhodnutí o milosti, která byla zcela výjimečná. V době těžkých náletů na Berlín, byl tento proces zjednodušen a o milosti rozhodoval pouze říšský ministr spravedlnosti Otto Thierack, u případů „nesporných trestů smrti“ se vykonání rozsudků nařizovalo okamžitě.

Během „Krvavých nocí“ , jak je označováno období 7.8. a 9.září 1943 bylo ve věznici Plötzensee u Berlína popraveno na 360 lidí mezi nimi na 140 Čechů. Němci měli obavy, aby po bombardování spojenců vězňové neutekli a tak dal říšský ministr spravedlnosti rozkaz k jejich hromadné popravě. Rozhodování o milosti bylo proto zkráceno z několika měsíců na pouhých několik hodin. Každých třicet minut přiváděli katovi pomocníci pod oprátku osmičlennou skupinu vězňů. Vedle sebe umírali příslušníci vojenského odboje, komunisté, sokolové, národní socialisté... Muži v nejlepších letech, otcové rodin, intelektuálové i dělníci, mezi nimi často i talentovaní tvůrci, kteří mohli zanechat výrazné stopy v naší, ale i světové kultuře. Byl mezi nimi i autor „Reportáže psané na oprátce“ Julius Fučík.

Asi dvě stě československých odbojářů bylo v letech 1940 až 1945 popraveno v sekýrárně ve věznici v Brandenburgu.

„Náklady trestního řízení, uplatňované na odsouzeném, respektive na jeho rodině, provádělo Vrchní říšské státní zastupitelství. Na některé úkony byl stanoven pevný poplatek, například za uložený trest smrti tři sta říšských marek, náklady za vazbu činily 1,50 říšské marky za jeden den a dále náklady za obhajobu a poštovné. Zatímco v protektorátu byla těla popravených zpopelňována či ukládána do hromadných hrobů, v říši putovala do anatomických ústavů. Velký zájem o ně měla nejprestižnější vědecká pracoviště po celém Německu, univerzity v Jeně, Kolíně nad Rýnem, Heidelbergu, Göttingenu a jinde. Ve většině případů šlo totiž o těla mladých a zdravých lidí. (152)

Stanné právo

V letech 1941 – 1942 vyvíjely v protektorátu činnost i stanné soudy (*Standgericht*), zřizované *ad hoc* v souvislosti s vyhlášením stanného práva. Stanné právo bylo součástí civilního výjimečného stavu. Základní normou se zde stalo nařízení říšského protektora *o výjimečném civilním stavu* z 27. září 1941 (153) podle kterého mohl říšský protektor vyhlásit výjimečný stav nad celým protektorátem nebo nad jeho jednotlivými oblastmi.

V pojetí nacistů nebyl stanný soud soudní institucí v pravém slova smyslu, ale jednalo se v podstatě o orgán policejní, zřizovaný u vedoucích úřadoven gestapa v Praze a Brně. Předsedou, přísedícími a žalobcem byli jen příslušníci gestapa, SD a kriminální policie. Neexistovalo žádné řízení, nebylo prováděno dokazování, obžalovaný nebyl jednání ani přítomen a neměl právo na obhajobu.

Rozsudky byly oznamovány rozhlasem a tiskem a neprodleně vykonány. Výjimkou bylo zasedání stanného soudu dne 3. září 1942 ve veřejném monstrprocesu s představiteli pravoslavné církve, kteří se po atentátu na Heydricha podíleli na přechovávání parašutistů. Soud předsedal šéf řídicí úřadovny gestapa Geschke a ještě před jeho zahájením byli vybráni aktivističtí novináři, kteří se mohli zúčastnit soudu. Po několika hodinách byly vyneseny čtyři rozsudky smrti nad hlavními obžalovanými, které byly ve třech případech následující den vykonány na střelnici v Kobylisích, čtvrtý odsouzený by popraven o den později. (154)

První stanné právo bylo vyhlášeno s příchodem R. Heydricha, jako zastupujícího říšského protektora, od 28. září 1941 do 19. ledna 1942, a mělo postihovat „*jednání, která ruší nebo ohrožují veřejný pořádek a bezpečnost, hospodářský život nebo pracovní mír* (jsem spadala i stávka) , *nedovolené držení zbraně, traskavin a munice, tvoření skupin, srocení, shromáždění v uzavřených prostorách, pod širým nebem, na ulicích, náměstích...*“.(155) Takto široce koncipovaná skutková podstata umožňovala stanným soudům rozhodovat prakticky o čemkoliv a do 20. ledna 1942 nechaly popravit 489 osob.

Za druhého stanného práva v době Heydrichády, od 28. května do 3. července 1942, bylo zatčeno celkem 3 188 Čechů a 1 327 z nich odsouzeno k trestu smrti. I jen za schvalování atentátu byly podle principu kolektivní viny vyvražďovány celé rodiny.

Nacistické běsnění vyvrcholilo v noci z 9. na 10. června 1942 v obci Lidice, a kde nacisté zastřelili 173 zadržených mužů starších 15ti let, celkem 199, když dodatečně popravili ty , kteří v kritickou dobu nebyli v Lidicích a 16. června i celé rodiny Horákových a Stříbrných. 184 žen bylo převezeno do koncentračního tábora Ravensbrück, 7 do policejního vězení v Terezíně, 4 těhotné ženy do nemocnice v Praze, 88 dětí bylo převezeno do Lodže a 7 mladších jednoho roku do domova do Prahy, 3 děti byly předány k poněmčení do říše a jedna těžce nemocná žena byla ponechána v nemocnici na Kladně. (156)

Záhy po Lidicích následovaly Ležáky. Dne 24. června 1942 podnikly SS proti vesnici razii. Aniž by kohokoliv ze zadržených vyslýchali, večer téhož dne jim bel přečten rozsudek stanného soudu- trest smrti. Příští den nacisté nejprve zastřelily 18 žen a pak 15 ležáckých mužů, následující den byl popraven i mladý kameník Karle Tomek. Jedenáct dětí sdílelo osud dětí lidických a obec srovnali se zemí. (157)

V odvetu za Heydrichovu smrt odeslali Němci i transport 1 000 židů z Prahy přímo do vyhlazovacího tábora Majdanek. Válku z nich přežil jediný. V říjnu 1942 bylo v Mauthausenu zmasakrováno dalších 252 osob, včetně celých rodin, za to, že se přímo nebo nepřímo podílely na vražedném spiknutí. Pravoslavní kněží, kteří Gabčíka a Kubiše ukřývali, byli po veřejném procesu zastřeleni. (158)

Celková bilance „heydrichiády“ byla zdrcující a celkový odhad jejích obětí se pohybuje okolo pěti tisíc. Při bližším pohledu je patrné, že nacisté v průběhu perzekucí uskutečňovali také plány na konečné řešení české otázky. Terčem represí byli zvláště příslušníci inteligence, která ze všech sociálních vrstev protektorátní společnosti nejvíce usilovala o zachování národní integrity, bránila snahám okupantů germanizovat „český prostor“. Z popravených osob tvořila inteligence celou jednu pětinu, tedy podstatně více, než by odpovídalo jejímu početnímu zastoupení mezi obyvatelstvem.

Opatření německé bezpečnostní policie

K nejobávanější a nejúčinnějším represivním nástrojům nacistů patřily složky bezpečnostního a potlačovatelského aparátu, jehož organizační strukturu pro protektorát dotvářelo nařízení říšských orgánů ze 1.září 1939, (159) které mj. zmocnilo říšského protektora, popř. říšského vůdce SS a šéfa německé policie spolu s ním, činit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. Toto své zmocnění mohl dokonce i libovolně přenést. (160)

Základní a nejpočetnější složku bezpečnostní policie tvořilo gestapo (*Geheime Staatspolizei*). V Čechách byla zřízena řídicí služebna v Praze a na Moravě v Brně. Převzaly agendu dosavadních dvou operačních skupin, které přišly do protektorátu hned s okupačními vojsky. Řídicím služebnám podléhaly služebny venkovní, hraniční policejní komisariáty a stanice. V létě 1939 fungovaly služebny gestapa již v 17 městech Čech a Moravy většinou se jednalo o sídla oberlandrátů. V personálním složení platilo, že rozhodující pozice zaujímali policejní úředníci, kteří přišli z říše. Pracovní náplň jednotlivých oddělení a referátu zahrnovala sledování a perzekuci všech forem protinacistické odporu a v první řadě organizovaného ilegálního odbojového hnutí, ale gestapo se soustředovalo i na kontrolu zaměstnanců ve zbrojním průmyslu. Gestapo vystupovalo především jako exekutivní složka a potíralo vše, co mohlo škodit

zájmům říše v oblasti „pracovního nasazení“, snažilo se zabránit útokům přes hranice či poslechu zahraničního rozhlasu.

Důležitou složkou nacistického bezpečnostního aparátu byla i SD - bezpečnostní služba říšského vedoucího SS, která však neměla exekutivní pravomoc a svými pravidelnými zprávami o náladách obyvatelstva a jeho reakcích na hlavní události ve vývoji války ovlivňovala rozhodování o postupu nacistické okupační politiky. Součástí bezpečnostní policie bylo i kripo (kriminální policie) a uniformovaná policie, která podléhala veliteli pořádkové policie v protektorátu.

Gestapo, kriminální policie a SD podléhali veliteli bezpečnostní policie a SD při Úřadu říšského protektora, kterým se stal v létě 1939 SS-Oberführer genmjr. W. Stahlecker. Velitel Sipo a SD spolu s velitelem pořádkové policie byli bezprostředně podřízeni státními tajemníkovi Frankovi. Zároveň je řídily příslušné berlínské centrály. Dne 27. září 1939 byly reorganizovány a zcentralizovány v RSHA (Hlavní úřad pro bezpečnost říše), aby se dosáhlo maximální koordinace ve válečných podmínkách. Frank z titulu své funkce vyššího vedoucího SS a policie přímo odpovídal říšskému vůdci SS a šéfovi německé policie Himmlerovi a mohl bezpečnostním složkám cokoli přikazovat přímo bez ohledu na RSHA zvláště v mimořádných případech, podle vlastního rozhodnutí.⁽¹⁶¹⁾ SS a bezpečnostní policie řídily i tzv. *Ústřednu pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische Auswanderung)*, v Praze, jež původně sloužila k opatření všech dokladů a náležitostí při „vystěhovávání“ a kterou s působností od 31. července 1939 zřídil Neurath. ⁽¹⁶²⁾ V roce 1942 přejmenována na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě (*Zentralamt für die Regelung der judenfrage in Böhmen und Mähren*), organizovala zabavování židovského majetku a transporty do Terezína, kde řídila německou táborovou komandaturu.

Policejní orgány byly oficiálně zmocněny přijímat bezpečnostní opatření, mj. samy rozhodovaly o „ochranné vazbě“ (*Schutzhaft*) a odesílaly do koncentračních táborů osoby, které nikdy nebyly souzeny, nebo je soud zprostil viny, případně si již odpykaly „řádné“ tresty vězení. ⁽¹⁶³⁾ V rámci institutu zvláštního zacházení (*Sonderbehandlung*) byly nařizovány popravky bez soudu po souhlasu říšského vůdce SS a šéfa německé policie Himmlera. Ten byl udělován na návrh šéfa vedoucí úřadovny gestapa a po případném vyjádření říšského protektora, byl-li na příslušné věci politický zájem. Sonderbehandlung byl na

území protektorátu poprvé použit proti studentským předákům, kteří byli dne 17. listopadu 1939 bez soudu popraveni.

Nařizována byla i odvetná opatření (*Sühnemassnahmen*), kolektivně postihující více lidí při nemožnosti odhalit konkrétního viníka, přijímána „exemplárních opatření“ a vyhlášováno stanné právo. (164)

S tím, jak se blížila fronta, přestaly být gestapem předávány soudům jakékoliv spisy. V nutných případech byla pouze vyžádána ochranná vazba a v těch nejtěžších pak u velitele bezpečnostní policie v Praze poprava bez soudu. (165)

Vedle soudů a policie hrála mezi nástroji útlaku úlohu „třetího vzadu“, okupační armáda, která byla připravena kdykoliv represe bezpečnostního aparátu podpořit a případně realizovat.

Postupem války teroristický a charakter německé justice a brutalita okupačního policejně-bezpečnostního aparátu narůstala. Do té doby uplatňované postupy, jejichž cílem bylo především zastrašení civilního obyvatelstva, byly ještě zostřeny vlnou zjednodušování a formalizací zvláště v procesu trestání. Podle pokynu šéfa centrály gestapa, který byl vydán již v prosinci 1942, mělo být uvalení ochranné vazby jednotlivými úřadovkami centrále pouze oznamováno, aniž by bylo nutné jako dříve čekat na odpověď. (166) Významné bylo také to, že od září 1943 mohl schvalovat zvláštní zacházení na návrh šéfa řídicích úřadoven gestapa i Frank. (167) S tím, jak se přiblížila fronta přestaly být gestapem předávány soudům jakékoliv spisy. V nutných případech byla pouze vyžádána ochranná vazba a v těch nejtěžších pak u velitele bezpečnostní policie v Praze poprava bez soudu. (168)

Použití nejdrastičtějších metod však mělo teprve přijít, když na konci dubna r. 1945 převzal nařizovací moc nad zbytkem protektorátu velitel skupiny armád „*Mitte*“ generál F. Schörner. Ten už předtím přikazoval svým podřízeným provádění poprav, vypalování obcí apod. (169)

4.5.4. Pankrácká sekyrárna

Tragické osudy i hrdinství čs. vlastenců jsou nerozlučně spojeny i s pankráckou sekyrárnou.

Přestože v roce 1944 zaměstnávala nacistická justice jedenáct stálých katů, nestačilo to tempu, jakým posílala lidi na smrt, a to i přesto, že efektivita a hospodárnost poprav byla pozorně sledována a jednotliví popravčí i soutěžili

v rychlosti, jakou exekuce bude provedena. Jeden z katů např. prosadil, aby odsouzeným nebyly před popravou vázány ruce klasickými provazy, a nahradil je pouty. Zrychlil tak celý proces popravky o několik cenných sekund, který byl s německou důsledností upraven Směrnicí pro katy č. 82 z roku 1937, kterou vydalo říšské ministerstvo spravedlnosti (170). Podle čl. 4 se měl popravčí (*Scharfrichter*) chovat se v každém ohledu bezvadně a dostavit se k popravě v tmavém obleku (bez pokrývky hlavy). Jeho pomocníkům však musely vystačit gumové zástěry, rukavice a holinky, když se doslova brodili potoky krve.

Jelikož se deportace odsouzených německými soudy v protektorátu k výkonu trestu smrti do Drážďan a Berlína protahovaly a tím i prodražovaly, začali nacisté s popravami v pražské pankrácké věznici, kde bylo samostatné popravčí místo pro výkon trestu smrti stěm oficiálně zřízeno výnosem říšského ministra spravedlnosti dr. Georga Otto Thieracka ze dne 5. dubna 1943. (191)

Pankráckou sekyrárnu tvořila zasedací místnost, popravčí místnost a rakvárna. Všechny místnosti byly provedeny v kachlíčkovém obložení nemocničního stylu. Popravky gilotinou probíhaly výhradně v úterý a ve čtvrtek, přičemž vše probíhalo dle stejného řádu. V 8:30, po snídani, přijel na oddělení smrti II/A státní zástupce a přečetl dozorcům jména odsouzených, kteří měli být tohoto dne popraveni, a po jejich předvedení jim přednesl opakovanou formuli: *„Jménem Vůdce a říšského protektora se vaše žádost o milost zamítá a zároveň vám oznamuje, že rozsudek bude vykonán dnes po 16. hodině.“* Odsouzení byli poté odvedeni do přípravné cely, kde ještě směli napsat svůj poslední dopis, ačkoli již měli vpředu spoutané ruce. Poté byli odsouzení ve spodním prádle, s rukama spoutanýma za zády, ženy s vlasy nad krkem vyčesanými či ostříhanými, předváděni do zasedací místnosti před pětičlennou komisi, ve které zasedali státní návladní nacistické justice, funkcionář NSDAP, velitel pankrácké vyšetřovací věznice gestapa, zapisovatel a lékař. Po předvedení byla státním zástupcem provedena osobní identifikace a oznámení o vykonání rozsudku. Poté se dostavil kat, který jej se dvěma pomocníky odvedl do popravčí místnosti, která byla oddělena pouze černým závěsem. Poprava trvala 1–2 minuty, za den takto bylo popraveno 5–6 lidí, ale i více, 4. srpna 1944 dokonce 29 lidí. Mimo popravených gilotinou však existoval neznámý počet osob popravených oběšením na ocelové traverze s osmi háky, zavěšené na stropu vedle gilotiny. Zde se údajně popravovalo mimo dny určené k provozu gilotiny a popravky vedli příslušníci SS. Předpokládá se, že na traverze byli popravováni vojenští zběhové a věznění Židé.

V rakvárně byla těla popravených hvězdicovitě pokládána na betonovou podlahu kolem kanálku ve středu místnosti, kde jsou dodnes patrné stopy krve. Poté byla těla uložena do rakví z nehoblovaných prken a okolo 17. hodiny nákladním vozem odvezena do strašnického krematoria, kde byla pod dohledem příslušníků gestapa zpopelněna a popel byl vysypán do jam u krematoria.

V noci z 30. dubna na 1. května 1945 nacisté kovovou část popraviště demontovali a k zakrytí svých zločinů svrhli ocelový nůž a další součásti gilotiny do Vltavy. Po několika týdnech však byly objeveny a vyzvednuty z řeky těsně pod Karlovým mostem, popraviště znovu postaveno na původním místě a dnes tvoří jednu z hlavních součástí Muzea pankrácké sekyrárny, (192) připomínající oběti více než 300 tisíc čs. vlastenců, kteří v době nacistické krutovlády zahynuli.

Závěr

V nejširším slova smyslu právními formami perzekuce čs. občanů v době Protektorátu Čechy a Morava rozumíme právní normy, jejich obsah a formu, proceduru a okolnosti jejich vzniku, jakož i výklad a aplikaci těchto norem, které v historicky krátkém období vedly ke zlikvidování prvorepublikové zákonnosti, demokratických zásad práva, ke germanizaci a začlenění českomoravského prostoru do říše, podrobení společnosti válečnému, direktivně řízenému hospodářství a zavedení odpuzujících rasových principů do života lidí. V užším slova smyslu se jedná o předpisy otevřeně persekučního a rasového charakteru v oblastech tehdejšího soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného, jejichž používání v přechodném období bezprostředně po osvobození země od nacistické nadvlády zcela a bez výjimky vyloučil Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení čs. právního pořádku. (1)

Zpočátku se vůle okupantů promítala do právních norem dvojkolejným způsobem, jednak přímo, tj. do předpisů vydávaných pro protektorát říšskými orgány, protektorem respektive německým státním ministrem, oberlandráty a různými zvláštními říšskými úřady působícími v protektorátu, zejména v oblasti nuceného nasazení pracovních sil, jednak nepřímo, tj. zprostředkovaně, skrz novotvorbu tzv. autonomních orgánů zejména nařízení protektorátní vlády.

S postupující germanizací a personálním pronikáním Němců nejen na jednotlivá protektorátní ministerstva, ale i do nižších sfér autonomní správy, se vůle okupantů začala přímo promítat i do tzv. autonomní normotvorby. Vládní a správní reforma navržená Heydrichem podle zásady „více vládnout a vést a méně spravovat“, znamenala oslabení protektorátní vlády jako celku a přenesení její nařizovací pravomoci na jednotlivé ministry. Normotvorná a nařizovací činnost „autonomních orgánů veřejné správy“ probíhala s formálním dovětkem „správa z říšského příkazu“ (im Auftrage des Reichs). Kontrola autonomních protektorátních orgánů „zvenčí“ se stala zbytečnou, neboť nacisté své záměry již realizovaly svými lidmi „zevnitř“. Tím fakticky skončil administrativní dualismus v protektorátu. Velký podíl na nacistickém ovládnutí autonomních orgánů „zevnitř“ měli jako znalci místních poměrů protektorátní Němci zejména ze

Sudet, kteří nezdávka okupanty podněcovali k radikálnějšímu postupu vůči českému obyvatelstvu.

Ani obrovské množství právních norem, ani zreformovaná veřejná správa by samy o sobě nedokázaly v tak krátké době proměnit protektorát v týlové zázemí a zbrojní dílnu pro Hitlerovy dobovačné plány, nebýt všude přítomné hrozby represe a jejího promyšleného dávkování. Šlo o různé podoby jedné politiky podle návodu R.Heydricha: krátké „destruktivní“, která měla být následována „konstruktivním“ údobím, neboť „po nezbytném přísném zatýkání je snazší být spravedlivý a lidský“. „Postupy nacistů zahrnující širokou škálu metod od propagačního působení až po užití čistého násilí, byly pragmatickou a mistrně zvládnutou směsicí aplikace mocenských přístupů, manévrování a taktizování, využívanou k jedinému účelu: k postupnému zničení politické, hospodářské a kulturní svébytnosti českého národa.“ (2)

Důvodem k represí nebyly zdaleka jen hrdelní zločiny v podobě odbojové činnosti, sabotáže, špionáže, velezrady, zemězrady, porušení rasových zákonů a za stanného práva prakticky čehokoliv, ale i prohřešky proti bezpočtu povinností vyplývajících z veřejnoprávních předpisů v oblasti vyživovací, zásobovací a cenové, jakož i při zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky, které byly ve správním trestání sankcionovány pokutami, uvězněním či umístěním do výchovného pracovního tábora, pokud si ovšem nacistické represivní složky tento přečin nevyhradily k vlastnímu projednání, což věstilo jen to nejhorší.

Zvláště krutě postupovali nacisté vůči židům, kteří za sebemenší přestupek mohli být posláni do vyhlazovacích koncentračních táborů.

I když ke konečnému řešení české otázky mělo podle Hitlerových představ dojít až po skončení dobovačné války „v hluku vítězných slavností“, přípravy na její rozuzlení v tichosti pokračovaly prakticky po celou dobu existence protektorátu. Vedle utajených antropologických měření českého obyvatelstva, nastavení rasových kritérií pro výběr studentů do říše, se zejména jednalo o zcela nepokrytou germanizaci protektorátu, tj. prosazování německého jazyka na všech úrovních života společnosti, likvidaci vysokých škol a omezení středního školství, cenzuru kulturního života země a dezinterpretaci českých dějin s důrazem na ochrannou roli německé říše, vysílání celých ročníků mladých lidí na nucené práce do Německa a nejtragičtější o promyšlené vyvražďování české inteligence. Zřizování tzv. zemědělských hospodářských jednotek, tzv. SS-Hofů, na

Benešovsku, Neveklovsku a Sedlčansku a vyhnání 30 tisíc místních obyvatel mělo být předzvěstí budoucího německého osídlení česko-moravského prostoru.

Zůstane asi nezodpovězenou otázkou, do jaké míry mohly autonomní orgány brzdit úplné ovládnutí protektorátu nacisty, když je jasné, že mu nemohly zabránit. Zvláště v souvislosti s přijímáním protižidovských předpisů lze pochybovat, zda protektorátní vláda a další orgány alespoň z počátku skutečně udělaly vše, co bylo objektivně v jejích silách, aby přijetí těchto předpisů oddálily a změkčily. Důvod k těmto pochybám dává i rychlost, s jakou vláda ihned po vzniku protektorátu přistoupila k přijetí vlastních protižidovských opatření, byť motivovaných majetkově, tj. arizací do českých rukou, než rasově. (3)

I když se oficiální politická reprezentace zpočátku sice snažila nacistům v rámci možností vzdorovat, postupně se však dostávala do defenzivy s tím, jak přibývalo německých válečných úspěchů a protektorát se nejevil jako uspořádání „protentokrát“, jak se o něm s dobovým humorem hovořilo. Osamocený prezident Hácha i protektorátní vláda se po Heydrichových krvavých čistkách ocitli ve stavu rychle postupujícího rozkladu a zcela ve vleku nacistů. Hovoříme-li tedy o snaze Háchy a některých dalších protektorátních představitelů jednáním a kompromisy s okupanty ulehčit porobenému národu, jako o oběti, pak by tato oběť měla spočívat v tom, že budou spíše zapomenuti, než uctíváni.

Pečlivě vážit musíme i při tzv. vyrovnávání se s minulostí, abychom vždy rozlišovali jednotlivé kriminální činy spáchané po válce Čechy na Němcích a nacistickou státní mašinerií, která svou zřudnou ideologií dokázala ze zločinu učinit banalitu, osudy lidí proměnit v evidenci klíčů vyklizených bytů a pro pozůstalé účet za popravu. „Úřední záležitosti“ byla i pracovní porada vysokých úředníků ve Wannsee v lednu 1942, která pod patronací Heydricha řešila organizační a materiální zabezpečení masového vyvražďování evropských židů.(4) *„Součet všech poválečných neobhajitelných a ničemu dobrému neprospívajících činů, ke kterým došlo na našem území, svým rozsahem nemůže ani zdaleka vyrovnat tomu, co se v předchozích letech každou hodinu dělo v koncentračních táborech, ve věznicích, na válečných bojištích a v nacisty okupovaných oblastech,“* prohlásil český prezident V.Klaus u příležitosti výročí tragických událostí z listopadu 1939.(5)

Lpění nacistů na legitimitě jejich zločinného počínání, kterému dávali podobu právních norem, vyvolává otázky o povaze takového „nepráva“, které po druhé světové válce vedly k formulování koncepce priority přirozeného práva,

kteře má být výrazem základních a obecně uznávaných zásad morálky (spravedlnost), před pozitivním právem, zajišťovaným předpisy a mocí (právní jistota). V případě, že rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne „nesnesitelné míry“, musí zákon jako „nenáležitě právo“ (*unrichtiges Recht*) spravedlnosti ustoupit. Takovýto vadný předpis je neplatný *ex tunc* a nestal se platným ani tím, že byl určitý čas aplikován a dodřžován, k jeho nápravě již tedy nelze přistoupit derogací a jeho nahrazení právem novým. I proto Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku předpisy z doby nesvobody - aniž by je označoval přívlastkem „právní“ - neruší, ale jen konstatuje, že nejsou součástí československého právního řádu.

Formulování priority přirozeného práva sice může mít význam pro legislativní techniku, jakým způsobem se s „neprávem“ *ex post* vypořádat, avšak žádný přirozenoprávní princip není s to státní případně okupační moci zabránit, aby „neprávo“ podle své libovůle přijala a aplikovala. Kromě toho samotný obsah přirozenoprávních norem – s výjimkou práva na život a lidskou důstojnost - není ustálen a může být různě vykládán. Ostatně i nacisté se v počátcích uchopení moci při mezerách v pozitivně právní úpravě dovolávali při nastolování svých pořádků tzv. národního cítění (*Volksempfinden*) a spravedlnosti ve smyslu nacionálněsocialistického světového názoru, jako přirozeného práva Němců (6)

Jediným skutečným garantem toho, že se pozitivní právo neobráťi proti přirozeným zájmům lidí je svobodné a fungující demokratické prostředí. Toto poznání z doby nesvobody 1938 – 1945 je stále aktuální.

POZNÁMKY

Kapitola I

1) Divoši ve střední Evropě. Mythus rasistů o nás, Praha 1938, str. 13 – 14. Cit. in : J. B. Uhlíř, Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str. 360.

2) P. Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.15.

3) V. Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 52.

4) Originál textu výnosu je uložen v trezoru AKPR (Archiv kanceláře presidenta republiky), kopie pod sign. T 178/39-Protektorát Čechy a Morava-zřízení. První zveřejnění výnosu proběhlo 16. března, kdy jej Ribbentrop přečetl v rozhlasu. Výnos byl poté urychleně ještě týž dne přeložen a publikován v denním tisku. Publikován byl německy v říšském zákoníku RGBl. I/1939, str. 485, česky a německy pod č. 75/1939 ve Sbírce zákonů a nařízení, str.373. (Z původního názvu Sbírky bylo v této souvislosti vypuštěno označení republiky Česko-Slovenské a tato mezera trvala do 20.9.1939 –kdy teprve došlo k nahrazení tohoto názvu názvem nově utvořeného útvaru). Dále byl výnos publikován a ve Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu č.2 z r.1939, česky v Ústředním listu r.1939, str. 775. Jak uvádí P.Maršálek, Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 207, texty výnosu v českém jazyce otištěné v Úředním listě a Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu se až na nepatrnou tiskovou chybu shodují, text uveřejněný ve Sbírce zákonů a nařízení se však od nich poněkud odchyluje, což plyne z toho, že německý originál vyhlášený rozhlasem byl urychleně přeložen pro potřeby tisku a tento překlad převzatý Úředním listem byl před publikací ve Sbírce zákonů a nařízení podroben revizi - Nové zákony a nařízení (NZN) 1939, č.2, str. 403-404. Plné znění výnosu bylo v poslední době publikováno v knize J.B.Uhlíř : Ve stínu říšské orlice. Protektorát Čechy a Morava, odboj a kolaborace, Praha 2002, str. 239 – 243.

5) J.B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str.181.

6) P. Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 201.

7) V. Mastný : .Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 126.

8) Tento pojem je definován ve Frankově Zpovědi, na str. 73, jako exekuce vedená proti osobám bez soudního rozsudku, na základě státně policejního zjištění skutkové podstaty. Jedná se vlastně o popravu bez soudu. Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, představuje jeho vlastní výpovědi v době vazby u krajského soudu trestního na Pankráci. Výslech byl veden gen. Josefem Bártíkem a vzhledem k tomu, že Frank prohlásil, že neovládá český jazyk, byl vyslýchán německy, ale protokol o výslechu byl veden v češtině.

9) J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 315 an.

10) Úprava pojištění soukromých zaměstnanců z období první republiky a novely k zákonu o penzijním pojištění č. 125/1931 Sb. a 117/1934 Sb. byly v roce 1941 změněny a doplněny směrem ke zjednodušení podmínek pro vyplácení. Rovněž v hornickém pojištění došlo k vydání právních norem novelizujících prvorepublikové zákony o pojištění horníků, např. vládní nařízení 167/1940 Sb., vl.nař.č. 378/1941 Sb., vl.nař.č. 100/1942 Sb. a vl.nař.č.70/1945 Sb. Těmito předpisy měla být inflace kompenzována např. zvýhodněním sazeb pro výpočet provizí horníků či jejich rodin. Státní starobní podpory byly již před válkou poměrně nízké a proto je byla nucena protektorátní vláda zvýšit. Stalo se tak vl.nař.č. 266/1940 Sb. a pak ještě vl.nař.č. 164/1944 Sb.; K tomu K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.393.

11) J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 315 an.

12) R. Heydrich, „Nationalsozialistische Führung“, *Die Aktion*, III (1942), str. 313. In : V.Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.193.

13) K pojmu nepráva V. Knapp, Teorie práva, Praha 1995, str. 88 – 90, jakož i P. Holländer, Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 62 an., který postihuje kritickou reakci, kterou v oblasti právního myšlení přineslo zneužití pozitivního práva nacisty (obnova přirozenoprávních úvah). Dále Helena Petrův, Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čechy a Morava, Auditorium, Praha 2011.

Kapitola II

1) Vedoucím ústředního místa byl jmenován státní tajemník říšského ministerstva vnitra dr. Stuckart. K tomu dále V. Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. Praha 2003, str. 98 : Všechna opatření týkající se Čech a Moravy musel nejprve roztrždit

Stuckart, který pak měl zajistit spolupráci protektora. Podobné uspořádání bylo aplikováno i v několika dalších okupovaných územích, ale nikde řádně nefungovalo. Neurath si často stěžoval na to, že jej obcházejí, ale Stuckart, ačkoliv se velmi snažil, mu nemohl pomoci. Úřad, který kromě koncipování zákonů z cizí iniciativy neměl nic na práci, byl nakonec v roce 1943 zrušen.

2) K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.375-377.

3)Věstník ministerstva vnitra (VMV) ze dne 15. června 1940, č. 6, str. 247. NZN 1940, str. 1023.

4) Postavení říšského protektora bylo dále doplněno nařízením Vůdce a říšského kancléře ze dne 22. března 1939. (Nařízení Vůdce a říšského kancléře ze dne 22. března 1939, k výnosu Vůdce a říšského kancléře v Protektorátu Čechy a Morava, Reichsgesetzblatt (RGBl) I, 1939, str. 549; NZN, 1939, str. 410.) Nařízení stanovilo, že říšský protektor je jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu. Ústředním místem k provedení výnosu byl pak určen říšský ministr vnitra a nejvyšší říšské úřady se s ním měly dohodnout při všech opatřeních, která se týkala protektorátu, zvláště při vydávání právních předpisů a při organizačních opatřeních.

5)RGBl. I, 1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545.

6)V.Masný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 97.

7) K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové aj. Tuláčka, Praha 1999, str.382.

8) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 45 an., J.B.Uhlíř, Protektorát Čechy a Morava v obrazech , Ottovo nakladatelství 2008, str. 86.

9)Provolání vrchního velitele německé armády z 15.3.1939 k obyvatelstvu v Čchách a na Moravě, Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren (VoBIBM) 1939, str.1.

10) Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, fond MLS Klatovy, Ls 384/46 – Dr. Gerhard Krohmer. In: J.Gruntová, F.Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73.

11) V.Masný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.58, Blaskowitzův projev k vládě, 16.března 1939; České slovo 21. a 28. března 1939.

12) J.Gruntová, F.Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 72

13) Tamtéž, str. 74.

14) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 45-46.

15) K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové aj. Tuláčka, Praha 1999, str.382, J.Gruntová, F.Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73.

16) J.Gruntová, F.Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73-74.

17)K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové aj. Tuláčka, Praha 1999, str. 383.

18)Böhmen und Mähren, r.1940, H. Hufnagel : Organisation der Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren, str. 26. (Hermann Hufnagel působil jako referent Úřadu říšského protektora - ÚŘP). Cit.in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 50.

19)Z projevu R.Heydricha k představitelům okupační moci v Černínském paláci, J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 315 an.

20) Venkov z 16. 4. 1939, Ukončení vojenské správy v protektorátu.

21)P.Maršálek rozděluje přijatá opatření na pacifikační, stabilizační, unifikační, kořistnické; P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.46-47.

22) Nařízení vrchního velitele německé armády z 15.3. 1939 k obyvatelstvu; VoBIBM 1939, str.2.

23) Tamtéž.

24) Tamtéž, dále Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP) k.1, Heeresgruppe (HG) 3 – Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 5, Ziffer (Z) 2 a 11, 23.3.1939, TB 17, Z 1, 11.4.1939, TB 2, Z 18.3.1939, TB 7, Z 10, 26.3.1939, v k.2 – Allgemeine Anordnungen und Verfügungen CdZ bei der HG 5, 30.3.1939. Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

25) Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP) k.1 – 3, Besondere Anordnungen für die Grenzsperre, die Überwachung und Grenzübertritt an den Grenzen des Protektorates, 12.4.1939, - denní rozkazy šéfů civilní správy. Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

26) Nařízení říšského ministra letectví z 15.3.1939 o uzávěře vzdušného prostoru nad českými zeměmi – otištěno ve Venkov ze dne 16.3.1939

27) J.Gebhart- J.Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 177

28) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 59.

29) Brauchitschovo nařízení z 21.3.1939; VoBIBM 1939, str.11; speciálně – Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), k.1, Heeresgruppe (HG 3) – Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 14, Ziffer (Z) 2 , 3.4.1939, TB 5, Z IV.2, 23.3.1939, TB 3, Z 12, 13 a 19, 20.3.1939. In: P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

30) Nařízení šéfa civilní správy při arm. sk. 3 z 26.3.1939 o zákazu dispozic jměním organizací (Úřední list (ÚL) 1939, str. 923) a jeho obdoba vydaná šéfem civ. správy při arm. sk. 5 dne 6.4.1939 Úřední list zemského úřadu v Brně (ÚLZÚB), 1939, str. 339. In: P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

31) Srov. České slovo ze 7.4.1939, Pro které zboží platí zákaz vývozu z protektorátu do říše, dále Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), k.1, Heeresgruppe (HG 3) - Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 5, Ziffer (Z) IV.2, 23.3.1939, TB 9, Z 5, 28.3.1939. Viz rovněž nařízení šéfa civilní správy při arm. sk. 3 proti nákupům nad rozsah denní potřeby Úřední list zemského úřadu v Brně (ÚLZÚB) 1939, str. 309, a jeho dalšího nařízení z 21.3.1939 o zákazu výpovědi a propouštění zaměstnanců a dělníků, (ÚLZÚB 1939, str.285). Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 52.

32) Nařízení z 15.3.1939 o zavedení jízdy vpravo, Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren (VoBIBM) 1939, str.6.

33) Nařízení vrchního velitele německé armády z 21.3.1939 o úředním jazyku v Protektorátu Čechy a Morava, VoBIBM 1939, str.11; NZN 1939, str. 413.

34) Nařízení zplnomocněnce pro čtyřletý plán z 21.3.1939 o měnovém poměru v protektorátu NZN 1939, č.2, str.412.

35) L. Mrázek, Město Libochovice v boji proti okupantům, Libochovice, 1988. (http://www.libochovice.cz/old/art_pub_detail.asp-art_ID=1132.htm)

36) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 71. Němci už nezískali další československé zlato, uložené na různých účtech jak v Basileji, tak v Londýně. Zvláště po vypuknutí druhé světové války už Britové embargo přísně dodržovali.

37) Tamtéž, str. 72.

38) Zákon č. 330/1938 Sb., str.1205; K.Malý a kol.: Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.380.

39) Výjimkou byl například dekret státního prezidenta z 8.3.1940, č. 83 Sb., o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

40) NZN 1942, č.1, str.158, komentář : „Moc vládní a nařizovací“.

41) E. Sobota , Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 82.

42) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 97.

43) Nařízení z 18.září 1940, Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren (VoBIRP), 1940, str. 425-426; Srov. E.Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str.72.

44)Byla zrušena nařízením z 25.listopadu 1942, VoBIRP, 1942, str. 307-308.

45) RGBl I/1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545.

46) RGBl. I/1939, str. 549, NZN 1939, č. 2, str. 410.

47) RGBl. I/1939, str. 1681, NZN 1939, č. 2, str. 820 an.

48) Říšské centrály se dělily podle toho, zda v jejich čele stál říšský ministr nebo nikoli, na říšská ministerstva a ostatní nejvyšší říšské úřady. Mezi šéfy říšských ministerstev bylo možné rozlišit: jednak ty, jež zastávali obdobnou funkci v pruské vládě, pak ty, u nichž tato unie nebyla zavedena, ale měli přikázaný určitý obor působnosti, a nakonec ministry zvláště jmenované. Celá soustava ústřední říšské správy byla bezprostředně podřízena Hitlerovi jako vůdci a říšskému kancléři (*Führer und Reichskanzler*), který pro ni vydával nejen všeobecné politické směrnice, ale i detailní pokyny v konkrétních záležitostech.

49) Böhmen und Mähren, r. 1940, H. Hufnagel : Organisation der Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren, str.26. Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 49.

50) Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), I-1a-1001, k. 256, projev Stuckarta na poradě státních sekretářů, 25.3.1939. SÚA, Auswärtiges Amt (AA), 484548-484550, k.32, oběžník říšského ministra vnitra Fricka a říšského ministra a šéfa říšské kanceláře Lammerse z 1.4.1939. Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 49.

51) Agenda, v rámci níž protektor vydával rozhodnutí, byla přitom značně různorodá: např. ustanovoval treuhändery do židovských podniků (nařízení ŘP z 21. 6. 1939 o židovském majetku – VoBIRP 1939, str. 45; NZN 1939, str. 554), uděloval souhlas k personálním opatřením týkajícím se vedení hospodářských svazů nebo vyřizoval stížnosti proti rozhodnutím ve věci připuštění filmů protektorátní filmovou zkušebnu (nařízení ŘP z 26. 10. 1940 o zřízení filmové zkušebny – VoBIRP 1940, str. 569).

52) VoBIRP 1940, str. 604; NZN 1940, str. 1862.

53) Srov. komentář dr. J.Hoffmanna, NZN 1940, str. 1861 – 1866.

54) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.62.

55) K tomu viz např. vl.nař. č. 108/1940 Sb. o některých opatřeních k zjednodušení správy při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě., str. 267, dále NZN 1940, str. 167: oběžník ministerstva vnitra z 21.12.1939 o obsazování míst v obecních a okresních zastupitelství, dále NZN 1941, str. 1659-1664: oběžník ministerstva vnitra z 26.října 1941 o zemských radách.

56) NZN 1942, str.158.

57) Viz např. vl.nař.č. 107/1939 Sb. o některých přechodných správních opatřeních v oboru stavovského zastoupení lékařů., str.485.

58) Vyhláška ŘP z 22.8.1940 o neplatnosti předpisů jazykového práva, VoBIRP 1940, str. 422; NZN 1940, str. 1203.

59) Podle údajů ze srpna 1941 pracovalo v protektorově úřadu a oberlandrátech 2350, v justičních orgánech 600 a v ostatních oborech (tj. převážně na finančních úřadech) 1270 německých úředníků. Pořádkovou policii zastupovalo řádově několik tisíc policistů. Viz P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 66.

60) Například resorty vnitra, hospodářství, financí, pošt, zásobování a dopravy přišly s návrhem na přímou správu příslušných resortů v Čechách a Moravě z Berlína. V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.124-125.

61) Henleinův poradce zodpovědný za etnické záležitosti Franz Künzel, vyslovil politování nad tím, že hranice Sudet, narysované v roce 1938, oddělily převážně česká území od území s německou většinou. Podotkl, že „německo-česká etnická hranice přetíná ve většině úseků geograficky, dopravně a ekonomicky jednotné celky“. In : V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.125.

62) Mezi nehorlivějšího zastávce rozdělení Protektorátu patřil Hugo Jury, který měl na starosti župu Dolní Dunaj (Jury, rodák z jižní Moravy, který vystudoval na německé univerzitě v Praze a působil jako lékař ve Svatém Hypolitu (St. Pölten), byl dalším šovinistickým produktem etnicky smíšeného pohraničí. Protože Vídeň byla zvláštní administrativní jednotkou, byl gauleiterem bez hlavního města. Doufal tedy ve sjednocení Dolního Dunaje s větší částí Moravy a hlavní město chtěl udělat z Brna. Jury měl vlivné místo: stál v čele *Parteiverbindungsstelle* v Praze, která koordinovala vztahy mezi nacistickou stranou a protektorem. Viz V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.126.

63) K. von Neurath, „Aufzeichnung über die Frage der zukünftigen Gestaltung des böhmisch-mährischen Raumes“, 31. srpna 1940, Trial of the major War Criminals, XXXIII, s. 253-59. Frankův „Denkschrift“, tamtéž, s. 260-71. Cit in : V.Mastný: Protektorát a osu českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.126.

64) Frank a Neurath se shodli v tom, že by se toto vyhlazení mělo dotýkat pouze menšiny. Neuratha udivilo neobvyklé „množství plavých lidí s inteligentními tvářemi a dobře stavěnými těly, kteří by nevypadali špatně dokonce ani ve středním a jižním Německu“. Frank dokonce potvrdil odhad, že pět osmin obyvatelstva je ve skutečnosti německého původu. Viz V.Mastný: Protektorát a osu českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 125.

65) Chtěli nás vyhubit , Praha 1961, dok. 31, str.174.

66) J. Gebhart- J. Kuklík : Velké dějiny země Koruny české sv. XV.b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.47.

67) Projev R.Heydricha z 4.února 1942, in: J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 315 an.

68) RGBl. I/1942, str. 329; NZN 1942, str. 668.

69) K. Adamová, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, Přehled vybraných otázek, vydavatelství C.H.Beck,2000, str. 124.

- 70) Nařízení říšského protektora o změně některých ustanovení ústavního zákona č. 330/1938 Sb. (VoBIRP 1942, str. 42); NZN 1942, str.159.
- 71) Viz Vládní nařízení č.14/1942 Sb. z. a n. *o nové organizaci některých ústředních úřadů* z 15.ledna, str. 75; Vládní nařízení č. 208/1942 Sb. *reorganizační nařízení* z 15.června, str. 997.
- 72) Podrobně Nové zákony a nařízení (NZN) 1942, č.1, str. 158-161.
- 73) Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 132-133.
- 74) J. Gebhart- J. Kuklík : *Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 66.*
- 75) Řeč ze 4. února 1942, in: J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 315 an.
- 76) Tamtéž.
- 77) E.Sobota, *Co to byl protektorát*, Praha 1946, str. 84-86.
- 78) Nařízení ŘP z 23.5.1942 o správě z říšského příkazu a první prováděcí nařízení k němu, VoBIRP 1942, str.118 a 119; NZN 1942, str. 668 a 670.
- 79) Opatření říšského protektora z 23.5.1942, NZN 1942, str. 668.
- 80) Vládní nařízení č.51/1944 Sb. z. a n. , str. 309; k tomu i *Dějiny zemí koruny české v datech*, Nakladatelství Libri, Praha 1998, str.646.
- 81) K.Malý a kol. : *Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945*, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.383.
- 82) J.Gebhart-J.Kuklík :*Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 175-176,*
- 83) Tamtéž, str. 175.
- 84) V.Mastný: *Protektorát a osu českého odboje*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.196.
- 85)K.Malý a kol. : *Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945*, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str. 380.
- 86) Tamtéž ,str. 383.
- 87) Nařízení ministerstva vnitra č. 185/1942 Sb. z. a n. *o nové úpravě obvodů a sidel okresních úřadů* z 26.května, str. 893. Vize též NZN 1942, č.1, str.655 an.- zde i tabulkové přehledy nové územní organizace úřadů ve vztahu k reformované soustavě oberlandrátů.
- 88) Výnos vůdce ze 7. května 1942, RGBI, I 1942, str. 329; NZN 1942, str. 668. Nařízení z 23. května 1942, VoBIRP 1942, str. 118-22; NZN 1942, str. 668-669.
- 89) Druhé nařízení o členění ÚŘP z 25.listopadu 1942 (VoBIRP 1942, str.307) ÚŘP byl rozčleněn na tato oddělení: I. ústřední správa a všeobecná vnitřní správa; II. soudní správa; III. školská správa; IV. kulturní politika; V. hospodářství a práce; VI. zemědělství; VII. finance; VIII. doprava a technika a IX. spoje a pošty. ÚŘP takto, s výjimkou oddělení IX. kopíroval strukturu protektorátních ministerstev. (Před tím pod ÚŘP spadala i brněnská odbočka (zanikla 15. 12. 1941) a některé budovy Pražského hradu.)
- 90) Přílehlavým způsobem se na toto téma vyjádřil ve svém projevu předneseném v dubnu 1944 k představitelům okupační správy v Karlově Studánce, K.H.Frank: „Původně nabubřelý úřad říšského protektora se nyní stal skutečným nástrojem vedení nebo směřuje k tomu, aby se jím stal.“ (Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok.č. 31, str. 175).
- 91) Zde třeba rozlišovat formální dualismu spatřovaný v dvojkolejnosti působení jak okupačních, tak českých protektorátních úřadů, když ve skutečnosti o všem důležitém rozhodovaly prvně jmenované, a skutečný mocenský dualismu mezi špičkami nacistické moci daný zejména řevnivostí osob zastávajících úřad říšského protektora, na straně jedné, a K.H.Franka, jako státního tajemníka, na straně druhé, odrážející i rivalitu mezi Němci z říše a sudetskými Němci, případně mezi německými okupačními úřady v protektorátu a úředními místy v říši. Viz Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 175.
- 92) V jeho čele stanuli ve funkci říšského protektora bývalý říšský ministr zahraničních věcí Konstantin von Neurath (18. březen 1939 – 20. srpen 1943) a bývalý říšský ministr vnitra Wilhelm Frick (20. srpen 1943 – 5. květen 1945). Neurath byl zproštěn výkonu funkce (nikoliv však odvolán) 28. září 1941, kdy jeho místo zaujal jako zastupující říšský protektor a šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) Reinhard Hyedrich (28. září 1941 – 30. květen 1942). Po atentátu na Heydricha pokračoval ve výkonu jeho pravomocí šéf pořádkové policie (Orpo) Kurt Daluge (30. květen 1942 – 20. srpen 1943); Neurath i Daluge byli odvoláni až v souvislosti se jmenováním W. Fricka. : In J.B.Uhlíř, *Protektorát Čecha a Morava v obrazech*, Ottovo nakladatelství 2008, str.91.
- 93) Výnos vůdce a říšského kancléře z 20. srpna 1943 o německém státním ministru pro Čechy a Moravu, RGBI. I/1943, str. 527, NZN 1943, str. 1037. Zpověď K. H. Franka, Praha 1946,

str. 152; vedle toho Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok. č. 31 – Frankův projev v Karlově Studánce z dubna 1944, str. 175.

94) Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 136 a 153.

95) Původní úpravu o jmenování úředníků a rozvazování úředního poměru v oboru působnosti říšského protektora představuje Hitlerův výnos z 15.11.1940, RGBl. I/1940, str. 1523.

96) Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok.č.31 str.175.

97) Srov.J. Gebhart- J.Kuklík, Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, str. 253 – 258.

98) Frankův výnos ze 4.11.1943 upravující vnitřní organizaci jeho ministerstva Verordnungsblatt des deutschen Staatsministers (VoBStM) 1943, str.147.

99) Nařízení ministra vnitra č.210/1944 Sb. z. a n. o *zjednodušení správního řízení* z 11.září, str.1015.

100) Frank, Mein Leben für Böhmen. Als Staatsminister im Protektorat; vyd. Ernst Frank, Kiel 1994, str.148. Cit. in : P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.84.

101) Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 155 a 161.

102) Tamtéž, str. 155.

103) Tamtéž, str. 188.

104) J.Gebhart-J.Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 530.

105) Tamtéž, str. 537.

Kapitola III

1) E. Sobota, Glossy 1939-1945, Praha 1946. str. 131 – 132.

2) Vyhláška vrchního velitele německé armády z 15. 3. 1939 o Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu VoBIBM 1939, str. 3.

3) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 89 an.

4) Nařízení vrchního velitele německé armády z 21. 3. 1939 o úředním jazyku v Protektorátu Čechy a Morava, VoBIBM 1939, str. 11.

5) E.Sobota, Praha 1946, Co to byl protektorát, str. 68.

6) RGBl. I, 1939, str. 704, NZN 1939, str. 414.

7) T.Kára : Legislativa v Protektorátu Čechy a Morava a ve Slovenském štátě ve vzájemném srovnání, rigorosní práce ZČU, rok 2001, str. 14 a 15.

8) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 96-97.

9) Tamtéž, str. 95-96.

10) Tamtéž, str. 97.

11) Tamtéž, str. 87 an.

12) Tamtéž.

13) Tamtéž.

14) Tamtéž.

15) Viz usnesení Velkoněmeckého říšského sněmu z 26. 4. 1942 o soustředění veškeré moci v rukou vůdce – RGBl. I/1942, str. 247; NZN 1942, str. 513.

16) K tomu blíže V.Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, který shrnuje v mnoha jednotlivostech značně rozpornou nauku nacistických právních teoretiků, str. 41-45, 46-91.

17) Tamtéž, str. 58 – 59.

18) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 96.

19) Tamtéž, str. 89 an.

20) Tamtéž.

21) Stačí třeba jen nahlédnout např. do jeho výnosu, kterým byl zřízen protektorát o 13 čl. a necelých třech stránkách.

22) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 134.

23) „Ist der geschlechtliche Umgang von Parteigenossen und Parteigenossinnen mit angehörigen des polnischen oder tschechischen Volkes zu verfolgen?“, *Der Parteirichter*, 15. srpna 1941, str. 1-3. Cit in : V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.134.

24) Tamtéž.

25) Právní normy v Německé říši a jejich publikace, Věstník ministerstva vnitra (VMV) 1939, str. 101 an.

26) Tamtéž.

27) RGBl. I/1933, str. 141.

- 28) P.Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 95.
- 29) Tamtéž.
- 30) RGBI, I/1939, str.1658; NZN 1939, str. 780.
- 31) Tamtéž.
- 32) Nařízení říšského ministerstva vnitra z 22. 3. 1939 k Hitlerovu výnosu o protektorátu – RGBI, I/1939, str. 549; NZN 1939, str. 410.
- 33) RGBI, I/1944, str. 161; NZN 1944, str. 904-905.
- 34) NZN 1939, str. 409-410.
- 35) RGBI, I/1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545 an.
- 36) RGBI, I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820 an.
- 37) J. Gebhart –J.Kuklík, Velké dějiny zemí koruny české, XV.a , Paseka, Praha, Litomyšl 2006, str.190-191.
- 38) P.Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích, Auditorium, 2012, str.23.
- 39) Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 114.
- 40) Viz K. Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str. 382.
- 41) RGBI, I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820 an.
- 42) Srov. komentář dr.J.Hoffmanna o moci vládní a nařizovací : NZN 1942, str. 158 – 159.
- 43) Výjimkou byl např. jeho dekret č. 83/1940 Sb. o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.
- 44) VoBIRP 1940, str. 604; NZN 1940, str. 1862.
- 45) V období protektorátu šlo o více než 2000 vládních nařízení týkajících se všech oblastí života společnosti.
- 46) Viz čl. 3 Hitlerova výnosu z 16. března 1939.
- 47) P.Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích, Auditorium, 2012, str. 119.
- 48) Tamtéž, str. 120.
- 49) Kromě ministerstev se to mj. týkalo i Pozemkového úřadu ovládaného Němci, který se významnou měrou podílel na kořistnické politice nacistů.
- 50) Srov. komentář dr.J. Hoffmanna – Zmocnění pro normotvornou činnost moci vládní a výkonné : NZN 1940, str. 1861 – 1866.
- 51) VoBIRP 1942, str. 42; NZN 1942, str. 159. Dále viz K..Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, přehled vybraných otázek, Vydavatelství: C.H.Beck, 2000, str. 124.
- 52) Srov. komentář dr.J.Hoffmanna Moc vládní a nařizovací : NZN 1942, str. 158 – 159.
- 53) RGBI I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820 an.
- 54) Vládní nařízení č 51/1944 Sb. z. a n. o *úřednické správě obcí* ze dne 26. února, str. 309. Srov. K. Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, C.H.Beck, 2000, str.124.

Kapitola IV

- 1) RGBI I/1935, str. 1146, NZN 1939, str. 407. Zákon ze dne 15. září 1935 o říšských občanech rozlišoval kategorii státních příslušníků a říšských občanů. Státním příslušníkem byl ten, kdo náležel k ochrannému svazku Německé říše a byl jí za to zvlášť zavázán (§ 1). Kvalifikovanější kategorií pak byl říšský občan, kterým mohl být jenom státní příslušník německé nebo příbuzné krve, jenž svým chováním dokazoval, že je ochoten a způsobilý věrně sloužit německému národu a říši. Říšského občanství se nabývalo propůjčením listu o říšském občanství a jen říšský občan byl nositelem plných politických práv podle zákonných předpisů (§ 2).
- 2) Nařízení říšského ministra vnitra ze dne 20. dubna 1939 o nabytí německé státní příslušnosti dřívějšími česko-slovenskými státními příslušníky německé národnostní příslušnosti, RGBI, I/1939 str. 815, NZN 1939, str. 406-407. Podle ust. § 1 tohoto prováděcího nařízení dřívější českoslovenští státní příslušníci německé národnosti, kteří měli dne 10. října 1938 domovské právo v některé obci bývalých zemí České a Moravskoslezské, nabyli s účinností od 16. března 1939 německé státní příslušnosti, pokud jí nenabyli již na podkladě § 1 německo-československé smlouvy o státním občanství a opci z 20. listopadu 1938 s účinností od 10. října 1938. Na základě § 2 cit. nařízení nenabývá německé státní příslušnosti podle § 1 ten, kdo pozbyl československé státní příslušnosti a nabytí jiné státní příslušnosti, nebo kdo 16. března 1939 měl bydliště v bývalých česko-slovenských zemích Slovensku nebo Karpatské Ukrajině. Manželka nenabyla německé státní příslušnosti podle § 1, pokud jí nenabyl její manžel. Němečtí státní příslušníci, kteří měli bydliště v Protektorátu Čechy a Morava, používali též práv státních příslušníků protektorátu (§ 3).

3) Na území protektorátu počínaje 16. březnem 1939 platily právní předpisy trojího druhu : normy platné do vzniku protektorátu, říšskoněmecké normy a normy protektorátní, ve skutečnosti říšský právní řád mohl ingerovat do všech oblastí života země podle libovůle nacistů.

4) Vládní nařízení č.19/1940 Sb. z. a n. o protektorátní příslušnosti; NZN 1940, str. 72 an. Podle tohoto nařízení se s účinností od 16. března 1939 stali příslušníky protektorátu dřívější česko-slovenští státní občané, tj. státní občané, kteří byli československými státními občany do rozpadnutí bývalé Československé republiky zřízením Slovenského státu, obsazením Podkarpatské Rusi a zřízením Protektorátu Čechy a Morava, kteří dne 16. března 1939 měli buď bydliště nebo domovské právo nebo nárok na určení domovské příslušnosti na území protektorátu, nebo kteří dne 10. října 1938 měli bydliště v některé obci bývalých česko-slovenských zemí, připojených tehdy k Německé říši, při připojení si však zachovali česko-slovenskou státní příslušnost nebo ji znovu nabyli opcí. Dále byli protektorátními příslušníky příslušníci české národnosti, kteří dne 16. března 1939 měli domovské právo na Slovensku a v Karpatské Ukrajině.

5) Jinak v literatuře lze nalézt i jiná třídění obyvatelstva protektorátu, např. P. Maršálek je člení na německé státní příslušníky na území protektorátu a na osoby s protektorátní příslušností, přičemž do skupiny příslušníků protektorátu zařazuje i národnostní menšiny podléhající rasovému zákonodárství. Viz P. Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.61. Některými autory je obyvatelstvo rozdělováno i na více kategorií, která zohledňují nejen právní, ale i některá další důležitá kritéria jako národnost, sociální statut, míru perzekuce apod.

6) Nařízení z 20.7. 1939 o použití německého práva na německé příslušníky v protektorátu – RGBL. I/1939, str. 1309; NZN 1939, str. 657. K tomu K.Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořinkové aj. Tuláčka, Praha 1999, str.387.

7) V.Masný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.210

8) P.Maršálek hovoří v této souvislosti o speciálním občanství pro lidi druhého řádu : P.Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemí 1939-1945, Nakladatelství Auditorium, Praha 2012, str.195-196. Na podřadné postavení protektorátních příslušníků poukazoval např. Emil Sobota, když srovnával postavení protektorátního příslušníka s postavením členů indiánské rezervace ve Spojených státech. Toto porovnání dopadlo příznivě pro Indiány: „Oni, opustí-li rezervaci, mohou se státí naturalizací plnoprávními občany Spojených států, kdežto protektorátnímu příslušníku, který přijde do říše, bude trvale bránit v nabytí říšského občanství nedostatek objektivních znaků německé národnosti.“ E. Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 127.

9) Srov. komentář dr. J.Hoffmanna o státním občanství : NZN 1941, str. 1021- 1026- zde citováno říšské nařízení z 6.6.1941 upravující otázky státní příslušnosti oproti Protektorátu Čechy a Morava, (RGBL. I/1941, str.308).

10) V.Masný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 133.

11) Tamtéž, str. 136, v této souvislosti V.Masný odkazuje na Stuckartův výslech, *U. S. v. Weizsäcker, Proceedings* (anglicky), str. 24558, CU. H.Petrův uvádí, že na území protektorátu žilo ne více než 250 tisíc Němců, H.Petrův : Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava(1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy 2000, str. 34. V literatuře je uváděn i počet Němců okolo 300 tisíc.

12) V.Masný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 136.

13) Tamtéž.

14) J.Čvančara : Heydrich, Praha 2002, str. 310 an.

15) Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok.č. 24- Heydrichova situační zpráva ze dne 18.5.1942, str.158.

16) Pojem „odpolitizování“ byla definován na poradě o budoucím plánování v protektorátu, konané 17.10.1941, tak, „že zájem jednotlivce je nutno usměrnit zesílenou měrou na povolání a na hmotné nesnáze“ (Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok.č. 20, str.144).

17) V.Masný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 128, odkazuje na Hofmannovy poznámky o rozhovoru s Frankem, 24. května 1941. Gruppenführer SS Hofmann z RuSHA se jako „odborník“ na „konečná řešení“ rasových otázek, mj. se účastnil i konference ve Wanssee 20.ledna 1942 o koordinaci „konečného řešení židovské otázky“, svolané Heydrichem. Účastnil se jí mj. i dr. Stuckart z říšského ministerstva vnitra, jinak též duchovní otec Hitlerova výnosu z 16.března 1939 o zřízení protektorátu.

18) V.Masný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.131.

19) Tamtéž.

20) Tamtéž, str.133.

- 21) Tamtéž, str.134.
- 22) Tamtéž, str.135.
- 24) Tamtéž.
- 25) Termín „ghetto beze zdí“ používá ve svých pracích historik M. Kárný a pro jeho výstižnost pak i další autoři.
- 26) Přehled rasových předpisů v protektorátu v období 1939-1941 podává Helena Petrův: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava, Nakladatelství SEFER, Institut Tereziánské iniciativy, 2000.
- 27) RGBI I, 1941, str.547, NZN 1941, str. 1380.
- 28) Česká advokátní komora se za tento svůj postup omluvila v roce 2009; M.Kárný, Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str.50.
- 29) VoBIRP 16/1939, str. 45; NZN 1939, str. 554.
- 30) VoBIRP 7/1940, str. 41; NZN, 1940, str.11.
- 31) VoBIRP 7/1940, str. 43; NZN 1940, str.13; VoBIRP 2/1941 str. 13; NZN 1941, str.31.
- 32) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 32-33.
- 33) Vládní nařízení 136/1940 Sb. z. a n., str. 337. Pokud šlo o veřejné funkce, židé nemohli vykonávat žádnou funkci v soudnictví ani ve veřejné správě s výjimkou funkcí v náboženské židovské organizaci. Zejména nemohli být :1. členy zastupitelských sborů ani orgány veřejných korporací nebo členy sborových orgánů takových korporací; 2. členy jiných sborů a komisí, zřízených pro výkon nebo podporu veřejné správy; 3. členy sborově organizovaných školských úřadů (orgánů); 4. zaměstnanci v činné službě protektorátu a jiných veřejnoprávních korporací a subjektů, uvedených v §§ 1, 25 a 26 vládního nařízení ze dne 21. prosince 1938, č. 379 Sb., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě; 5. učiteli ani soukromými docenty na vysokých školách; 6. učiteli ani jinými zaměstnanci na školách s právem veřejnosti a s výjimkou škol určených výhradně pro židy; 7. členy veřejných vědeckých ústavů, učených společností a jiných veřejných institucí povahy vědecké; 8. soudci laiky, přísedícími soudu patentního, přísedícími soudů pracovních, přísedícími nebo členy soudů rozhodčích, porotci, přísedícími soudů kmetských nebo soudů mládeže; 9. notáři (kandidáty notářství), advokáty (kandidáty advokacie), obhájci ve věcech trestních ani patentními zástupci (kandidáty patentního zastupitelství), přiseznými tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky, správci konkursní podstaty, vyrovnávacími nebo vnučenými správci, ani poručníky nebo opatrovníky, neslo-li o poručnictví nebo opatrovnictví týkající se židů nebo organizací a zařízení, které sledují výhradně nebo převážně zájmy židů; 10. civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry; 11. bursovními senzály; 12. lékárníky. Pokud šlo o účast v některých oborech veřejného života, nemohli být židé: 1. výkonnými umělci v ústavech a podnicích provozujících umění (jako v divadlech, filmových podnicích), ani vedoucími činiteli ve správě takových ústavů a podniků, ani členy správních a dozorčích orgánů takových ústavů a podniků; 2. redaktory periodických tiskopisů s výjimkou periodických tiskopisů určených pro židy a jako takové označených; 3. členy spolků a jiných korporací společenského, kulturního a hospodářského života. Tím nebyla dotčena jejich účast v nucených organizacích, útvarech provozujících obchody a ve spolcích a jiných korporacích určených pro židy a jako takové označených; 4. nemohli se účastnit politického života. Židé byli připuštěni jen výjimečně, v určitém poměru a k omezené činnosti jako lékaři, veterináři, právní zástupci (kandidáti právního zastupitelství).
- 34) VoBIRP 34/1939, str.281; NZN 1939, str. 1084.
- 35) VoBIRP 1940, str.475; NZN 1940, str. 1333.
- 36) RGBI I, 1941, str.547; NZN 1941, str.1380.
- 37) J. Čvančara, : Heydrich, Praha 2004, str. 314.
- 38) H.Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Tereziánské iniciativy, str. 77.
- 39) J.B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str.710.
- 40) H.Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Tereziánské iniciativy, str. 145.
- 41) M.Kárný : „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str. 11.
- 42) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 34-36.
- 43) Výnos nařizoval pro všechny Cikány, cikánské míšence a neněmecké příslušníky romských skupin balkánského původu internaci v koncentračním táboře Osvětim II.-Birkenau. Celá akce se neměla vztahovat na "čistokrevné" Sinty (němečtí Romové) a Lallery. Dále neměli být do koncentračního tábora umístěni Romové mající za manželky plnoprávné příslušnice německého národa a Romové mající trvalé zaměstnání a žijící usazeně. Tito Romové žijící na svobodě se měli podrobit nucené sterilizaci. P.Řičan : S Romy žít budeme, jde o to, jak, Praha

1998. J.Gebhart – J.Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.b, 1938-1945, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007. str.80 an.

44) J.B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str. 714.

45) Tamtéž, str.710-716.

46) RGBI I 1935 str. 1146, NZN 1939, str. 407-408.

47) RGBI I 1935 str. 1333, NZN 1941, str. 1191.

48) Ministerialblatt des Reichs – und Preussischen Ministeriums des Innern, 1935, str.1429, NZN 1941, str. 1187.

49) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 23. Tzv. árijské paragrafy nacházíme i v autonomních předpisech protektorátu, např. v § 2 vládního nařízení č. 224/1939 Sb., kterým se prodlužovala účinnost některých opatření v odkladu exekucí a konkursů, podle něhož neplatí ustanovení tohoto nařízení pro ty dlužníky, kteří byli židovského původu, židovské podniky nebo sdružení; v § 28 vládního nařízení č. 44/1940 Sb., obsahujícím zvláštní ustanovení o řízení před soudy Protektorátu Čechy a Morava a dočasně měnícím některá ustanovení občanského práva, podle něhož ten, kdo je židem nebo platí za žida, nemůže se dovolávat ochrany podle ustanovení čl. II. a III. tohoto nařízení.

50) Z říšskoněmeckých předpisů o zvláštní úpravě právních poměrů židovských občanů, pokud platily v protektorátu jen pro německé státní příslušníky, nutno jmenovat zejména: zákon o říšských občanech, podle něhož se židé nemohli stát říšskými občany; zákon o ochraně německé krve a německé cti, který zakazuje sňatek a mimomanželský styk se židy, zaměstnávání árijských služebných mladších 45 let a používání říšské vlajky a říšských barev židy; říšský notářský řád, podle něhož židé byli vyloučeni z notářství; německý úřednický zákon, podle něhož žid nemohl být úředníkem; zákon o dědickoprávních omezeních z důvodu chování odporujícího pospolitosti, který odnímá povinný díl z důvodu smíšeného manželství; páté nařízení k zákonu o říšském občanství, které vylučovalo židy z advokacie, z obhajování a obstarávání cizích záležitostí; nařízení o přezkoušení a odvozech, podle něhož byli židé vyloučeni z plnění branné povinnosti a z pracovní služby; druhé prováděcí nařízení k zákonu o Hitler-Jugend, které vylučovalo židy z členství atd.

51) H.Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Tereziánské iniciativy, str. 131 -140.

52) VoBIRP 16/1939, str. 45; NZN 1939, str. 554. Je svědecky doložen odpor tehdejšího předsedy vlády, později popraveného generála Eliáše, k naléhání Neuratha, aby protektorátní vláda sama, jako první, ve své normotvorbě definovala pojem „Žid“ podle norimberských rasových zákonů. Tomu odpovídá i fakt, že jako první tuto definici vztahující se k území protektorátu, přineslo až nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21.června 1939 a teprve poté se tato definice objevila i autonomních předpisech.

53) RGBI I 1941, str. 384, NZN 1941, str. 1186.

54) RGBI I 1941, str. 394, NZN 1941, str. 1189.

55) Soudobý komentář J.Hoffmanna k vládnímu nařízení, NZN 1942, str. 144.

56) Viz podrobněji H.Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Tereziánské iniciativy, str.131-140.

57) J. Hoffmann k tomu uvádí : „Důvod, proč říšské předpisy sahly při určování osobního statutu po stránce rasové až k rasové příslušnosti prarodičů, vysvětlují komentátoři norimberských zákonů tak, že byla snaha přiblížit se při určování rasy počátku 19. století, kdy – za tehdejšími poměry konfesních-kryla se rasová příslušnost židovská skoro bezvýhradně s příslušností k izraelskému vyznání. Třebaže totiž pojem Žida je v norimberských zákonech chápán rasově a ne konfesionálně, přece bylo z důvodů praktických třeba přidržeti se v podstatě kritéria náboženského vyznání.“ : Židovská otázka, J.Hoffmann, NZN 1942, str.138.

58) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 25-26.

59) Hannah Arendtová , Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla, Praha 1995, str.384, Cit in: H.Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER Institut Tereziánské iniciativy, 2000, str.145.

60) Podle některých údajů nominální hodnota majetku Němců v Čechách a na Moravě vzrostla za okupace desetkrát. Tato čísla naznačují, přes určité znehodnocování marky, rozsáhlou expanzi německých obchodních zájmů v zemi.

61) VI.nař. č 309/1940 Sb. z. a n. o přizpůsobení hospodářství Protektorátu Čechy a Morava hospodářství Velkoněmecké říše z 19.září, str. 735.

62) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 10-11..Dále J.B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, kapitola Železné srdce, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ 2008, str. 172 : Z brněnské Zbrojovky vznikl holding Waffen Union Skoda-Brünn GmbH, začleněný do impéria Reichswerke Hermann Göring Aktiengesellschaft (Říšské závody Hermanna Göringa, a. s.). Ve výčtu dalších významných zbrojních závodů

s německým kapitálem nelze v žádném případě pominout pražskou Českomoravskou Kolben-Daněk, Avii, a.s. – pro průmysl letecký (Praha), Českou zbrojovku, a. s., v Praze, Zbrojovku ing. F. Janečka (Praha), Walter, a. s. – továrny na automobily a letecké motory (Praha), Továrnu na nábojky a kovové zboží (Rokycany), Explossi, a. s. (Semtín), Sellier & Bellot (Vlašim), Aero, továrnu letadel (Praha), První brněnskou strojírenskou společnost (Brno) a Závody Ringhoffer-Tatra, a. s. Stejně podstatným se z hlediska říšských zájmů jevil i průmysl báňský a hutní, představovaný především Báňskou a hutní společností, Poldinou hutí, Vítkovickým horním a hutním těžištvem, Pražskou železářskou společností nebo Křižík-Chaudoir, a. s. Souhrnnou charakteristiku těchto podniků podává materiál Zbrojní průmysl: Čechy a Morava, který si v březnu 1940 nechaly zpracovat plzeňské Škodovy závody.

63) VI. nař. č. 13/1942 Sb. z. a n. o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky z 10. prosince 1941, str. 67.

64) Vyhláška č. 215/1939 Sb. z. a n. o zavedení odběrních listků na potraviny z 29. září, str. 703.

65) Poslední, základní kategorii, přináleželo týdně 2,9 kg chleba, 0,5 kg masa nebo masných výrobků, 1,75 l mléka, 210 g jedlých tuků a 150 g „poživatin“, tzn. krup, krupice, krupičky, rýže nebo těstovin, 40 g kávy, 160 g kávových náhražek a 5 g čaje. Velmi těžce pracující měli dávky více než dvojnásobné, naopak nejnižší přiděly byly určeny dětem do deseti let. Zvýhodněny byly kojící matky, ženy v šestineděli a nemocní. Objednávky na konkrétní zboží se musely odevzdávat v místě odběru s měsíčním předstihem; zvýhodněné osoby bylo nutno obsloužit přednostně.

66) Vyhláška č. 256/1939 Sb. z. a n., kterou se blíže stanoví pojem čerstvých uzenin a kterou se zavádí jeden bezmasý den v týdnu z 20. října, str. 844.

67) J. Gebhart-J. Kuklík : Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, str. 87.

68) T. Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 11. Korporativismus (angl. corporatism či corporativism; něm. Korporatismus /der/; ital. corporativismo) – politický (a společenský) režim, ve kterém je moc svěřena různým skupinám (korporacím), které reprezentují rozhodující ekonomické, kulturní, sociální atd. zájmy. Korporace jsou přitom strukturovány podle vlastních hierarchických principů (cechovní či akademické profesní kariéry, církevní hierarchie, umělecké svazy s vnitřní strukturou apod.) a vykonávají sociální kontrolu v jim příslušející oblasti. Koncepce korporativismu je spojována nejvíce s italským fašismem.

69) VI. nař. č. 168/1939 Sb. z. a n., str. 591.

70) VI. nař. č. 111/1939 Sb. z. a n., str. 491.

71) VI. nař. č. 259/1939 Sb. z. a n., str. 846.

72) T. Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 11. Tato společenstva s neurčitým počtem členů byla definována říšským zákonem č. 70/1873 o výdělkových a hospodářských společenstvech z 9. dubna a jednalo se o spolky záložní a úvěrní, spolky pro kupování surovin a skladní, společenstva produktivní, spolky potravní a společenstva pro zřizování bytů a podobná.

73) VI. nař. č. 114/1941 Sb. z. a n., str. 408.

74) T. Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 12.

75) Vládní nařízení č. 206/1939 Sb., kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivými, Sb. z. a n. 1939, str. 653. Podle § 6 šlo o rýži, luštěniny, brambory a výrobky z nich, vyjímajíc škrob a líh, cukrovku a cukr, kávu, kávové náhražky a přísady, čaj, kakao, čokoládu, cukrovinky, čekanku, olejnaté plodiny a jiné suroviny pro výrobu olejů a umělých tuků, chmel, slad, pivo, krmiva, hovězí dobytek, vepřový a skopový brav, jateční koně, maso a masné výrobky, mléko a mléčné výrobky, přirozené a umělé tuky jedlé, vejce, ovoce, zeleninu, zvěř a drůbež a ryby, obilí, mlýnské a moučné výrobky.

76) T. Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 12-13.

77) VI. nař. č. 294/1942 Sb. o organizaci zemědělství a lesnictví v Čechách a na Moravě z 22. srpna, Sb. z. a n. 1942, str. 1447. Podle prováděcí vyhlášky k tomuto vl. nař. (§1) povinnými členy svazu jsou a) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé rolí, luk a pastvin ve výměře jedné čtvrtiny ha a více; b) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé půdy použité k výrobě ovoce, zeleniny, vinných hroznů, ovocných a okrasných stromů, květin, okrasných a léčivých rostlin, tabáků, květinových a zeleninových semen bez zřetele na její výměru. Vyňati jsou vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé domovních zahrad a zahrádek v zahrádkových koloniích, pokud nepoužívají shora uvedených výrobků těchto domovních zahrad a zahrádek v zahrádkových koloniích k výdělečným účelům; c) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé rybníků, jakož i osoby mající rybářský lístek; d) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé lesů ve výměře 1 ha a více; e) včelaři, pokud provozují včelařství jako své hlavní povolání; f) vnučení správci podniků uvedených pod písm. a) až e), kteří byli ustanoveni podle vládního nařízení ze dne 21. března 1939, č. 87 Sb., o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi; g) rodinní příslušníci osob

uvedených pod písm. a) a b), pokud činnost v rodinném podniku jest jejich hlavním povoláním; h) odpovědní vedoucí samostatných zemědělských a lesnických podniků, uvedených shora pod písm. a) až e), jakož i osoby, které jsou pověřeny vrchním vedením několika takových podniků; i) zemědělské nebo lesnické organizace a zařízení přičleněné ke svazu. Sb. n. a z. 1942, str. 1779.

78) Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu byl zřízen vládním nařízením č. 241/1942 Sb. z 24. dubna (Sb. z. a n. 1942, str. 1091), respektive byl obnoven původní pozemkový úřad zrušený vládním nařízením ze dne 25. ledna 1935, č. 22 Sb., pod novým názvem "Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu". Sídlem pozemkového úřadu byla Praha. Prováděcím předpisem, tj. vyhláškou vedoucího pozemkového úřadu č. 35/1943 Sb. z 26. srpna, (Sb. z. a n. 1943, str. 86), byla sídla a obvody působnosti obvodových úřadoven pozemkového úřadu stanoveny podle soudních okresů.

79) WIKIPEDIA: http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%BDcvikov%C3%BD_prostor_Waff_en-SS_na_Bene%C5%A1ovsku

80) RGBI. I/1943, str. 529.

81) Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 86. A. Speer, V srdci Třetí říše, Bonus A, Brno, 1996.

82) Výnos vůdce a říšského kancléře z 25. 7. 1944 o *totálním válečném nasazení*; RGBI. I.1944, str. 161.

83) Frankův výnos ze 4. listopadu 1943 upravující vnitřní organizaci jeho ministerstva, VoBIStM 1943, str. 147.

84) Vládní nařízení č. 190/1939 Sb. o *všeobecné pracovní povinnosti* z 25. července, Sb. z. a n. 1939, str. 621.

85) Vl. nař. 46/1941 Sb. n. a z., str. 111.

86) Vl. nař. 193/1939 Sb. z. a n., str. 623.

87) J. Gebhart-J. Kuklík : *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, str. 53. Podle jiných údajů měl být nejvyšší počet Čechů nasazených na práce v říši dosažen v září 1943 – 286 663 osob, o rok později měl tento počet klesnout na 276 340 osob.

88) Malá československá encyklopedie, Encyklopedický institut ČSAV 1987, díl 6, str. 254.

89) Vl. nař. 154/1942 Sb. z. a n., str. 821.

90) Vl. nař. 404/1942 Sb. n. a z., str. 2035.

91) J. Gebhart-J. Kuklík : *Velké dějiny zemí Koruny české sv. XVb*, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 199-203.

92) Vládní nařízení č. 393/1941 Sb. z. a n. o *správním trestním právu a řízení v oboru vyživovacím, zásobovacím a cenovém* z 23. října, str. 1909. Podle § 15 odst. 4 vládního nařízení č. 404/1942 Sb. se podle nařízení č. 393/1941 Sb. postupovalo i při správním trestní přestupků proti zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky. Některé předpisy jako např. vládní nařízení č. 206/1939 Sb., *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmiv*y, obsahovaly vlastní ustanovení o správním trestání a nařízení č. 393/1941 Sb. se na ně nevztahovalo.

93) K těmto popraveným přibyly o den později další tři osoby – dva policisté a hudebník, kteří se v tramvaji dostali do konfliktu se sudetským nacistickým fanatikem, jenž je předal do rukou SS. In : J. B. Uhlíř : *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 432. J. Gebhart-J. Kuklík : *Velké dějiny zemí Koruny české sv. XVa*, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 341 an.

94) Prvních 33 studentů bylo propuštěno již 19. 12. 1939. Dalších 180 dostal Hácha domů výměnou za blahopřejný telegram k Hitlerovým narozeninám, který byl propagandisticky využit v dubnu 1940. Většina byla propuštěna po skončení tzv. stanného práva v lednu 1942. Poslední student se vrátil 11. 3. 1943. In : J. B. Uhlíř : *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 366.

95) Ve vyhlášce říšského protektora Neuratha ze 17. listopadu 1939 se uvádí : „*Ačkoliv bylo opětovně vážně varováno, pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími nebo většími akcemi odporu rušit klid a pořádek v Protektorátu Böhmen und Mähren. Přitom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na vysokých školách. Ježto tyto kruhy daly se ve dnech 28. října a 15. listopadu strhnout k násilným činům proti jednotlivým Němcům, byly české vysoké školy na dobu tří roků uzavřeny, devět pachatelů bylo zastřeleno a větší počet účastníků vzat do vazby.*“ Vyhláška byla oznámena v dopoledních hodinách českým rozhlasem a na temně rudém podkladu v dvojjazyčném provedení byla vylepována na veřejně přístupných místech. J. Francek : *Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví*, Paseka, Praha, Litomyšl 2011. str. 509.

96) Německá universita v Praze fungovala i po 17. listopadu 1939 dále a převzala některé budovy a ústavy uzavřené university české. Již předtím česká Universita Karlova musela předat německé universitě zpět universitní insignie, které získala v roce 1934 (známá „insigniáda“ –

nacionalistické demonstrace za předání historických univerzitních insignií držených dosud pražskou německou univerzitou české Karlově univerzitě. Bezprostředním podnětem k „insigniádě“ bylo obsazení Karolina německými nacionalistickými vysokoškoly ráno 24. listopadu 1934). Krátce před koncem války v dubnu 1945 Němci insignie odvezli neznámo kam, nikdy nebyly bohužel nalezeny. Stejně tak dále fungovaly Německé vysoké školy technické v Praze a Brně, které taktéž převzaly některé budovy uzavřených technik českých. Jiné budovy (např. budovu Právnické fakulty v Praze, Kounicovy koleje v Brně) využívaly německé bezpečnostní orgány (v PF-UK sídlilo velitelství SS). Fakultní kliniky dál fungovaly jako nemocnice, ale již bez studentů.

97) J. Čvančara, : Heydrich, Praha 2004, str. 315.

98) Náhradou za to, že vysoké školy otevřeny nebudou, byla učiněna nabídka, že jistý omezený počet českých studentů bude moci studovat na německých vysokých školách v Říši. Již v letním semestru 1941 bylo mimořádně s Hitlerovým souhlasem na německé vysoké školy přijato 35 studentů medicíny a technických oborů. U příležitosti Háčových 70. narozenin v červenci 1942 pak byla založena nadace, která měla poskytovat českým studentům stipendia na studium v Říši. Zájem o studium v Německu projevil v roce 1942 celkem 3500 studentů, z nichž bylo 380 přijato. Uchazeči museli prokázat „pozitivní vztah k Říši“, dobrou znalost němčiny a byli „rasově a státně-politicky“ přezkoumáni. Část uchazečů o studium na německých školách byla motivována i snahou vyhnout se pracovnímu nasazení v Říši. In : J.B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 432 an.

99) J. Doležal, Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie), Praha 1996, str.48 an.; (<http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol>)

100) V bezprostřední reakci na uzavření vysokých škol konstatoval viceprezident pražské zemské školní rady Antonín Dvořák: „Vysoké školy jsou vyřízeny, na řadu přicházejí střední školy.“ V dopise adresovaném okresním školním inspektorům a ředitelům škol, který šel nad rámec oběžníku zemské školní rady z 20. listopadu 1939, výslovně upozorňoval na potenciální nebezpečí, jemuž se snažil předejít konkrétními pokyny. Minimálně jednou denně měla být provedena kontrola. „... zda žáci na chodbách, na schodištích, na záchodech, v učebnách nebo v jiných místnostech nenapsali, nenamalovali nebo nevylepili na stěnách, dveřích či oknech nepřipustné výroky, trestuhodné poznámky, hesla nebo obrázky. Opětovně se měly prohlížet sešity a učebnice. Před školou se nesměly tvořit hloučky. Žactvo, zvláště v kritických dobách se mělo propouštět ze školy na konci vyučování v několikaminutových intervalech za sebou.“ Šlo o to nedat zbytečně nacistům záminku k perzekucím. J.B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str.433 an.

101) Tamtéž, str. 434 -435.

102) V. Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 126 – 127.

103) VI. nař. 300/1941 Sb. z. a n., str. 1486.

104) J.B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str.434.

105) VI. nař. 260/1939 Sb. z. a n., str. 852.

106) VI. nař. 232/1940 Sb. z. a n., str. 556.

107) VI. nař. 394/1940 Sb. z. a n., str.1172.

108) J.B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 435.

109) Tamtéž, str. 442 an.

110) Tamtéž, str. 443

111) J.Gebhart-J. Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.496

112) J.Gebhart-J. Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 495.

113) Tamtéž, str. 523.

114) J.Gebhart-J. Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.519.

115) Komentář z NZN 1939, str. 552-553, znění předpisu (nařízení o židovském majetku z 21.6.1939) str. 554 an.

116) VI. nař. 206/1939 Sb. z a n., str. 653.

117) VoBIRP 1940, str. 511, NZN 1940, str.1578.

118) Podle zprávy Ústředny pro židovské vystěhovaleství z 3.prosince 1942 bylo jen v Praze zjištěno 14 920 židovských bytů. Přestěhování a sestěhování židů se uvolnilo 4 476 bytů, deportacemi do Terezína 8 101 bytů. Z tohoto bylo 2 901 bytů zcela vyprázdněno, tedy byl z nich odvezen všechen nábytek a movitosti. Uvolněné byty byly dány k dispozici bytovému úřadu

NSDAP. In : H.Petrův : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čechy a Morava, Auditorium, Praha 2011, str. 130 an.

119) Tamtéž, str. 131.

120) Tamtéž, str. 132.

121) Tamtéž, str. 132-133)

122) VI. nař. 103/1943 Sb. z. a n., str. 381.

123) VI. nař. 190/1939Sb. z. a n., str.621.

124) VI. nař. 46/1941 Sb. z. a n., str.111.

125) VI. nař. 154/1942 Sb. z. a n., str.821.

126) VI. nař. 323/1942 Sb. z. a n., str.938.

127) VI. nař. 58/1942 Sb. z. a n., str. 509.

128) VI. nař. 85/1942 Sb. z. a n., str. 565.

129) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 135.

130) Podle 13. Nařízení o říšském občanství z 1.7.1943 po smrti žida připadl majetek říši (RGBI I 1943, str. 372; NZN 1943, str. 671). V říšském zákoníku vyšlo 10.ledna 1940 nařízení ze dne 31.12. 1939, jímž byla i na území protektorátu vztahena platnost zákona z 7.11.1937 o dědických obmezeních z důvodů obecně se přičižícího chování (RGBI I 1937, str. 1161; NZN 1940, str. 121-124.), přičemž tímto chováním se myslí porušení rasových předpisů. Tyto osoby nemohly být ani obdarovány pod trestem vězení do 2 let nebo peněžité pokuty. Zůstavitel německý státní příslušník mohl potomku odejmout povinný díl z dědictví, porušil-li tento potomek rasové zákony. Viz dále V. Knapp k pojetí práva dědického v Třetí říši, kdy je preferována dědická posloupnost daná pokrevními svazky před testamentem : V.Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 189-190.

131) V.Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 148 - 149.

132) Tamtéž str. 60 a dále pak 164 – 178.

133) P.Maršálek Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002 str.104. K tomu i V.Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 58 -63.

134) E. Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 144 – 145.

135) S.Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str.107.

136) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 43.

137) Viz Výnos vůdce z 21.3.1942 o zjednodušení soudnictví a na to navazující nařízení říšského ministra spravedlnosti ze dne 16. května 1942 o zjednodušení civilního řízení před německými soudy v protektorátu, nařízení ze dne 13 srpna 1942 o zjednodušení procedur v trestním řízení (RGBI I 1942, str. 139-140, 333, 508 – 512)

138) Tamtéž. Ohledně zjednodušení civilního řízení přehled v NZN 1943, str. 5 an.

139) S.Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str.127 a 128. Proti tomu, aby Lidový soudní dvůr soudil příslušníky protektorátu byl dlouho přímo A.Hitler, Podle dokumentů na jednání 23.9.1940 s Neurathem a Frankem, kteří ho informovali o připravených procesech proti českým odpůrcům, Hitler oponoval s tím, že postačí popravčí komando, protože soudy by z nich nadělaly mučedníky.

140) Nařízení říšského ministra spravedlnosti o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava, RGBI I/1939, str. 752, NZN 1939, str. 415 an., nařízení o výkonu trestního soudnictví, RGBI I/1939, str. 754, NZN 1939, str. 421 an., a nařízení o výkonu soudnictví v občanských věcech právních tamtéž , RGBI I/1939, str. 759, NZN 1939, str. 441 an.

141) T.Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 49.

142) RGBI, I/1941, str. 130; NZN 1941, str. 233-251 a str. 623-624.

143) K tomu P. Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 75 an.

144) Nařízení z 21. 2. 1940 , RGBI I/1940, str. 405, NZN 1940, č. 1, str. 637 an.

145) J.Gebhart-J. Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.181 an.

146) P. Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 129-130.

147) Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 76 – 77. „Soudním pánem“ byl Himmlerem jmenován Frank. Sídlem soudu bylo velitelství SS, které působilo v budově PF-UK.

148) K.Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, C.H.Beck, 2000, str.123.

149) Například dne 4. května 1940 přinesly *Lidové noviny* zprávu o tom, že Volksgerichtshof odsoudil Jaroslava Jirkala z Týnce nad Labem na rok a tři měsíce káznice za přípravu velezrady. In : S. Motl : Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 2010, str 127.

150) S.Motl, Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 2010, str. 126-127.

151) Směrnice A.Hitlera RGBI I. 1935, str. 747, a prováděcí nařízení ministra spravedlnosti ze 6. února 1935 uveřejněné v časopisu *Deutsche Justiz*, ročník 1935, str. 203. Rozhodování o milosti se v jednu dobu částečně přesunulo i na ministra spravedlnosti a rovněž na protektora v Čechách a na Moravě.

152) S. Motl : Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 210, str.104-108, an.

153) VoBIRP 47/1941,s. 527; T.Kára:Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 49.

154) J.Gebhart – J. Kuklík, : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.143 – 145.

155) J.Gruntová- F. Vašek, Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, NV, 2008, str.125.

156) J.Gebhart – J. Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 132 -135.

157) Tamtéž, str. 137-139.

158) V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003 str.215-216.

159) RGBI I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820-822 (nařízení z 1.září 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policii)

160) Tamtéž. Viz dále E. Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 79.

161) J.Gebhart – J. Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české sv. XVa, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.189-190.

162) Věcná působnost Zentrallstelle byla značně rozšířena nařízením říšského protektora o péči o Židy a židovské organizace z 5.března 1940 , VoBIRP 1940, str. 77; NZN 1940, str. 739.

163) Nařízení z 20. září 1940, VoBIRP 1940, str. 484. Tímto nařízením byla pro protektorát recipována nařízení říšského ministra vnitra o potírání zločinů předcházením jim policií, vydaných na základě nařízení říšského presidenta na ochranu národa a státu z 28.3.1933 (RGBI. I 1933, str.83). Dále viz V.Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.100.

164) P. Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 127..

165) Tamtéž, str. 130.

166) Tamtéž, str. 129-130.

167) Tamtéž.

168) Tamtéž.

169) Schörner přezdívaný též Krvavý Ferdinand kvůli tvrdému přístupu ke svým vojákům. Během Opavsko-ostravské operace neváhal postřílet část svého štábu, která nedůvěřovala vítězství německých vojsk ani ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že vítězství není možné.

170) S.Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers 2010, str. 190-191.

171) dále P.Koura, „Je to vůbec myslitelné, že něco takového se může ve 20.století stát“ – Pankrácká sekyrárna neboli oddělení II A. Paměť a dějiny, 2008, roč.2, č. 1, str. 155. Odkaz i na J.Hlaváček- T.Koucký, Ve spárech nacismu, Památník protifašistického odboje Praha –Pankrác, Federální ústřední výbor ČSPB ve spolupráci se Správou Sboru nápravné výchovy ČSR, 1985, str.18; Dostupné online (<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-155-161.pdf>) Dále viz J.Francek : Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha, Litomyšl 2011. str. 521 an.

172) Tamtéž.

Kapitola V

1) Vyhláška ministra vnitra 30/1945 Sb. ze dne 27. července 1945 o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 o obnovení právního pořádku, Sbírka zákonů 1945, str. 0051.

2) P. Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str.45.

3) Jedná se zejména o vládní nařízení ze dne 21. března 1939, č. 87/1939 Sb. z. a n. o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi, na jehož základě mohla příslušná ministerstva pro hospodářské podniky, které náležely do jejich působnosti, ustanovit, „vyžadoval-li to veřejný zájem“, důvěrníka a v případě podniku z hlediska veřejného zájmu zvlášť důležitého vnučeného správce (§ 1). Ačkoli se v nařízení přímo neuvádí, že se výslovně týká podniků židovských, je evidentní, že mělo sloužit jako prostředek k arizaci židovského majetku do českých rukou. (k tomu M. K á r n ý, „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str. 24.)

4) Konference státních sekretářů (náměstků ministrů) ve Wannsee na předměstí Berlína proběhla z popudu R.Heydricha 20.ledna 1942, který jí předsedal. Trvala pouze půldruhé hodiny a stanovila úkoly pro jednotlivé resorty při masovém vyvražďování židů. Historici se shodují, že Hitler se k likvidaci evropských židů rozhodl v období mezi červencem 1941 (Himmler tehdy akceleroval vraždění židů v SSSR) a polovinou září 1941, kdy „vůdce“ schválil deportaci německých židů na východ. Autorem zápisu byl Adolf Eichmann. Protokol z Wannsee byl vyhotoven ve 30 kopiích a s výjimkou jediné byly všechny pečlivě zničeny. Dochovaný záznam, určený státnímu podtajemníku ministerstva zahraničních věcí Martinu Lutherovi, byl nalezen v r. 1947 v archivu jeho úřadu. Objevil jej právník dr.R.Kempner, bývalý německý státní úředník židovského původu, který ve 30. letech emigroval do USA a po válce pracoval pro T.Taylor, nástupce hlavního amerického žalobce v Norimberku R.Jacksona. Jinak se písemných dokumentů ohledně genocidy židů dochovalo minimálně, neboť nacistické špičky s písemnostmi o této hrůzné agendě nepracovaly a svoji vůli projevovaly ústními pokyny. Blíže M.Šiška : Protokol z Wannsee : symbol holocaustu, Právo, 21.ledna 2012.

5) Z projevu prezidenta republika V.Klause u příležitosti výročí událostí 17. listopadu 1939, deník Právo, 18.11.2010.

6) Blíže P.Holländer, Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 62 – 68.

PRAMENY PRÁVA :

Reichsgesetzblatt (RGBl)

Sbírka nařízení pro Čechy a Moravu 1939

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé (resp. Česko-Slovenské) 1938-1939, 1945

Úřední list 1939-1945

Úřední list zemského úřadu v Brně 1939

Věstník ministerstva vnitra 1939-1945

Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren (VoBIBM)

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939-1943 (*Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren - VoBIRP*)

Věstník nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu 1943-1945 (*Verordnungsblatt des deutschen Staatsministers - VoBIStM*)

LITERATURA :

Adamová, K.: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, Přehled vybraných otázek, C.H.Beck, 2000.

Čvančara, J.: Heydrich, Gallery, Praha 2002.

Doležal, J.: Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie), NFA, Praha 1996.

Francek, J.: Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny země Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha, Litomyšl 2011.

Gebhart, J.- Kuklík, J. : Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.

Gebhart, J.- Kuklík, J. : Velké dějiny země Koruny české sv. XV.a - XV.b, 1938-1945, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007.

Gruntová, J. – Vašek, F. : Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008.

Holländer, P.: Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální. Všehrd, Praha 2000.

Chtěli nás vyhubit, (ed) Naše vojsko, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1961.

Kára, T.: Protektorátní legislativa, diplomová práce FP-ZČU, 2000; Legislativa v Protektorátu Čechy a Morava a ve Slovenském státě ve vzájemném srovnání, rig. práce FP-ZČU, rok 2001.

Kárný, M.: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991.

Klaus, V.: Projev u příležitosti výročí události 17. listopadu 1939, deník Právo, 18.11.2010.

Knapp, V. : Teorie práva, C.H.Beck, Praha 1995.

Knapp, V. : Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint Aleš Čeněk, 2002.

Koura, P.: „Je to vůbec myslitelné, že něco takového se může ve 20.století stát“ – Pankrácká sekyrárna neboli oddělení II A. Paměť a dějiny, 2008, č.1.

Malý, K. a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999.

Maršálek, P. : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002.

Maršálek, P.: Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012.

Mastný, V. : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003.

Motl, S.: Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010.

Mrázek, L.: Město Libochovice v boji proti okupantům, Libochovice, 1988.

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939-1945, naklad. V.Linhart v Praze.

Petrův, H.: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), SEFER, Knižnice Institut Tereziánské iniciativy 2000.

Petrův, H. : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čechy a Morava, Auditorium, Praha 2011.

Říčan, P. : S Romy žít budeme, jde o to, jak, Praha 1998.

Sobota, E.: Co to byl protektorát, Kvasnička a Hampl, Praha 1946.

Sobota, E.: Glossy 1939-1945, vydal J.Laichter, Praha 1946.

Speer, A.: V srdci Třetí říše, Bonus A, Brno, 1996.

Šiška, M. : Protokol z Wannsee : symbol holocaustu, Právo, 21.ledna 2012.

Uhlíř, J.B. : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008.

Zpověď K.H.Franka, podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci, Cíl a.s., Praha 1946.

Resümee:

Nachdem das Münchner Abkommen in der Nacht zum 30. September 1938 unterzeichnet wurde, ist die Tschechoslowakische Republik vor Hitlers aggressiven Absichten ganz schutzlos geworden. Der slowakische Landtag erklärte am 14. März 1939 die staatliche Selbständigkeit der Slowakei, die ab jenem Tag ein Satellitenstaat des Deutschen Reiches wurde. Tags darauf begann der Einmarsch der Wehrmacht, die die restlichen Teile der Tschechei annektiert hat. Nach der "Zerschlagung der Rest-Tschechei" verkündete Adolf Hitler am 16. März 1939 auf dem Prager Hradschin die Errichtung des "Reichsprotectorats Böhmen und Mähren" als Bestandteil des "Großdeutschen Reichs". Die Organisation des Protectorats erfolgte durch eine autonome tschechische Verwaltung. Die Regierung durfte ihre Hoheitsrechte nur im Einklang mit den politischen, militärischen und ökonomischen Interessen Deutschlands ausüben, die der Reichsprotector überwachte. Am Anfang wurde den tschechischen Verwaltungsorganen eine Art Entscheidungsfreiheit beibehalten um die öffentliche Meinung im Protectorat zu beruhigen. Diese Entscheidungsfreiheit wurde jedoch von den Nazis immer mehr beschränkt, und wurde nach den Heydrich'schen Verwaltungsreformen vom Jahre 1942 bis 1943 praktisch abgeschafft. Nahezu alle Schlüsselfunktionen der Verwaltung wurden von Deutschen besetzt, die ihre Agenda mit dem Zusatz „im Auftrage des Reiches“ erledigt haben. Die Tatsache, dass das Protectorat bald der Schwerpunkt für die Waffenindustrie und Hitlers Eroberungspläne wurde, wäre ohne die ständig anwesende Drohung durch Represion und ihre durchgedachte Verteilung nicht möglich. Es handelte sich um verschiedene Arten der selben einzigen Politik nach der Anweisung vom R. Heydrich: erst eine kurze, „destruktive“ Etappe, die von einer „konstruktiven“ gefolgt wurde mit der Überlegung, dass nach den notwendig strengen Verhaftungen, leichter ist gerecht und menschlich zu sein. Ursache zum Geltendmachen von Repressionsmaßnahmen waren nicht nur Verbrechen (z.B. Widerstandkampf, Sabotage, Spionage, Hochverrat, oder Verstöße gegen Rassenpolitik), sondern auch Verstöße gegen die zahlreichen Pflichten, die sich aus den Ernährungs-, Preis und Lohnvorschriften ergaben. Bestraft wurde man zum Beispiel mit Geldstrafe, Freiheitsstrafe oder mit Verschleppung ins Konzentrationslager, die vor allem die jüdische Bevölkerung betraf. Laut Absichten von den Nazis sollte zur Endlösung der tschechischen Frage erst nach dem Ende des Krieges kommen, damit die Wirtschaft nicht gestört wurde. Deren Vorbereitung wurde jedoch praktisch während der ganzen Dauer vom Protectorat vorangetrieben. Es handelte sich vor allem um die Germanisierung der tschechischen Gesellschaft, d.h. die Durchsetzung der deutschen Sprache auf allen Ebenen des öffentlichen Lebens, die Likvidation der Hochschulen, die Zensur des Kulturlebens und die falsche Auslegung der tschechischen Geschichte mit der Betonung der Schutzrolle des Deutschen Reiches. Die Gewährleistung, dass sich so Schreckliches nie mehr wiederhole, kann nur durch den ständigen Schutz der Demokratie gelingen.

